

**A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns
Műhelyének füzetei IV.**

Luther és Kálvin – politika, jog, világi felsőbbbség

Esszégyűjtemény

2015

„Mert nem a csüggedés lelkét adta nekünk az Isten, hanem az erő, a szeretet és a józanság lelkét.” (2 Tim 1:7)

A KDNP PM Tanulmányi Füzetei IV.

Luther és Kálvin – politika, jog, világi felsőbbség

Kiadja: KDNP Protestáns Műhely

Felelős kiadó:
Dr. Birkás Antal, PhD
KDNP Protestáns Műhely elnöke

Szerkesztette: Dr. Birkás Antal, PhD

A tanulmányokat lektorálta: Dr. Boleratzky Lóránd egyetemi magántanár, Dr. Békefy Lajos, PhD és Dr. Birkás Antal, PhD

© Dr. Birkás Antal, Dr. Békefy Lajos, Birkás Szilárd, Csevár Nóra, dr. Badacsonyi Zoltán

ISBN 978-963-12-2557-0
ISSN 2416-0946

A kötet megjelenését a Barankovics István Alapítvány támogatta.

BARANKOVICS

2015
Budapest

TARTALOMJEGYZÉK

Dr. Birkás Antal: Köszöntő	7
Dr. Békefy Lajos: A velünk élő Luther és Kálvin (bevezető tanulmány)	9
Birkás Szilárd: A reformáció és annak hatása Európára	17
Csevár Nóra: A kálvini egyházszervezet modelljének hatása Nyugat-Európára	41
dr. Badacsonyi Zoltán: A hatalom korlátai	85
Dr. Birkás Antal: Law Philosophy and Political Philosophy of Luther and Calvin	93
Dr. Birkás Antal – Dr. Horkay György: A Protestáns Műhelyről	96
A Protestáns Műhely sorozatában eddig megjelent kötetek	99

Köszöntő

Luther és Kálvin gondolkodása messze túlnyúlik a teológia határain. Kettejük hatása a politika, a gazdaság, a jogtudomány, a zene, de még a modern természettudományok kibontakozása, illetve átalakulása terén is tetten érhető. Munkásságuk a modern kor embere számára megkerülhetetlen.

A Protestáns Műhely füzet-sorozatának negyedik kötete a két nagy reformátor politikára és jogra gyakorolt hatásával foglalkozik, illetve e területekkel kapcsolatos tanításait igyekszik szemügyre venni, elemezni, tudományos alapossággal feltárni.

Röviden néhány szót a füzetben található tanulmányokról. A tanulmányok „felvezetőjeként” Dr. Békefy Lajostól olvashatunk egy rövid írást, aki Luther és Kálvin vonatkozó nézeteinek megkerülhetetlenségéről, a két nagy reformátor aktualitásáról szól. Ezt követi az első – bevezető – tanulmány (írta: Birkás Szilárd), amely egyfajta keretet, kontextust kíván adni elsősorban azok számára, akik a reformációval talán éppen most, a közelgő 500 éves jubileum „vonzása” miatt ismerkednek. A bevezető tanulmány egyszerűséggel, tömörséggel, lényegre törően – ugyanakkor hivatkozásokkal, tudományos igényességre törekedve – ragadja meg és mutatja be a reformáció legfontosabb történéseit, teológiai mibenlétét, illetve a reformáció elsősorban művelődéstörténeti hatását. „Amit a reformációról tudni illik” jellegű tanulmány ez. A Műhely tagjainak pedig egyenesen kötelező e sorokat, alapvetéseket ismerni, megélni, szívükbe/szívünkbe zární! A bevezető tanulmányt egy igazi jogi, jogelméleti, jogtörténeti tanulmány követi (írta: dr. Csevár Nóra). Kálvin és a kálvinizmus vonatkozó nézeteit vizsgálja benne a szerző tudományos alapossággal, lenyűgöző részletességgel. Dr. Csevár Nóra tanulmánya – amelynek külső konzulense lehettem – tavaly III. helyezést ért el a „Református értékek a jogban – Kálvin nyomában” című országos versenyen. Óriási büszkeséggel tölt el ez a tény, és nagy nyugalmat ad az a tudat, hogy vannak lelkes, fiatal kutatók, akik ilyen mélységben és komolysággal kutatják a 16. századi reformátorok gondolatait, és azok jogi és politikai hatását. Hasonló jellegű tanulmány sorrendben a harmadik. Dr. Badacsonyi Zoltán írása a hatalom korlátairól szól. Az írás a klasszikus hatalommegosztás elvét megelőző gondolkodók felsőbbiséggel kapcsolatos „korlátozó” tanításait foglalja össze röviden. A kötet zárásaként egy rövid angol nyelvű írást olvashatunk az én tollamból, elsősorban azért, hogy azok is kézbe vehessék a füzetet, akik nem tudnak magyarul. Maga az írás egy rövid összefoglaló, amely Luther és Kálvin címben jelzett legfontosabb állításait veszi sorra, kiemelve a reformátorok világi felsőbbiséggel, joggal és politikával kapcsolatos legfontosabb tanításait.

A téma nehéz, de izgalmas. Luther és Kálvin nézetei ma is megfontolandóak, a közélet alakítói számára relevánsak. Jó olvasást kívánok a tanulmányokhoz!

Dr. Birkás Antal
a KDNP Protestáns Műhelyének elnöke
www.kdnppm.wordpress.com

Dr. Békefy Lajos, PhD

A velünk élő Luther és Kálvin

Mi a hermeneutikai kulcs életükhöz és Európa megújulásához?

A reformáció szellemi, tudati, lelki robbanásának kulcsa a Biblia

A reformáció 2017-ben következő 500. évfordulójához egyre közelebb kerülünk. Természetes, hogy mind több programmal, rendezvénnyel, konferenciával, könyvvel, írással találkozunk idehaza és a reformáció földjein, kiváltképpen Németországban, ahol már most fut a nagyszerű szociáletikai sorozat, a Reformation heute, mely 20 füzetben fogja a maradandó hitújítási hatásokat az évfordulóig közkinccsé tenni. Ezek a reformáció egyháztörténeti, kulturális, tudományos, irodalmi, gazdasági és politikai jelentőségével, hatásával foglalkoznak. Az eddig megjelent füzetek témái: képzés, házasság, reformáció, hivatás, diakónia, kapitalizmus (az írások ezen a címen mind letölthetőek: www.ekd.de/si/downloads/reformation_heute.html). Akkor Wittenbergben és Genfben, Zürichben és másutt olyan szellemi és lelki energiakiáradás történt, ami a mai napig érezteti hatását nem csak Európa, hanem más kontinensek életében, teljesítményében, életszemléletében, s még technikai csúcsteljesítményeinek a háttérében is. Mi lehet ennek a tartós és nem fogyatkozó hatásnak a titka, magyarázata? Azok a hitelvek, amelyeket Luther, Kálvin, Zwingli, Knox vagy mások megfogalmaztak? Kétségtelen, ezek is. Én most inkább úgy fogalmazom, hogy az a szellemi-lelki attitűd, inspiráltság, hatalmas motiváltság, amit Luther és Kálvin, s mások személyiségét egészen új koordináták közé emelte, helyezte. Úgy látom, hogy szinte valamennyi reformátorra elmondható: életük, munkásságuk, egész világot megmozgató szellemi-lelki hatásuk hermeneutikai kulcsa az Ige, Istennek az Ó-, és Újszövetségben adott kijelentése volt, ami a Biblia nemzeti nyelvekre történt lefordításával robbantotta be a jótékony és prosperáló energiatermelést. A sola Scriptura elvének életté, Szent-írássá válása, annak milliók kezébe adása az a hermeneutikai kulcs, ami közelebb vihet minket a korszakos reformációs tudatrobbanáshoz, a minőségi történelmi, társadalmi, egyházi ugráshoz.

Tiszta forrásból

Ezt az alap felismerést, ezt a minőségi történelmi változást az évszázadok során sokan és sokféleképpen elemezték, vázolták fel, igazolták, hangsúlyozták. Az, hogy ma a világprotestantizmus él és világméretben még mindig érezhető a hatása, az annak köszönhető, hogy hajtóerejét, energiabázisát, „lelki urániumát”, a Bibliát újra és újra fordítják, közkinccsé teszik, hovatovább már 2 820 nyelven, nyelvjárásban adják át korunk emberének. A földön jelenleg beszélt nagy és kis, illetve csoportnyelvek száma 6 918, tehát még van bőven tennivaló a bibliafordítás előtt. Ezzel együtt a Biblia a legnagyobb példányszámban kiadott könyv a világon, top of tops, s ennek befolyása és hatása most még csak nem is sejthető! Egyre inkább tanúi vagyunk annak is, hogy a történelmi egyházakban ott érezhető a megújulás, a felvirágzó keresztyén élet, ahol – a felekezeti kereteken belül és azokon túl – bibliaiskolák, bibliakörök, tanulmányozó közösségek, kurzusok viszik a mai generációkhoz egyre közelebb Isten Igéjének élő és

ható titkát, értelmét, magát az éltető Igét, a Szentlelke és Igéje által köztünk ható, tevékeny Úr Jézus Krisztust. És ez a biblikus irányvétel, milliók lelkét az Írás Igéjére hangoló tanulás és tanítás a legradikálisabb és leghatékonyabb reformációi örökségünk. Ez az a forrás, aminek tiszta vizéből tud táplálkozni az élete értelmét mindig kereső, s gyakran nem találó vagy elvétő egyes ember éppúgy, mint a különféle egyházak közösségei.

A két heidelbergi alapvető munkái Lutherről és Kálvinról, s a protestantizmus világhatásai

Nem lehet kétséges, még kevésbé véletlen, hogy a 20. század elején olyan egyszerre elemző és összefoglaló művek, mint Ernst Troeltsché és Max Weberé döntően járultak hozzá ahhoz, hogy ma már tisztán látjuk azokat a kristályosodási folyamatokat és erőpontokat, szociális tanításokat, amelyek a két reformátor munkássága nyomán szinte beleívódtak az európai kultúrába, társadalmi és gazdasági lendületbe, kreativitásba, szociális, jóléti védőhálóba. Troeltsch volt az, aki korán felismerte: a történelem dinamikájának háttérében az immanens transzcendencia, a kijelentés, a Biblia hatalmas tiszta reaktora működik. 1912-ben jelentette meg az addig legátfogóbb munkát két kötetben a keresztyénség történeti szociológiájáról „A keresztyén egyházak és csoportok szociális tanításai” címmel. Ezt megelőzően, majd követően Max Weber 1904-1905-ben rövidebben, majd 1920-21-ben háromkötetes opusszá fejlesztette, „A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme” című tanulmánygyűjteménye a modern idők kezdetekor olyan magas világitótoronnyá épült a gondolkodástörténetben, hogy a korszakok és a különféle irányzatok hullámverésében, viharai közepette is eligazító, biztos partot jelentenek a hánykolódó, mégis mélyebb összefüggéseket kereső, kutató szellemnek. Miközben Weber nagy opusza magyar kiadásban vallásszociológiai írásokként már 1982 óta hozzáférhető, Troeltsch korszakos főműve teljesen érthetetlenül és indokolhatatlanul a mai napig nem érhető el magyar fordításban. Troeltsch sajátosan viszonyult a protestantizmus két fő irányához, illetve két nagyszabású reformátorunkhoz, Lutherhez és Kálvinhoz. A „lutheránusság” alatt azt a keresztyén vallást értette, amelyik „a világhoz fűződő viszonyban, a hivatásban, a társadalmi rétegekben meglehetősen konzervatív állásponton” volt, mivel – fogalmazta indoklását Troeltsch – Luthernél és az evangélikusoknál „inkább az egyén, a személyiség szabadságáról van szó, s nem annyira a külső életkörülményekre gyakorolt hatásról”. Egészen másképpen értékeli viszont a kálvinizmust. Ezt tartja „a protestantizmus valódi fő erejének”. A lutheranizmus alapvető passzivitásával szemben kálvinista oldalon jelenik meg az aktivitás és a társadalomformáló erő. Ami a kálvinizmust jellemzi, az „az életformálás tervszerűsége, az élet racionalizálása annak az elvnek a következetes érvényesítésével, hogy az élet minden viszonylatában és területén Isten dicsőségét kell szolgálni”. A kálvinizmus által formált országokban, így Hollandiában, Svájcban, Skóciában, később az USA-ban, el egészen napjaink Dél-Koreájáig az a kálvinista alapelv hat, ami az önzetlen, hatékony és erőteljes munkában mint értékteremtő tevékenységben ragadható meg. Kálvin nem véletlenül fogalmazott így: Ha valakitől elveszik munkáját, ezzel istenképűségében alázzák meg. „Ha valakitől elveszik a munkáját, ezzel semmibe veszik az életét” – fogalmazott a genfi reformátor. Ugyanakkor azt sem

felejtette újra és újra hangsúlyozni, hogy a lutheranizmusban sajátos kultúraszintézis valósult meg, a vallás, a filozófia, az irodalom, a képzőművészet és a zene magas szintű művelésének lett motiválója, inspirálója. Mivel nem célja ennek az írásnak Troeltsch és Weber máig izgalmas, részletes elemzéseinek az ismertetése, de annyi feltétlenül, hogy felhívjuk a figyelmet, mekkora tartozásunk van még magunk felé a 20. századelő nagy opuszai megismerése/megismertetése tekintetében. Főként Troeltsch lehetne a fiatalabb generációk kutatóinak izgalmas témája, ezért most csak annyit jelzünk, hogy mindaz, ami aztán később a protestantizmus világméretű és európai hatásának a kutatásával összefügg, a két heidelbergi óriás elképesztően energikus és kiterjedt útépitésének, iránymeghatározása koncepciók alapvetésének köszönhető. Náluk személyesen is, mindvégig és gondolataik mélyén kitapintható a sola Scriptura, az egyedül a Szentírás meghatározó szerepe minden kultúrateremtő, államépítő, szociális reformokat termő későbbi kezdeményezésben és tevékenységben, lutheri és kálvini teológiai nyomvonalakon.

A közép könyve, ami mindennél jobban befolyásolta Nyugat történelmét

És hogy az Isten Lelke által motivált és mégoly titkos csatornákon, szellemi üvegszállakon irányított fejlődési trendre a 21. század elején is rácsodálkozhatunk, ebben a rövid bevezetőben feltétlenül ki kell térnem egy mai indiai protestáns gondolkodóra. Még szintén felfedezésre vár hazai könyvkiadásunkban és tudományos, valamint teológiai kultúránkban az a munka, ami az USA-ban 2011-ben jelent meg, majd Svájcban 2014-ben, s ami teljes szellemi rokonságot mutat a két heidelbergi világitótorony protestantizmus-kutatásaival. Szerzője kellő távolságból szemléli, elemzi az európai folyamatokat, de egyetlen nagyítólencse vagy távcső látószögével, amit könyve címe is kifejez: *The Book that made your World*, amit németre így fordítottak: *Das Buch der Mitte*, A közép könyve, ami mindennél jobban befolyásolta Nyugat történelmét. Ez a könyv pedig a Biblia. A sola Scriptura, az egyedül a Szentírás történelemformáló hatásáról, befolyásáról értekezik közel 600 oldalon az indiai protestáns filozófus, lelkész, Vishal Mangalwadi, a szubkontinens Ernst Troeltsche és Max Webere egy személyben. Mielőtt ezen érdekesítő könyv Luther és Kálvin hatáskutatásának a részleteibe most pár ponton belemennék, azt még meg kívánom említeni, hogy a KDNP Protestáns Műhelye Kálvin és Luther élő örökségéről tartott konferenciát a Kálvin-évek indulásakor, 2009-ben, s erre egy a mai napig szintén nem kellően értékelt és használt nagyszerű esszégyűjteményt adott ki a Barankovics István Alapítvány támogatásával „Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége” címmel. Benne jó másfélszáz oldalon 18 jobbnál-jobb tanulmányt olvashatunk Kálvinról német, svájci, francia tudományos értekezésekben, meg hazai szerzőktől, ahogyan ők a 20. század elejétől napjainkig látták, láttatják a genfi reformáció kulcsszemélyének hatását Európára, házasságra, kultúrára, iskolaügyre, etikára, közgondolkodásra, hatalomra és államtanra. Nemcsak európai hatását vizsgálják az írók, hanem Braziliától Kínáig elemzik befolyását. És természetesen Luther szociáletikája, s annak mai hatása is vizsgálat tárgya. Majd a konferenciát követően megjelent egy újabb kötet „Kálvin és Luther találkozásai” címmel, a 2009. december 10-én az Ökumenikus Tanács székházában megrendezett konferencián elhangzott előadások publikálásával. Ezt fontosnak tartom emlékezetbe idézni, mert

mindaz a szellemi munka, ami a KDNP Protestáns Műhelyében történt, történik, a két nagy protestáns reformátor és a történelmileg kialakult egyháztest, Luther és Kálvin, evangélikusság és reformátusság fontos szociális, politikai, kulturális, oktatási, gazdasági hozadékának, Kárpát-medencei igen jelentős mai befolyásának a tudatosítása, közismertté tétele szempontjából is hiánypótló. Adja Isten, hogy ez a legújabb, kezünkben lévő kötet is hozzájáruljon a protestáns profil felismerhető megjelenítéséhez a 21. századi magyar közélet és szellemi élet keretei között!

Luther és Kálvin, s hatásuk Indiából nézve

E bevezető címében úgy fogalmaztam, Luther és Kálvin munkásságának, századokon és kontinenseken átívelő hatásának a hermeneutikai, magyarázó kulcsa a Biblia. Ezt illusztrálja, s alá is támasztja Mangalwadi 600 oldalas könyvével, hatalmas történeti, egyháztörténeti tényanyag és ismeret felsorakoztatásával. Az a nagy lelki forradalom, amiről Mangalwadi is állítja, hogy megváltoztatta az egész világot, az a bibliafordítás nagy és sokrétű munkája volt és marad. Érdekes és fontos, hogy mindig megtalálja az összekötő szálakat Istennek az európai történelemben munkálkodó keze és az emberi kezek között, a megelőző történések és az aktualitások között. Luther esetében ez a kapcsolódás a vertikális dimenzió mellett a horizontálisban Erasmust jelentette. De a horizontalitásban is ott van az, amit látszólag Luther hátrányára tett Isten a körülmények különös alakításával, mégis a javára, mi több, egész Európa lelki javát segítette ezzel. Ez „házi őrizete” volt. Hiszen Bölcs Frigyes választófejedelem volt az, aki Luthert a wormszi birodalmi gyűlés után leghűségesebb katonáival a szinte biztos merénylet elől „elvitette”, s védelme érdekében Wartburg várába záratta. Ott született meg a reformáció alapja, az Újszövetség német fordítása. Ez pedig nem sokkal később az igazság, az egyetlen isteni Igazág demokratizálásához, közzé tételéhez vezetett, melynek során egyszerű emberek ezrei kezükbe vehették azt, s az egyházi állammal, a birodalmi egyházzal szemben a reformatori tanítások alapján kialakíthatták saját protestáns meggyőződésüket. Ez akkora forradalmat jelentett, hogy az Újszövetség 1522-1529 között, tehát hét év alatt több mint 50 kiadást ért meg! Micsoda szomjúság, micsoda munka, micsoda ébredés, megújulás! A csúcsot az jelentette, hogy egymagában az 1524. évben a Luther-fordításnak több mint 47 részkiadása jelent meg. Íme, a Biblia reformációt inspiráló, motiváló hatalmas hatásának bizonyítéka. S aztán ez a lelki áradás bő vízü folyammá duzzasztva hozta az újabb és újabb hermeneutikai kulcsokat, az újabb és újabb bibliakiadásokat. Luther stafétabotját hamarosan átvette Angliában William Tyndale (1484-1536), aki rájött arra, hogy az európai írástudatlanság és a lelki, pénzügyi korrupció, a pénzért eladott bűnbocsátó cédulák botrányos gyakorlata mind a nemzeti nyelvű Bibliák hiányával függ össze. 1511-ben Tyndale lefordítja angolra az Újszövetséget, s ezzel elindítja az angolszász világban a reformációs lelki forradalmat, a keresztyénség visszaalakítását bibliai ősmintájára. De nemcsak ezt érte el, hanem dinamikus tudatformálás is kezdetét vette a nemzeti nyelvű Bibliával. Tyndale ugyanis például az ekklezia bibliai szót nem az egyház szóval (church) adta vissza, hanem a „demokratikusabb” gyülekezet (congregation) szóval. Ez afféle népgyűlés volt, maga az istentisztelet is, amit imádsággal és úrvacsorával kezdtek, és benne megvalósult az isonomia, azaz az egyenlőség és az eleutheria, azaz a szabadság (így William Barclay). Tyndale közkeletűvé tette a hívők egyetemes

papsága fogalmat is hazájában, ami a papi kizárólagosság szerepét cserélte fel a presbiteri szolgálatra. Gondolkodásában, és az általa létrehozott egyháztanácsban a pásztorok, vének, püspökök egyformán presbiterek voltak. Ez pedig a teljes egyenrangúságot hozta, azonos jogokat és kötelességeket rótt papokra és világiakra egyaránt. És aztán nemsokára jött a Genfi Biblia. Nem véletlenül Genfben, ahol Kálvin ugyan franciául magyarázta az Igét, de hamar megszületett az angol nyelvű bibliafordítás is az ő kezdeményezésére. A menekült bibliafordító tudósok között volt Kálvin sógora, William Wittingham is, aki elvette a reformátor nőtestvérét, vagy Knox János, a skótok reformátora is. 1560 körül már készen volt ez a fordítás is, kommentárokkal, illusztrációkkal, térképekkel, tanulmányozáshoz jegyzetekkel a nehezebben érthető részekhez. Fantasztikus munka és segítség volt ez is. Előbb a Bibliát Genfből kellett behozni angol területekre, de ez a Biblia volt az, ami aztán Shakespeare költészetére a legnagyobb hatást gyakorolta. A puritán és zarándok atyák ezt a Genfi Bibliát vitték magukkal az Új Világ, Amerika partjaira, s ez lett az új nemzedékek lelki és morális mértéke, nevelési eszköze, vigasztalása, erőforrása.

Intellektuális forradalom, az európai írástudatlanság felszámolása Bibliával a kézben

Ugyanígy hozzájárult a Biblia, immáron minden népnek a maga nyelvén ahhoz, hogy az oktatás, a nevelés is demokratizálódjék, azaz a nép közoktatásának előmozdítója lett, az egyház és az iskola szerves egységében. A nemzeti nyelvű Biblián, a nemzeti nyelvű oktatáson keresztül vezetett az út a reformáció szélesebb társadalmi hatásaihoz, így például a Szent Római Birodalom, az akkori EU felbontásához nemzetállamokra. A nyelvek mentén jöttek létre a nemzeti határvonalak Európában. Amiként Jézus, Péter és Pál, a reformátorok, így Wycliff, Hus, Luther, Kálvin, Tyndale és mások Európát és a Római Birodalmat az elnyomás hatalmi apparátusának látták. Nem véletlenül jött létre Kálvin genfi vagy Zwingli zürichi városállama, ami radikálisabb autonómia volt, mint mondjuk a lutheri két birodalom (világi és egyházi) nyomán nagyobb egységekben létező német tartományi berendezkedés. És mindeközben Genfben és Wittenbergában, meg a reformáció földjének más fellegvéraiban is sorra alakultak az akadémiák, egyetemek, melyek az európai írástudatlanság elleni nagy forradalom bázisai, képzési központjai lettek. S mindez a Biblia kulcsszerepével függött össze, hiszen előbb ennek egyes fejezetei, majd a háttérben lévő nyelvek, a görög és a héber oktatása egyre inkább emelte a közműveltséget, egyre több képzett emberfő, nemcsak egyházi teológus, hanem világi hivatásokban is magas szintre jutott tudós, tanár, jogász került bele a közéletbe. Igazi intellektuális forradalom zajlott a reformáció hatására Európában, s a kialakuló új nemzetállami területeken. Óriási arányú tudományos forradalom is kezdetét vette a 16. században. Ennek egyik jelentős motiválója volt a hívők egyetemes papságáról szóló reformátori tanítás. Ez demokratizálta a kutatást, a tényleges tehetségek hozzáférését a tudáshoz, tudományhoz, tudományos eredményekhez, tehetséggondozáshoz. A kapitalizmust kibontakoztató ipari forradalom kezdetei szintén egészen a reformációig nyúltak vissza. A kálvinisták matematikai, jogi, építészeti iskolázottsága, mérnöki, óragyártási, textilipari ismeretei nagy felvirágzást hoztak még német városoknak is, így Berlinnek, Hanaunak, Frankfurtnak, Darmstadtnek, majd a hollandiai nagyvárosoknak is. Vagy a

zenében Luther muzsikakedvelése nem csak saját zeneszerzői munkásságát eredményezte, s ami ezzel összefügg, a protestáns éneklésben is, de az sem véletlen, hogy Bach, a zene fejedelme német lutheránus szellemi talajon és egyházi mecénatúrával, kántorkodással dobantott olyan íveset a magas égisz gyönyörű alkotásaival. Lipcsétől, a Tamás templomtól egészen az angyali világig.

Közerkölcs – korrupcióellenesség – szexualitás – családi élet

És ne felejtkezzünk meg a reformáció etikai forradalmasító hatásáról sem, a korrupcióellenes attitűd kialakításáról. Amikor Kálvin így fogalmazott: Szegénytől nem szedhető kamat – A pénzkihelyezéssel nem szabad a szegényt lenézni – Nem feltétlenül kell mindig, mindenütt, mindent, mindenkitől elvenni! – Nem a kamatszokások, nem a világ igazságérzete a döntő, hanem Isten Igéje a pénzzel kapcsolatban – Egyéni és közhaszon egyensúlya – a vagyon szociális elkötelezettsége – A koldulás szégyen, a munkanélküliség kártékony – Ha valakitől elveszik munkáját, semmibe veszik az életét – Kálvin igyekezett kizárni mindent a genfi életgyakorlatból, ami széthúzza a szegénységi ollót a gazdagok és a szegények között. Nem beszélve a máig elgondolkodtató bankreform elveiről, a kamat 6 %-on történő fixálásáról, meg a hugenotta szakembereknek nyújtott életkezdesi támogatásról, ami egyedülálló volt Európában. Kálvin nyomán a Biblia és később a Heidelbergi Káté lopásról, felebarátaink megrövidítéséről írt 110-111. kérdés-felelete vezetett oda, hogy a reformációt követően az emelkedő kapitalizmus és a gyarmatosítás viszonyai között Hollandia minden tekintetben emberségesebb gyakorlatot valósított meg. És a reformáció korától lett a norma, a példa országa, amelyik gyarmatain sem az elnyomó európai hatalmi praktikát, s ennek rosszízű emlékeit hagyta. De összefüggött még más is a biblikussággal: a protestáns hagyományú országokban a szexualitás szintén a bibliai normák kontrollja alá került. Luther hangsúlyozta leginkább, hogy a családi élet, s nem a kolostori szerzetesi életmód a keresztyén jellemképzés legjobb iskolája. Messze ható megállapítása volt: „A házasság jó, a szüzesség jobb, de a szabadság a legjobb”, s ez nem a libertinizmust, a szexuális vagy házassági szabadosságot jelentette, hanem a szabad döntésből hozott elhatározást, azt a szabadságot, hogy megkötni vagy meg nem kötni házasságot egyformán szabad a keresztyén embernek. De mindenben felelősen, mert mindennek vannak következményei! Luther realista is volt és maradt, tisztában volt azzal, hogy a házasság nem könnyű kereszt. Prédikációiban, mert akkor mind nála, mind Kálvinnál első renden az igehirdetés volt az erkölcsi nevelés kerete, többször megállapította a wittenbergi reformátor: Isten kegyelme, ha a sok vita közben mégis egyek lehetünk. A Szentlélek az, aki világossá teszi, hogy három csoda van a Földön: ha a testvérek egyező véleményen vannak, ha a szomszédok szeretik egymást, és ha egy nő és egy férfi megegyeznek valamiben. Ha ilyen párral találkozom, nagyon örülök, mintha rózsakertben járnék – tanította. De ez ritkán adódik – tette hozzá.

Hivatásetika – emberi méltósága – cipőt Isten dicsőségére

S végezetre még a hivatásról. A munka és a hivatás viszonyáról valamit. Luther és Kálvin a hivatásetika megfogalmazásával a munkálkodó ember megbecsülését, Isten

előtti egyenlőségét próbálta megvalósítani. Először ők vitték Európát ahhoz a bibliai elvhez közel, s fordítva is igaz, a bibliai elvet Európához, ami szerint a hivatás, a munka, az elhívás alapján a parasztot vagy a kőművest ugyanúgy meg kell becsülni, mit a papot vagy a szerzetest. Később ezek a gondolatok Max Webernél is visszatérnek, mint a legmagasabb rendű erkölcsi tudat és tudatosság tartalmi mozgatói. Ez odáig menően hatott az európai erkölcsökre, hogy a munka és a kemény, puritán, nem tékozló, fecsérő, nem „fogyasztói” életmód kialakításával és gyakorlásával évszázadokon keresztül az eredeti felhalmozás, gyarapodás, prosperálás, gazdagodás, polgári jólét kialakulásának az erkölcsi, lelki háttere és motivációja lett, a mindent Isten dicsőségére, a Soli Deo Gloria jegyében. A „pontosan és szépen” dolgozni értelmében. Vajon elgondolkodtunk már azon, miért éppen a reformációban kezdődött el az a sajátos szokás, hogy a protestáns templomok vasárnap este zárva maradtak? Nem papi kényelmességből, nem praktikus és kezdődő szekularizmusból, hanem pont ellenkezőleg! Ugyanis a protestáns hívők megtanulták éppen a templomban, hogy nem kell ahhoz a templomba menniük, hogy Istent tiszteljék. Házi áhítatok, közös bibliaolvasások, együtt imádkozások papi segédlet nélkül történtek. És még valamit: a munkát is istentiszteletté tudták szentelni. Ha egyszer Isten – így Luther nyomán az indiai filozófus és prédikátor Mangalwadi – valakit favágóvá hívott el, akkor ezt az embert Isten hétfőn hajnalban az erdőbe várta munkára. Ha cipésznek hívta el, akkor a műhelybe várta őt Isten hétfőn reggel. De pihenten, munkára készen! Ha az volt a nézete a cipésznek, hogy a cipőt Isten dicsőségére készíti, akkor biztosan nem használt ehhez rossz anyagot, s nem slamposan készítette el a cipőt. És ez az elv akkor is hatott, amikor egyedül munkálkodott az ember, mindenféle munkafelügyelet, minőségi kontroll nélkül, mert meggyőződéssel, hittel mindent Isten dicsőségére tett, s ez maximális munkamorált igényelt tőle!

Azt kívánom, hogy e kötet Szerzői és Olvasói minden tanulmányban vagy amögött ismerjék fel a történelemben Igéje, a Biblia kijelentése által olyan hatalmasan munkálkodó Istent, aki ma is és a történelem végéig inspirál, motivál, nagy dolgokra képesít Szavával – az egyéni és a közösségi életben, Európában és szerte a világon... Mert érvényben marad, mi volt: ecclesia semper reformanda – az egyház állandóan megújítandó – annyit tegyünk ehhez hozzá: és a világ, meg a politika is!

A reformáció és annak hatása Európára

Luther

„Az emberiség történetének e páratlan szellemóriása, aki hozzá a német irodalmi nyelvnek is megteremtője, kétségkívül kihívja mindazok érdeklődését, akik – tartozzanak bár egyébként akármely körhöz –, az emberiség életfejlődésének kimagasló s időtlen időkre irányadó tényezőit kultúrtörténeti szempontból méltatni s általán a múlt nagy tanulságait és vívmányait a jelenkor javára értékesíteni tudják és akarják.”
(Dr. Masznyik Endre)

Kálvin

„A legtöbb görög városban az volt a szokás, hogy idegenekre bízzák a törvényalkotás feladatát. Itália újabb kori köztársaságai gyakran utánozták ezt a szokást; így járt el a Genfi Köztársaság is, és nem csatlakozott. Akik csak teológust látnak Kálvinban, azok félreismerik lángelméjének nagyságát. Éppúgy dicsőségére válnak bölcsek ediktumaink – nem kis részük volt bennük –, mint az Institutio. Bármekkora változást hozzon az idő vallásgyakorlatunkban, míg él bennünk a hon és a szabadság szeretete, nem szűnünk meg áldani e nagy férfiú emlékezetét.”
(Jean-Jacques Rousseau)

Bevezetés

A téma feldolgozásának fontosságát elsősorban az adja, hogy a reformáció korszakalkotó jelentőségű volt Európa számára: olyan változásokat indított el, amelyek mind a mai napig hatással vannak életünkre. A téma választásának további indítékai családi és iskolai vonatkozásúak voltak. Az általános iskolai tanulmányaimat a győri evangélikus iskolában végeztem. Történelmi tanulmányaimon túl is foglalkoztatott a reformáció és annak vallási, társadalmi, politikai, és kulturális hatása a különböző országokban.

Rövid tanulmányomban elsősorban a két nagy reformátor (Luther Márton és Kálvin János) tanításaival és hatásukkal foglalkozom, a legfontosabb tényekre koncentrálva. A rendkívül bőséges reformációval kapcsolatos irodalom áttanulmányozása után dolgozatomban megírásában elsősorban a korabeli, „eredeti” dokumentumokra támaszkodtam.

Céлом az általános ismeretterjesztés: egy olyan rövid és olvasmányos munka megírása, amely a legfontosabb adatokat, történéseket és tudnivalókat mutatja be. „Amit mindenkinek illik tudni” jellegű írás, ugyanakkor hivatkozásokkal ellátva, elsősorban azok számára, akik mélyebben szeretnék utánajárni a reformáció témájának.

I.A reformációról általában

Az ún. „korai reformáció” (elő-reformáció) a 14. században Angliában, majd a 15. században Csehországban indult el, utóbbiban Husz János fellépésével, a huszita tanok elterjedésével. A reformáció mozgalma általánossá a 16. században vált, és szinte futótűzként terjedt el Európa csaknem valamennyi államában: Németországban, Svájcban, a Skandináv államokban, Finnországban, Ausztriában, Csehországban, Németalföldön, Angliában, Franciaországban, Lengyelországban.

A reformáció mozgalma elsősorban a feudalizmus egész rendszerével szorosan összefonódó és annak fő támaszát jelentő római katolikus egyház ellen irányult. A reformátorok támadták az egyház dogmáit, követeléseiket új vallási tanokban fektették le, az esetek nagy részében a lelki megújulás jegyében. A lelki-teológiai „forradalomnak” azonban világi vetülete is volt. A világi uralkodók központi hatalmának megszilárdítására törekedve a fejedelmek/királyok felléptek a pápa és általában az egyházi hatóságok világi hatalma ellen, főként Németországban és a skandináv államokban (később a német protestáns és katolikus fejedelmek közötti, elsősorban gazdasági előnyökért és terjeszkedési törekvésekért folytatott küzdelmek lettek úrrá Európán, amely tetőfokát a harmincéves háború idején érte el.)

A 16. században, a reformáció központja és kiindulópontja Németország volt. Kezdetét Luther Márton 1517-es fellépése jelentette.

A reformáció másik legerősebb központja Svájc volt, ahol Ulrich Zwingli és Kálvin János fejtették ki munkásságukat, de kedvező talajra talált a reformáció Franciaországban is.

II.A kereszténység válsága

II.1. A reformáció okai

A reformációt kiváltó tényezők természetesen nem a 16. század elején alakultak ki. Az egyházi reformot a nyugati kereszténység hosszú válsága előzte meg (bár ez utóbbi megállapítást többen vitatják, mégis, úgy hiszem, hogy a korabeli viszonyok szinte determinálták Luther határozott fellépését). Már a 13. században Szent Ferenc a krisztusi szegénységhez való visszatérést hirdette és a teremtett világ gazdagságára irányította az emberek figyelmét. „Nézzétek a mezők liliomait, hogyan nőnek, Salamon sem volt dicsősége teljében úgy felöltözve.” (Lukács 2, 27)

A reformációt kiváltó főbb tényezők:

Az egyház és a pápaság régóta tartó tekintélyvesztése a 14. és a 15. században. Az avignoni pápák működésének visszasságai, a reneszánsz pápák elvilágiasodása (adók kivetése, búcsúcedulák árusítása).

A nagy nyugati egyházszakadás, amely megingatta a pápaság és az egész egyház

szervezetét. Továbbá a pápával szembeni zsinati mozgalmak, amely az egyetemes zsinat felsőbbbségét hirdették (a konstanci és a bázeli-ferrari zsinat is megrendítette a pápa hatalmát).

A huszita tanok elterjedése, a huszita háborúk.

Az egyház tanításában fellelhető dogmatikai „bizonytalanságok”, a Szentírás és a katolikus hagyomány/gyakorlat eltérő volta.

A reneszánsz és a humanizmus eszmerendszere, amely szakított a középkor skolasztikus gondolkodásmódjával.

Társadalmi szinten a változtatást elősegítette a rendiség és a polgárosodás folyamata, az önkormányzatiság igénye.

A szentszék népszerűtlenségének egyik fő oka a pápai adóztatás volt, amely a pápák világi hatalmának megalapozását szolgálta. A 15-16. századi reneszánsz pápák életmódja nehezen volt összeegyeztethető tisztükkel. (Sokak számára egyenesen a pápaság lelki küldetésének értelmét kérdőjelezte meg.) A Szentszék nemzetközi politikai befolyása is meggyengült az egyre erősebb és függetlenebb európai monarchiákkal szemben.

Az egyházi társadalmat belülről is ellentétek feszítették. A klérus felső rétegének gazdagságával és gyakran botránys életvitelével szemben az alacsonyabb rangú klerikusok álltak. Ez a réteg fogékony volt az egyház megújulását hirdetők eszméire.

A legsúlyosabb problémát mégis az jelentette, hogy az egyház egyre kevésbé volt képes megfelelni a hívők elvárásainak. Az egyház működése külsődlegesnek tűnt számukra, mivel a jövedelmek pontos nyilvántartására és behajtására nagyobb súlyt fektettek, mint a lelkipásztori és egyházkormányzati munkájuk ellátására. Az egyház a különféle ereklyék, jócselekedetek, vezeklések, zarándoklat – amelyet pénzért is meg lehetett váltani – segítségével elnyerhető bűnbocsánat és üdvözülés közvetítőjének a szerepét képviselte.

A 14. századtól Európa legfejlettebb területein, a Rajna-vidéken és Németalföldön újfajta vallási érzékenység terjedt el. A hit külsőségeitől, a látványos, képekkel és bonyolult szimbólumokkal túlterhelt liturgiától eltávolodtak. A kor embere legfontosabb életproblémájának lelki üdvét tekintette, és az ehhez vezető legbiztosabb út keresése az embereket az isteni kinyilatkozás, azaz a Szentírás felfedezése felé vezette. A Bibliát a könyvnyomtatás elterjedésével egyre többen olvashatták. A szent könyvek közreadását, a hit tiszta forrásainak megtalálását célozták a humanista filozófusok pl: Rotterdami Erasmus (1467-1536), Johann Reuchlin (1455- 1522). A munkáik megjelenését kísérő viták, széles körű levelezésük és baráti kapcsolataik révén jelentős szellemi befolyásra tettek szert Európában. Mindehhez hozzá kell tenni azt is, hogy nemcsak a Német-Római Birodalomban, de a

skandináv országokban és Angliában is a reformáció azért nyerte el sok világi fejedelem rokonszenvét, mert alkalmat nyújtott az egyházi javak kisajátítására.

II.2. Németország a 16. század elején

A politikai életben, főként a Német-Római Birodalom hatalmi viszonyai között már a 14. és 15. században fölmerült a reformok szükségessége. Az ebben az időben bekövetkező változások, a gyarapodó városok, a kereskedelem, az ipar fellendülése s a gazdasági és politikai szétforgácsoltság kiélezte a társadalmi ellentéteket.

A német föld a XVI. század elején különböző helyi hatalmak, világi és egyházi fejedelmek, önkormányzattal rendelkező városok, kisebb-nagyobb önállósággal felruházott grófságok szövetsége volt. A császár és a birodalmi gyűlés hatalma egyre formálisabbá vált.

Az ország különböző részeinek gazdasági fejlettsége eltérő volt. A déli városok: Köln, Augsburg, Ulm, Nürnberg kézműves és bankárközpontok gyorsabban fejlődtek. A tengeri kereskedelem révén Hamburg, Frankfurt, a Hansa városok virágzó északi területekké váltak és tovább fejlődtek.

A fejedelmek a császári hatalomtól csaknem teljesen függetlenítték magukat. Saját területükön központosításra, összbirodalmi szinten azonban éppen ellenkezőleg: a központi irányítás megszüntetésére törekedtek.¹

A papság két, egymástól elég jól elhatárolható rétegre oszlott: a „felsőbb réteghez” tartozó főpapok, az érsekek, püspökök, prépostok, apátok, rendfőnökök és más egyházi méltóságok, és az „alsóbb réteghez” tartozók, az egyszerűbb emberekhez közelebb álló alsópapság. A németek rossz szemmel nézték a pápai jövedelmek Itáliába áramlását.²

A 16. század elején Németországban a politikai, társadalmi, gazdasági ellentéteket, problémákat az egyházzal szembeni általános elégedetlenséget Luther Mártonnak a katolikus egyház megreformálásáért indult vallási mozgalma döntötte el, amelynek következtében kialakultak a fejedelmek által alapított tartományi lutheránus egyházak (Rubovszky Péter megállapítása).

III.A Lutheri reformáció

III.1. Luther fellépése

A reformáció kezdetét 1517. október 31-től számítjuk. Martin Luther (Luther Márton) (1483-1546) Ágoston-rendi szerzetes, a teológia doktora – a szászországi wittenbergi egyetem teológia professzora –, a wittenbergi vár templomának kapujára kitűzte a latinul szerkesztett 95 pontból álló tiltakozó tételét, amellyel a Szász választófejedelem területeinek közelében folyó búcsúhirdetés visszásságaira reagált.

¹ Ugyanakkor az ország belsejében, a nagyobb városoktól távol jelentéktelenebb volt az árucseré, és megmaradt a céhes iparszervezet is. Az ország politikai szétforgácsoltsága csak megnehezítette a gazdasági élet fölvirágzását.

² A német városok legszegényebb rétegét a plebejusok alkották: tönkrement mesterek, elszegényedett kézművesek, céh legények, a városba beköltözött napszámos munkából „tengődő” parasztok. A németiségnek egyébként nyolcvan százalékát az erősen differenciálódott parasztság alkotta.

Érdeemes e tételeket elolvasni – sokan hivatkoznak rájuk, anélkül, hogy ismernék azok tartalmát, súlypontjait, fontosabb megállapításait.

A 95 TÉTEL

Írta és közzétette LUTHER MÁRTON (1483-1546) német reformátor 1517. október 31-én Wittenbergben, a vártemplom kapujára szögezve.³

Az igazság kiderítése igyekezetétől indítva, megvitatásra kerülnek az alábbi tételek Wittenbergben, tisztelendő Luther Márton atya, a szabad művészetek és a szent teológia magisztere s ugyanott ezeknek rendes előadója elnökletével. Ezért kéri, hogy akik nem jelenhetnek meg ezeket velünk élőszóban megvitatni, tegyék meg távolból írásban. A mi Urunk Jézus Krisztus nevében. Ámen.

1. Mikor Urunk és Mesterünk azt mondta: "Térjete meg!" - azt akarta, hogy a hívek egész élete bűnbánatra térés legyen (Mt 4,17).
2. Ezt az ígét nem vonatkoztathatjuk a bűnbánat szentségi gyakorlására, azaz a bűnvallásra és a jóvátételre, ami a papok közreműködésével történik.
3. De nem is vonatkoztathatjuk kizárólag csak a belső bűnbánatra, mert a szív töredelme mit sem ér, ha nem hozza magával külsőleg a bűnös mivoltunk elleni sokoldalú halálos küzdelmet.
4. Ez a gyötrődő küzdelem tehát mindaddig tart, míg az ember gyűlöli vétkes önmagát (ez az igazi belső bűnbánat), vagyis a mennyek országába való bemenetelig.
5. A pápa nem akar senkit mentesíteni és nem is mentesít a jóvátévő bűnhődéstől, hanem csak attól, amit saját illetékességében vagy az egyházi jogszabályok szerint maga rótt ki.
6. A pápa nem bocsáthat meg másként egyetlen vétket sem, csak azért, hogy azt Istentől megbocsátottnak jelenti ki és fogadja el. Viszont kétség kívül megbocsáthatja az ő számára fenntartott eseteket: ezek semmibevétele esetén a vétkesség kétség kívül megmarad.
7. Isten senkinek nem bocsátja meg vétkét anélkül, hogy egyszersmind alá ne vetné a megalázkodót mindenben a helyette eljáró papnak.
8. A bűnbánati egyházjogszabályok csak az élőkre érvényesek, és azok szerint haldoklókra semmit sem szabad kiróni.
9. Ennélfogva jót tesz velünk a Szentlélek a pápa által, mikor (a pápa) a rendelkezéseiben mindig kivétellé teszi a halál óráját és a szükséghelyzetet.
10. Képzetlenül és hibásan járnak el azok a papok, akik a haldoklóktól egyházjogszabály szerinti bűnbánati teljesítményt követelnek a purgatóriumban.
11. Bizonyosnak tűnik, hogy azt a konkolyt, hogy az egyházjog szerinti jóvátévő bűnhődést át lehet változtatni purgatóriumbeli bűnhődésre, akkor hintették el, mikor a püspökök aludtak.

³ Forrás: <http://mek.oszk.hu/00200/00203/00203.htm>. Magyar nyelvre fordította dr. Zsigmondy Árpád latinból két korábbi fordítást is (Takács János 1937, Soproni Liceum 1995) felhasználva. Megjelentette 1996-ban Luther halálának 450. évfordulója alkalmából az Evangélikus Országos Múzeum és a Huszár Gál Papír- és Könyvesbolt Budapesten.

12. Régente az egyház által meghatározott büntetéseket nem a feloldozás után, hanem a feloldozást megelőzően szabták ki, hogy ezzel próbára tegyék a töredelem őszinte voltát.
13. A haldoklók halálukért mindennel megfizetnek, és az egyházi szabályok számára már halottak, joggal illeti meg őket az azoktól való feloldás.
14. A haldoklóban lelki épségének és szeretetének tökéletlensége szükségképpen nagy félelmet támaszt, annál nagyobbat, minél tökéletlenebb volt.
15. Ez a félelem és borzadás magában is elég (hogy mást ne mondjak) a purgatóriumi szenvedést előidézni, mivel a reménytelenség borzalmával határos.
16. Láthatjuk, hogy a pokol, a purgatórium és menny úgy különbözik egymástól, mint reményvesztés, a kétséggel küzdés és a biztonság.
17. Látható, hogy a lelkeknek a purgatóriumban arra van szükségük, hogy mind félelmük fogyjon, mind szeretetük szaporodjék.
18. Nem látszik bizonyítottnak sem érvekkel sem szentírási helyekkel, hogy (a purgatóriumban lévő lelkek) kívül lennének a szeretetet kiérdemlő vagy azt fokozó állapotban (Isten irgalmán).
19. De az sem látszik bizonyítottnak, hogy legalábbis mindnyájan biztosak és biztonságban vannak boldogságra jutásuk felől, jóllehet mi ebben teljesen bizonyosak vagyunk.
20. Tehát a pápa a minden bűnhődés teljes elengedésén nem egyszerűen minden bűnhődés elengedését érti, hanem csak az általa kiróttát.
21. Tehát tévednek azok a búcsúhirdetők, akik azt mondják, hogy a pápa bűnhődés elengedése ez embert minden bűnhődéstől feloldja és megmenti.
22. Éppenséggel semmit nem enged el a purgatóriumban levő lelkeknek, amit ebben az életben kellett volna az egyházi jogszabályok szerint teljesíteniük.
23. Ha valaki egyáltalán megkaphatja minden bűnhődése valamilyen elengedését, akkor biztos, hogy ezt csak a legtökéletesebbek kaphatják meg, tehát igen kevesen.
24. Természetesen az emberek legnagyobb részét becsapják, amikor nagy hanggal, minden megkülönböztetés nélkül ígérik meg nekik a bűnhődés feloldását.
25. Amilyen hatalma van a pápának a purgatórium felett, ugyanolyan hatalma van bármely püspöknek vagy lelkésznek a maga püspökségében, illetve gyülekezetében.
26. Nagyon jól teszi a pápa, hogy a (purgatóriumban lévő) lelkeknek nem a kulcsok hatalmával ad elengedést, (amivel (ott) nem rendelkezik), hanem közbenjáró könyörgés által.
27. Emberi balgaságot hirdetnek, amikor azt mondják, hogy mihelyt a ládába dobott pénz megcsörren, a lélek azonnal a mennybe száll.
28. Csak annyi bizonyos, hogy a ládában megcsörrenő pénz által nagyra nőhet a haszonlesés és a kapzsiság. Az egyház közbenjáró szolgálatának eredményessége azonban egyedül Isten jótetszésétől függ.
29. Ki tudja, hogy vágyódik-e minden purgatóriumban lévő lélek arra, hogy őt onnan kiváltsák? A legenda szerint sem Szeverinus, sem Paszkális (pápák) nem igényelték ezt.
30. Senki sem biztos a maga töredelmének valódisága felől, még kevésbé a következmény: a teljes elengedés felől.
31. Amilyen ritka az igazán bűnbánó ember, épp olyan ritka az igazán elengedést nyerő, vagyis nagyon ritka.

32. Örök büntetést kapnak tanítóikkal együtt, akik a búcsúcédulákkal biztonságban hiszik magukat az üdvösségük dolgában.
33. Nagyon kell óvakodnunk azoktól, akik azt mondják, hogy a pápának azok az elengedései (azaz búcsúi) Istennek ama fölbecsülhetetlen ajándék, amely által rendbe jön az ember dolga Istennel.
34. Ugyanis a búcsúnak ez a kegyelme csak a bűnbánat szentségével (és) ember által kiszabott jóvátevő bűnhődésre vonatkozik.
35. Nem keresztyénséget prédikálnak, akik azt tanítják, hogy aki lelkeket akar kiváltani vagy gyónási kiváltságot vásárolni, annak nincs szüksége töredelemre.
36. Minden igazán szívéen talált keresztyén részesül a bűnhődésnek és a vétkekességnek teljes elengedésében búcsúcédula nélkül is.
37. Aki csak igazi keresztyén, akár élő, akár halott, az részese Krisztus és az anyaszentegyház minden kincsének, s ezt Isten adta néki, búcsúcédula nélkül is.
38. A (bűnhődés) pápai elengedését és a (kegyelemben) részesítést mégsem szabad semmiképpen sem megvetni, mert az (mint mondtam) az isteni elengedés kinyilvánítása.
39. A legképzettebb teológusnak is igen nehéz egyszerre megtapasztalnia a nép előtt a bőséges búcsút és az igaz töredelmet.
40. Az igazi töredelem keresi és szereti a bűnhődést, viszont a búcsú bősége elkényelmesíti és a bűnhődést gyűlöletessé teszi, legalábbis esetenként.
41. Óvatosan kell az apostoli (azaz pápai) búcsút prédikálni, nehogy a nép félreértse és elébe helyezze azt a szeretet jócselekedeteinek.
42. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a pápa véleménye szerint a búcsúvásárlás semmilyen tekintetben nem állítható egy sorba az irgalmasság cselekedeteivel.
43. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy jobb dolgot tesz, aki a szegénynek ad, vagy a rászorulóknak kölcsönöz, mint hogyha búcsút vásárol.
44. Ugyanis a szeretet cselekedete által nő a szeretet és javul az ember, de a búcsú által nem lesz jobb, csak a bűnhődéstől mentesebb.
45. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy aki látja a rászorulót és azt elhanyagolva búcsúra költ, az nem a pápa elengedését szerzi meg, hanem Isten rosszállását.
46. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy - hacsak nem dúskálnak a fölöslegben - mindazt, ami az élet fönntartásához szükséges, tartsák kötelességüknek házuknépe javára fordítani és semmiképp se pazarolják búcsúkra.
47. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a búcsúvásárlás nem parancsolat, hanem szabad döntés dolga.
48. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a pápa a búcsúban való részesítéssel inkább az őerte való áhítatos imádkozást akarja elérni sem mint a készpénzt, mert az előbbire nagyobb szüksége van.
49. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a pápa búcsúi akkor hasznosak, ha nem beléjük vetjük bizalmunkat. Viszont nagyon ártalmasak, ha általuk elvész az istenfélelmünk.
50. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy ha a pápa tudna a búcsúhirdetők zsarolásairól, azt akarná, hogy inkább égjen porig Szent Péter bazilikája, mint azt, hogy juhainak bőréből, húsából és csontjából épüljön fel.

51. Arra kell tanítani a keresztyéneket, hogy a pápa, ha szükséges volna, kész lenne (ahogy illik) még Szent Péter bazilikájának eladása árán is saját pénzéből segíteni azokat, akiknek legtöbbjétől némely búcsúhirdetők kicsalják a pénzüket.
52. Hiábavaló a búcsúcédulák alapján bízni az üdvösségben, még ha a búcsúmegbízott, sőt akár a pápa a saját lelkével kezeskednék is érte.
53. Krisztus és a pápa ellenségei azok, akik a búcsú hirdetése miatt Isten ígését más templomokban teljesen elnémítják.
54. Jogsérelem éri Isten ígését, ha ugyanabban a prédikációban ugyanannyi vagy több időt szentelünk a búcsúnak, mint Isten ígéje hirdetésének.
55. A pápa gondolata szükségképpen az, hogy ha a csekély értékű búcsút egy haranggal, egy díszfelvonulással és egy szertartással ünneplik, akkor az evangéliumot, ami a legnagyobb dolog, száz haranggal, száz díszfelvonulással, száz szertartással kell hirdetni.
56. Az egyház kincse, amelyből a pápa a búcsú nincs eléggé megnevezve, és Krisztus nép is ismeri azt.
57. Nyilvánvaló, hogy itt nem mulandó javakról van szó, mert azokat sok egyházi szónok nem egykönnyen osztogatja, hanem inkább gyűjti.
58. De nem is Krisztus és a szentek érdemeiről van szó, hiszen azok mindenkor, a pápa közreműködése nélkül is, munkálják a belső ember számára a kegyelmet, a külső ember számára pedig a keresztet, a halált és a poklot.
59. Szent Lőrinc ugyan azt mondta, hogy az egyház kincse a szegények, de ő korának szokásos kifejezésével élt.
60. Nem vakmerőség kimondani, hogy az egyház kincse: az egyház kulcsai (melyeket Krisztus érdeméért kapott).
61. Világos ugyanis, hogy a bűnhődés elengedésére és a (meghatározott) esetekre (vonatkozóan) elegendő a pápának a saját hatalma.
62. Az egyház kincse valójában Isten dicsőségének és kegyelmének szent evangéliuma (örömhíre). De ezt méltán igen gyűlölik, mert elsőből utolsókká tesz.
63. De ezt méltán igen gyűlölik, mert elsőből utolsókká tesz.
64. A búcsúk kincsét viszont igen kedvelik, mert utolsókból elsőkké tesz.
65. Az evangélium kincse olyan háló, amellyel egykor az anyagi javak embereit halászták.
66. A búcsú kincse pedig olyan háló, amellyel ma az emberek anyagi javait halásszák.
67. A búcsú, amiről a búcsúhirdetők azt hirdetik, hogy a legnagyobb áldás, - valóban az, de a kereset szempontjából.
68. Valójában azonban a búcsú az Isten kegyelméhez és a kereszt jóságához mérten a legeslegkisebb dolog.
69. A püspökök és a lelkipásztorok (jogilag) kötelesek az apostoli búcsú hirdetőit teljes tisztelettel fogadni,
70. arra, hogy ezek ne a maguk álmait hirdessék a pápa megbízása helyett.
71. Aki az apostoli búcsú igazsága ellen szól, kiátkozást és gyalázatot érdemel,
72. de áldott, aki gondosan eljár a búcsúhirdető szavainak önkénye és önfejtése ellen.
73. Ahogy a pápa is joggal sújt le villámával azokra, akik a búcsú ügyben bármi módon csalást követnek el,
74. de sokkal inkább készül villámával lesújtani azokra, akik a búcsúk ürügyén a szent szeretet és a való igazság kijátszásán mesterkednek.

75. Örültség azt vélni, hogy a pápai búcsúk akkorák, hogy feloldozhatják az embert, még ha valaki képtelenséget mondva - az Istenszülő (Máriát) erőszakolta volna is meg.
76. Ellenkezőleg azt állítjuk, hogy a pápai búcsúk a vétkekesség tekintetében a búcsú alá eső legkisebb bűnöket sem vehetik el.
77. Az a szóbeszéd, hogy maga Szent Péter sem adhatna nagyobb kegyelmet, ha ő volna most a pápa - káromlás Szent Péter és a pápa ellen.
78. Ellenkezőleg azt állítjuk, hogy neki is és bármelyik pápának is nagyobb erői vannak, tudniillik az evangélium, a gyógyítások kegyelmi ajándékai stb. 1Korinthus 12,9-10. szerint.
79. Káromlást szól, aki azt állítja, hogy a pápai címerrel ellátva felállított kereszt felér Krisztus keresztjével.
80. Számot fognak adni azok a püspökök, lelkészek és teológusok, akik túrik, hogy ilyesmiket prédikáljanak a népnek.
81. A búcsúról való ilyen önkényes prédikálás azt eredményezi, hogy a tudós férfiaknak sem könnyű a pápa tekintélyét megvédeni a rágalomtól, vagy éppen az egyszerű hívek fortélyos kérdéseitől.
82. Például: Miért nem üríti ki a pápa a purgatóriumot szentséges szeretetből és a lelkek oly nagy szüksége miatt, ami minden indíték közt a legigazságosabb - ha számtalan lelket kivált a (Szent Péter) bazilika építésére adott szennyes pénzért, ami igen jelentéktelen indíték erre?
83. Továbbá: Miért vannak még mindig halotti misék és évforduló ünnepek a lelkekért, és miért nem adják vissza, vagy miért nem engedik visszavenni a halottakért tett adományokat, ha a kiváltottakért való imádság immár a búcsúcédula révén feleslegessé és jogszerűvé vált?
84. Továbbá: Miféle újfajta kegyelme Istennek és a pápának az, hogy megengedik, hogy egy istentelen és gonosz ember pénzért kiváltson egy kegyes és istenszerető lelket, viszont azt a kegyes és kedves lelket nem váltják ki ingyen szeretetből, saját rászorultsága miatt?
85. Továbbá: A bűnhődésre vonatkozó egyházi előírások ténylegesen és mint régóta nem alkalmazottak, magukban érvénytelenek és halottak. Miért történik a tőlük való mentesítés pénzzel, búcsúk engedélyezésével, mintha érvényesek és hatályosak volnának?
86. Továbbá: Miért nem építi föl a pápa - akinek vagyona ma felülmúlja a dúsgazdag (ókori) Crassusok kincsét is - Szent Péternek legalább azt az egy bazilikát inkább a maga pénzéből, mint szegény híveiből?
87. Továbbá: Mit enged el vagy mit nyújt a pápa azoknak, akik a tökéletes töredelem által jogosultak a teljes elengedésre és (kegyelemben) részesítésre?
88. Továbbá: Miből lenne nagyobb haszna az egy háznak, mint abból, ha a pápa - amit most csak egyszer tesz meg - naponta százszor osztana elengedést és (kegyelemben) részesítést a hívek bármelyikének?
89. Mivel a pápa a lelkek üdvét inkább a búcsúk által keresi, mint a pénz által, miért szünteti meg a már régebben engedélyezett búcsúcédulákat és búcsúkat, mikor azok ugyanolyan hatásosak?
90. Ha az egyszerű híveknek aggályos érveit pusztán hatalommal elnyomjuk és nem értelmes megválaszolással oldjuk fel, azzal az egyházzal és a pápával ellenségeik előtt nevetségessé, a keresztyéneket pedig szerencsétlenné tesszük.

91. Ha tehát a búcsúkat a pápa lelkületének és gondolatának megfelelően hirdetnék, könnyű volna felelni mindezekre (a kérdésekre), sőt fel sem merülnének.
92. Távozzanak tehát azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: "Béke, béke." - de nincs béke! (Ezékiel 13,10.16).
93. Tegyétek jól a dolgukat azok a próféták, akik azt mondják Krisztus népének: "Kereszt, kereszt!" - de nincs kereszt!
94. Buzdítsuk azért a keresztyéneket, hogy fejüket: Krisztust, bűnhődésen, halálon és poklon át is követni igyekezzenek,
95. és abban bízzanak, hogy inkább sok szorongattatáson át, mintsem a béke biztonságán át jutnak be a mennybe (ApCsel 17,22).

Mert más fundamentomot senki nem vethet azon kívül,
a mely vettetett, mely a Jézus Krisztus. (1 Kor. 3:11.)
S.D.G.

III.2. A hitviták

Luther környezetében élő teológusok a fenti 95 pontból álló téziseket kinyomtatták és kiadták. Az írás hihetetlen gyorsan terjedt el Németország szerte, mintegy két hét alatt bejárta az egész országot. Luther a tételeket az akció felelősének Albrecht magdeburgi érseknek és közvetlen egyházi feljebbvalójának, néhány teológus és humanista barátjának elküldte. Egyúttal azt is tudatta velük, hogy a 95 pontról nyilvános egyetemi vitát kíván nyitni, és meg fogja védeni álláspontját.

Az első hitvita az augsburgi birodalmi gyűlésen 1518 októberében jött létre a Szentszék követével Thomas Cajetan De Vio bíborossal. A következő hitvita 1519. június 27-től július 16-ig tartott Lipcsében Johannes Eck ingolstadt professzorral.

Ezek a hitviták, ill. azok eredményeként születtek meg Luther hitbeli és egyházszerkezeti reformjai. Nem csak a búcsúhirdetés gyakorlatával, inkább az ebből fakadó bűnbánat elégtelenségével szállt szembe. A nagy reformátor minél több támadásnak volt kitéve, annál alaposabban fejtette ki álláspontját. A keresztyén élet középpontja Jézus krisztus, nincs tehát szükség egyházi előjáróra, pápára, szerzetesrendekre, szerzetesekre, költséges szertartásokra, szentekre, gyónásra, hatalmas egyházi vagyonra.

Luther tanításának jelmondata: „Sola Scriptura”, csak (egyedül) a Szentírás. Ebből vezette le egyházszerkezeti és teológiai állásfoglalását.

Luther azt vallotta, hogy míg az ember csak a bűnre képes, Krisztus áldozatával Isten kegyelmet gyakorol az emberiség irányában. Teológiájának középpontjába az emberi bűnt és az isteni kegyelmet állította. Egyik leglényegesebb pont a 95 közül, hogy a bűnt egyedül az Isten bocsáthatja meg. Ebből bontakozott ki később a viták során a reformáció fő mondanivalója: egyedül hit által üdvözülni az ember. Azaz az üdvösséghez csupán a hit szükséges, és nincs szükség az egyház közvetítésére az ember és Isten között.

A reformáció főbb elvei:

- egyedül Krisztus, ami azt is jelenti, hogy a lutheri teológia elveti a szentek tiszteletét, illetve a bennük való – üdvösséggel kapcsolatos – bizodalmat;

- egyedül a hit, azaz, „az igaz ember hitből él”;
- egyedül a kegyelem, azaz az üdvösségünk kegyelemből van (hit által);
- egyedül a Szentírás, amelyből következik a bibliafordítás programja is.

A hosszan tartó viták végére Luther végül is odáig jutott, hogy egyedül csak a Bibliát fogadta el.

Luther tételei rendkívül erős visszhangra találtak, a viták egyre szenvedélyesebbé váltak (különösen az a lutheri állásfoglalás, hogy a bűnt egyedül Isten bocsáthatja meg, ingyen, kegyelemből). Különösen heves vitát váltott ki a gyónással kapcsolatos állásfoglalása is, a szerzetesség eltörlése, az egyházi birtokok világi birtokosok kezébe adása, a költséges szertartások megszüntetése.⁴

Luther gondolatainak hatásához az is hozzájárult, hogy a középkor embere nagy lelki nyomás alól szabadult fel, amikor megértette, hogy kegyelmét (az üdvösséget) Isten érdemre való tekintet nélkül, tiszta szeretetből adja.

Luther nézeteit 3 nagy reformátori iratában jelentette meg és tárta a nagy nyilvánosság elé. Ezeknek címei:

„A német nemzet keresztény nemességéhez”

„Az egyház babiloni fogságáról”

„A keresztény ember szabadságáról”

„A német nemzet keresztény nemességéhez” című művében felszólítja a német nemességet, hogy szálljon szembe Rómával. Vallja, hogy olykor a világi felsőbbség feladata a hit védelme, vallja, hogy a Szentírás magyarázatára nem a pápa jogosult, és hitet tesz amellett is, hogy zsinatot világi uralkodó is összehívhat – különösen is akkor, ha a pápa nem tölti be hivatását. Luther számos „reformjavaslatot” is megfogalmaz a mindennapi élettel kapcsolatban.

„Az egyház babiloni fogságáról” című művében Luther a szentségek közül csak a keresztséget és az úrvacsorát fogadta el. E szentségek „elnyerése” csak a hit által lehetséges.

„A keresztény ember szabadságáról” című művében a reformátor kifejtette, hogy az ember szabad, senkinek sincs alávetve, csakis Isten parancsainak kell engedelmelkednie. A hitből fakad az a törvény is, hogy szabadon szentelje felebarátja szolgálatára az életét.

Luther otthonában szép számmal fordultak meg vendégek. Tanítványai, barátai, tanításai iránt érdeklődők, akikkel hosszas beszélgetéseket folytatott. Ezek a beszélgetések szintén rögzítésre kerültek, és Luther legolvasottabb írásai közé

⁴ Természetesen „egyéni” magyarázatok is születtek. Örömmel magyarázta a „röpirat” egyes pontjait a saját szája íze szerint az utolsó garasait féltő jobbágy, a boldogulni akaró városi polgár, a német föld anyagi javait Itáliától (Rómától) óvni akaró fejedelem.

tartoznak mind a mai napig (Asztali beszélgetések, amelynek legújabb kiadása az elmúlt hónapokban jelent meg magyarul a Luther Kiadó gondozásában.)

III.3. A kiközösítés, a birodalmi átok

Rómában vizsgálat indult ellene. X. Leó pápa elítélte Luther tanításait és 1520. június 15-én aláírta az Ex Surge Domine kezdetű kiközösítő pápai bullát. 1520. december 20-án a wittenbergi Elster kapu előtt a pápai bullát nyilvánosan elégette és ezzel végleg szakított a római katolikus egyházal.

Az 1520-as évekre szinte már egész Németország Luther mögé sorakozott. V. Károly császár egyes német fejedelmek nyomására elrendelte, hogy a wormszi birodalmi gyűlés 1521 áprilisában hallgassa meg Luther érveit. Az érveit ugyan meghallgatták, de mivel azokat nem vonta vissza, ezért V. Károly eretneknek nyilvánította Luther Mártont és a wormszi birodalmi gyűlés pedig birodalmi átokkal sújtotta. Ez azt jelentette, hogy bárki büntetés nélkül megölhette volna.

Luther pártfogója III. Bölcs Frigyes szász választófejedelemnek köszönhetően menedéket talált Wartburg várában, ahol 1521 áprilisától 1522 márciusáig „látszatfogságban” volt. Itt kezdte el a német kultúra és irodalmi nyelv fejlődése szempontjából is kiemelkedő Biblia-fordítást.

Wartburgi tartózkodása idején Andreas Karlstadt – legradikálisabb híveinek egyike – Wittenbergben keresztülvitte a papi nőtlenség eltörlését, az egyházi javak világi kézbe-adását, a szentek képeinek eltávolítását a templomokból. A katolikus misében a liturgia helyettesítését egy szent beszédre és két szín alatti áldozásra egyszerűsítette, az úgynevezett „Evangélikus misére”, azaz evangélikus istentiszteletre. Az istentiszteleteken Krisztus reális jelenlétét tanította az úrvacsorában. Luther utólag a kieroszakolt reformokat elítélte.

Luther szembe fordult a reformációt társadalmi-politikai követelésekhez kapcsoló dél-német felkeléssel, és az anabaptista tanok hatása alatt kibontakozó 1524-1525-ös parasztfelkeléssel is.

Az „evangélikus” egyházak felügyeletét a protestáns hatóságokra, fejedelmekre bízta. Az első államegyház Szászországban jött létre 1521-ben. Ezt követően a hesseni tartományi gróf és más fejedelmek is követték a szászországi példát.

1526-ban Luther Márton új egyházi rendszabályokat írt elő. 1529-ben két katekizmust írt német nyelven. A Nagy Kátét a papok és tanítók, a Kis Kátét pedig a nép számára. A „lutheri vallás” tanait az Ágostai hitvallás foglalja össze. Saját maga és barátai számára himnuszokat, egyházi énekeket komponált, amelyeket a gyülekezettel vagy éppen feleségével és gyermekeivel közösen énekelt (Luther 1525-ben sokakat megdöbbsentve megnősült; ezzel egyértelműen hitet tett a papi nőtlenség elve ellen).

1526-ban az első speyeri birodalmi gyűlésen I. Ferdinánd, V. Károly

vikáriusaként engedélyezte a lutheri tanok követőinek, a dinasztáknak és városoknak a reformációhoz való szabadságát. 1529-ben a második speyeri birodalmi gyűlés ezt el akarta törölni. A lutheránus fejedelmek és városok protestáltak a döntés ellen.⁵ 1530-ban az augsburgi birodalmi gyűlésen fogalmazta meg Melanchthon Fülöp az úgynevezett Ágostai hitvallást.⁶

III.4. A vallásháború

1531-ben a protestánsok Schmalkaldenben katonai szövetségre léptek. Ezzel szemben a katolikusok megalakították a Szent Ligát. A két szövetség között 1545-ben kitört a vallásháború. 1555-ben Habsburg Ferdinánd közreműködésével a vallásháború kompromisszumos békével zárult. Ez volt az augsburgi vallásbéke, amely szentesítette a birodalom vallási megosztottságát. A lutheránusok megtarthatták azokat az egyházi javakat, amelyeket korábban lefoglaltak. Elismerték a „Cuius regio, eius religio”, azaz „akié a föld, azé a vallás” elvet. A birodalmi rendeknek megadta azt a jogot, hogy szabadon választhassák meg maguk és alattvalóik vallását. Az alattvalók kötelesek követni uruk vallását. Aki ezt mégsem akarta követni, az szabadon elvándorolhatott.

1564-ben Miksa császár koronázása alkalmával nem Máriára és a szentekre esküdött, hanem az evangéliumra. Az Ágostai hitvallást pedig igaz evangéliumi tanításnak vallotta.

A lutheri tanok még a reformátor életében elterjedtek Észak-Európában Dániában, Norvégiában, Svédországban és Finnországban.

III.5. Luther Márton és az iskolaügy

Luther Márton a tanügy/oktatás terén is merész elveket hirdetett. Az volt a célja, hogy „felemelje” a népet a „tudatlanság” állapotából, hogy minden ember a saját nyelvén olvassa a Bibliát. „Hát nem kellene-e minden egyes keresztyén embernek már kilenc vagy tízéves korában ismernie az egész evangéliumot, amelyben neve és élete vagon?” – vallotta Luther. Mindenkinek kötelessége a Szentírást ismerni, ami kellő iskolázottság nélkül elképzelhetetlen. Luther, aki az iskolakötelezettség jogosultságát vallotta, elveiből egyenesen következett az iskolaügy felkarolásának a kötelezettsége. 1524-ben felhívta Németország városi tanácsosainak a figyelmét, hogy érezzenek felelősséget az ifjúság neveléséért, műveléséért. Azzal vádolta a világi hatóságokat, hogy minden egyébvel inkább törődnek, mint az iskolaüggyel, pedig az iskolák fenntartása és gondozása a világi hatóságok kötelessége is: „olyan iskola kell, amelyben olvasni tanulhasson a nép minden fia”. (Fináczy Ernő) Ennek megfelelően papokat és tanítókat kell sürgősen képezni „a szűkölködő szegény fiatalság számára”. (Bajkó Mátyás)

Figyelmeztette a családokat is, hogy milyen nagy feladat hárul rájuk azzal, hogy gyermekeiket az új – evangéliumi – szellemben neveljék, és a „Szentírást

⁵ Innen ered a protestáns kifejezés és ettől kezdve nevezik a reformáció követőit protestánsoknak.

⁶ Talán ennek is köszönhető, hogy 1540 táján a német területek többségében kiépült az evangélikus egyház, egységes tanítással.

olvassák”.⁷

Luther tagadhatatlanul nagy érdeme, hogy nagymértékben kiszélesítette a köznép oktatását.⁸

III.6. Luther Márton történelmi jelentősége – rövid összefoglalás

Luther szellemi óriás volt, igazi teológus, az egyszerű tanácsadás zsenije, aki az élet legkülönbözőbb területeire volt hatással, messze túl a teológia határain is. Legfontosabb és legnagyobb jelentősége ezekben a tételmondatokban foglalhatóak össze:

- mindenki számára közérthető német nyelvre lefordította a Bibliát;
- Ő írta az első anyanyelvű kátét a nép számára;
- ösztönözte a műveltség fejlesztését, iskolák, nyomdák alapítását;
- szorgalmazta az anyanyelvi oktatást;
- Luther a nemzeti nyelv használatát javasolta az egyházi szertartásokon. Az egyházi szervezetet és az egyházi szertartást megreformálta;
- sajátos protestáns hivatásetikát alapozott meg;
- a Szentíráshoz és a kegyelemhez „kötött” szabadságra szabadította fel az emberi lelket.

IV.A svájci reformáció

IV.1. Ulrich Zwingli reformjai

Svájcban, Luther fellépésével szinte egy időben kezdődő reformáció még radikálisabb irányt vett. 1519-ben Ulrich Zwingli (1484-1531) zürichi prédikátor, a reformáció terjesztője, a zürichi kanton tanácsának támogatásával teljesen felszámolta a hagyományos egyházi kereteket és a katolikus misét Zürichben. Eltávolította a templomokból a képeket és ereklyéket, az úrvacsorát pedig pusztán Krisztus szenvedésére való szimbolikus emlékezésnek tekintette. Zwingli 1531. október 11-én egy, a katolikusok ellen vívott harc során esett el.

IV.2. Kálvin János, a nagy reformátor

A svájci reformáció másik nagy alakja Kálvin János. Kálvin 1509-ben született Franciaországban. Filozófiai, jogi és teológiai tanulmányokat folytatott. Mivel csatlakozott Luther híveihez, huszonöt éves korában Franciaországból kiűzték és Baselba menekült. Itt írta meg fő művét 1536-ban „A keresztény vallás tanítása” címmel. Ebben világos rendszerbe foglalta a reformáció alapelveit (műve 57 kiadást ért meg a századforduló végéig).

⁷ Luther ugyanis lefordította a Bibliát a nép nyelvére, a parasztokat és a polgárokat egyaránt a Biblia tanulmányozására „utasította”.

⁸ Luther hadat üzent az egész középkori iskolának, szellemének, tanulmányi rendjének, és különös hévvel hadakozott Arisztotelész – a „pogány filozófus” – tekintélye ellen. Legsúlyosabb bírálatát az egyetemek „züllött viszonyaira” mérte. Küzdött a középkori skolasztika ellen is. Lényegesnek tartotta az iskolai könyvtárak felállítását. (Jos Colin).

Genfnek 1541-től haláláig (1564-ig) egyik legbefolyásosabb polgára volt, anélkül, hogy ténylegesen vezető hivatalt töltött volna be. A hit erejével kormányzott és lett az egyik meghatározó protestáns vallási irányzat megalapítója.

1541-ben Kálvin Genfben a hívők vallási és erkölcsi életének igen szigorú felügyeletét lelkipásztorokból és presbiterekből álló testületre, a konzisztóriumra bízta. Ez a szervezet nemcsak vallási ügyekkel foglalkozott, hanem ellenőrizte a városi törvényhozást és beleszólt a polgárok magánéletébe is. Szigorúan büntették a különféle erkölcstelenségeket és a templomlátogatás elmulasztását. Genfet ebben az időben „protestáns Rómaként” emlegették.

Kálvin az egyházi szertartást is megreformálta. Az általa bevezetett egyszerű istentiszteleti rendben az ígehirdetésen kívül csak az imádságot és a versbe szedett zsoltárok énekélését engedélyezte. A templomokból minden díszet eltávolított. Tanait átvették a Zwingli által reformált protestánsok is.

Kálvin új közösségi alapon működő egyházszervezetet hozott létre, elutasítva mindenféle, hierarchiát. Az irányításba az egyház mindennapos ügyeit intéző testület, a presbitérium világi tagjai, a presbiterek is beleszólhattak. Életbe léptette elsőként a zsinat-presbiteri egyházalkotmányt. A genfi egyház köztársasági alapelvekre épült, demokratikus szerveződésű egyházszervezet volt (ez leegyszerűsítő megközelítés, de a korabeli viszonyokat tekintve igaz a „közösségi döntéshozatal” miatt).

A kálvinizmus legteljesebb dogmatikus kifejtése a Második helvét hitvallásban történt meg 1566 körül.

Kálvin a politikával, ill. a világi felsőbbséggel kapcsolatban is tanított. Fő művében a „Keresztény vallás rendszere” címűben az alábbiakat írta: „Ámde – bármiként ítéltessenek is meg az emberek cselekedetei – az Úr mégis azok által egyformán saját művét hajtotta végre, akik a fennhéjázó királyok véres kormánypalcáját összetörték, és tűrhetetlen uralmukat megsemmisítették. Hallják meg ezt a fejedelmek és rettegjenek! Nekünk pedig a legnagyobb mértékben óvakodnunk kell attól, hogy a felsőbbség tiszteletes méltóságának azt a teljes tekintélyét, amelyet az Úr a legszigorúbb parancsokkal szentesített, még ha a méltatlanabbaknál látjuk is, akik azt silányságukkal tőlük telhetőleg megfertőztetik, megvessük, vagy megsértsük.”

A kálvini reformáció tartósan és eredményesen törekedett a társadalom átformálására és megváltoztatására. A kálvinista tanok nem csak a hitéletet, de annak a mindennapi élet valamennyi területére való kiterjesztésével a nyilvános és a magánélet szinte minden egészét áthatotta.

Kálvin tanításának fontos része az eleve elrendelés (predistináció) tana. Ennek értelmében a születés pillanatában meghatározott az ember sorsa. Isten korlátlan ura a világmindenségnek: eleve elrendelte, hogy kire vár túlvilági boldogság (örök élet), és kire vár örök kárhozat. Az emberek, ha szívesen dolgoznak, ha tisztességesen élnek, ha istenfélők, bízhatnak abban, hogy Isten a túlvilági boldogságra választotta ki őket.

Isten végzése tehát a földi ténykedés, a munka is. Kálvin későbbi követői szerint a kereskedelmi tevékenység eredménye, a földi vállalkozásokban elért siker a kiválasztottság jele lehet, egyfajta igazolásként.

A kálvinizmus szerint az uralkodók hatalma ugyan Istentől ered, de kötelességük azt az alattvalóik érdekében gyakorolni. Ha ezt az isteni parancsot megszegik, Isten támaszt olyan erőt, amely megszabadítja népét a zsarnokká vált uralkodótól. (Az ellenállás alapesetben az egyén számára nem megengedett, de a rendek, vagy más tisztséget viselők számára azonban igen.)

Kálvin egyetértett Lutherral abban, hogy az üdvösséghez a hit szükséges, de ezt a tételt kiegészítette isten univerzális szuverenitásának hirdetésével. Egyetértett Lutherrel abban, hogy az evangélium igazságai az egyedüli fegyver. Egyetértett abban is Lutherrel, hogy az egyetemes gondviselés az emberrel kapcsolatos különös gondviselés. Azt vallotta, hogy az emberben mindent Isten hoz létre, mi csak elfogadjuk az ő kegyelmét. Ez az elfogadás indítja el az emberben a jó cselekedetek sorozatát.

Kálvin a hit erejével kormányzott és a kálvinizmus az egyik meghatározó protestáns vallási irányzattá vált. Követői a reformátusok. (Révész Imre)

IV.3. Kálvin tanainak történelmi jelentősége és annak elterjedése

Kálvin etikája – Lutheréhoz hasonlóan – megkövetelte a munka tiszteletét és vallási erénnyé emelte annak eredményességét. Ennek komoly hatása lett nem csak a teológiai/lelki életre, de a gazdaságra is. A lutheri hivatásfelfogás és a kálvini puritanizmus – az Istent a munkában is dicsőíteni akaró igyekezettel – komoly hajtóerejévé vált az európai gazdaság fejlődésének (lásd Max Weber és mások munkáit).

Tanai hatással voltak a politika fejlődésére is, elsősorban az alkotmányeszmé megerősödésére, ill. azok az európai és amerikai politikai kultúrára voltak nagy hatással.

Érezte azonban erejét a természettudományok területén, valamint az irodalomban, festészetben és más művészeti ágakban is.

A református tanítás gyorsan terjedt. Néhány adat, röviden, lényegre törően:

A kálvini tanok Németalföldön sok követőre találtak. Az északi tartományokban, a mai Hollandiában a kálvinizmus „nemzeti vallás” lett.

Skóciában a kálvini reformáció bevezetése John Knox nevéhez fűződik. A kálvini reformáció Angliában az egyházszakadással kezdődött. Mivel VIII. Henrik hiába kérte aragóniai Katalinnal kötött házasságának felbontását a pápától, 1534-ben önmagát nyilvánította az anglikán egyház fejének. Az angol klérus gyűlése által 1563-ban

elfogadott 39 cikkely már protestáns jellegű hitvallás volt. Az ige hirdetés nemzeti nyelven történt. Az anglikán egyház engedélyezte a papi házasságot és az egyház feje az uralkodó lett.

A kálvini egyház Franciaországban is erős pozíciókra tett szert. I. Ferenc és II. Henrik üldözte az új vallás híveit, az ún. hugenottákat, számuk mégis egyre gyarapodott. A vallási és politikai feszültségek több mint 30 évig tartó vallásháborúba torkolltak.

V.A reformáció hatása Magyarországon

A lutheri reformáció Magyarországon a németországgal közel egy időben terjedt el, és már az 1520-as években számos követőre talált. Ebben az időben főként az észak-magyarországi és erdélyi városok német ajkú lakossága körében – az „anyaországgal” való családi/kereskedelmi kapcsolataik révén gyorsabban hozzájutottak az új szellemű írásokhoz. Másrészt rokonszenves volt számukra a minden pompától és fényűzéstől mentes egyház eszménye is. A rendi országgyűlések 1523-tól kezdve kegyetlen rendszabályokat hoztak a reformáció terjesztői ellen. Ennek ellenére a lutherizmus egyre jobban terjedt. Megerősödését elősegítette az 1526. évi mohácsi csatavesztés után előállott társadalmi, politikai helyzet is. A mohácsi csatában sok főpap elesett. A megüresedett egyházi tisztségekre nem neveztek ki új személyeket. Ez tág lehetőséget nyújtott arra, hogy a birtokosok gazdaságukat egyházi birtokokkal növeljék, a kegyúri jogok alapján lutheránus prédikátort alkalmazzanak.

A lutheri tanok széles körben csak 1526 után váltak ismertté, a kereskedők, a német egyetemeken tanuló magyar diákok révén. Luther tanait nagy számban követték a városi polgárok, nemesek, és jobbágyok is. A 16. század végére a főnemesség háromnegyed része csatlakozott a reformáció valamelyik irányzatához. Az első nagy hatású, az új hit tételeit magyar nyelven terjesztő reformátor Dévai Bíró Mátyás volt, aki 1529-30-ban a wittenbergi egyetemen hallgatta Luther előadásait, és 1531-ben már Kassán hirdette a tőle hallott elveket. Az új tanok terjesztése miatt előbb I. Ferdinánd, majd Szapolyai János parancsára börtönbe vetették. Kiszabadulása után a fél országot végigprédikálta.

V.1. A lutheri irányzat

A lutheri irányzatot a szászok követték inkább, mert azt tartották róla, hogy „német vallás”. A magyarok többségének körében inkább a kálvini tanítások terjedtek el. A reformáció rohamos térnyerése többet jelentett, mint csupán egy „új vallás” felvételét. A szegényebb rétegek vágyai (tized fizetés megszűnése), illetve a hatalommal való szembenállás üzenete (a nemesség számára) is benne volt a protestáns eszmékben.

A 16. század végére az ország lakosságának a fele kálvinista, egynegyede lutheránus, egynegyede katolikus volt. A magyarországi reformáció központja Debrecen lett.

A magyarországi evangélikus egyházi szervezet az 1540-es években teljesedett ki. A Felvidéken Szkhárosi Horváth András és Stöckel Lénárd, a Dunántúlon Sztárai Mihály voltak a meghatározó személyiségek. Itt kell megemlíteni Dévai Bíró Mátyást is, a „magyar Luthert”. Erdélyben a szász városok egységesen elfogadták a lutheri reformációt (Honterus János, a szászok reformátora).

V.2. A református irányzat

A reformáció Zwingli és Kálvin alapította svájci református irányzata az 1550-es évektől kezdett el terjedni Magyarországon. Leginkább a mezővárosok lakossága és a végvárok lakosai között. A kálvini elveket 1551-ben kezdte hirdetni Kálmáncsehi Sánta Márton. Debrecen (a gazdag alföldi város) lesz az új irányzat központja. A „kálvinista Róma” megerősödése jelentős részben a wittenbergi egyetemen tanult Méliusz Juhász Péternek köszönhető. 1558-tól ő volt a püspök Debrecenben, aki a püspökség (egyházmegye) megszervezése mellett nyomdát is alapított.

V.3. A protestáns iskolaügy és a kulturális élet

A reformáció új szakaszt nyitott a kulturális fejlődésben. A reformáció mindkét fő irányzatának célja az volt, hogy fejlessze az oktatás ügyét.

A városokba és a falvakba, a végvárokba, a főúri udvarokba olyan protestáns prédikátorok kerültek, akik képzettségüket híres nyugati egyetemeken szerezték. Több nyelvet beszéltek, átlagon felül műveltek voltak. Tanulmányaik befejeztével egy-egy kisebb könyvtárat hoztak haza magukkal, és itthonról is rendszeres kapcsolatot tartottak a nyugati tudományos élet képviselőivel. Nemcsak prédikáltak, hanem tanítottak is. Hatásukra szinte gomba módra szaporodtak a protestáns iskolák, amelyek Luther legfőbb munkatársának, Melanchthon Fülöpnek 1528-ban létrehozott iskolájának a mintájára szerveződtek. Melanchthon pedagógiai munkásságával nem csak megvetette a németországi protestáns iskolarendszer alapjait, de mintául és például is szolgált a magyar oktatás számára. A wittenbergi egyetemen tanított humanista pedagógiájával nagy hatást gyakorolt az ott tanuló magyar fiatalokra és az erdélyi prédikátorokra is, evangélikusokra és reformátusokra egyaránt.

A magyar reformátorok felismerték és a gyakorlatban is alkalmazták a nagy lutheri újítást: az anyanyelvi éneklést, a gyülekezeti énekszó fontosságát. A közös énekszó ereje nemcsak a templomok falai között hatott, hanem az iskolákban és a nép körében is.

A történelmi körülmények ismeretében „csodának” számított, hogy hazánk fiai közül milyen sokan végeztek külföldi egyetemeken a reformáció hatására. 1526-1560 között csak a krakkói és a wittenbergi egyetemen 650-700 fő szerzett képesítést. Ezen kívül sokan tanultak az olasz egyetemeken is, különösen Padovában. Velük jelentkezett először a magyar történelemben az, amit „szociális lelkiismeretnek” nevezhetnénk: a szenvedő és nélkülöző néppel való mély együttérzés. Sztáray Mihály, Szkhárosi András, Heltai Gáspár és mások kemény szavakkal ostromozták az „elit”

pazarló életvitelét. Balassi Bálint tanítója, Bornemisza Péter költészete pontos helyzetképet ad az ország politikai viszonyairól és a maga sanyarú sorsáról is.⁹

Az oktatáshoz könyvek is kellettek. A reformáció a nyomdászat fejlesztésében is kiemelkedő érdemeket szerzett. A megértésnek az anyanyelv a feltétele „akár a kűfálnak szóljanak, akár a jobbágnak”, idézték Luther Mártont. Először külföldön nyomtatták a vallásos iratokat – köztük számos katolikus humanista írását. Rövidesen azonban itthon, egy-egy főúr védelme alatt létesítettek kis nyomdákat.¹⁰

Károli Gáspár gönci lelkipásztor több mint negyven évig töltött be irodalmi, reformátori szerepet. Sok prózai tanulmánya mellett napjainkig igen sok nemzedék olvassa az általa lefordított első, teljes magyar nyelvű úgynevezett „Vizsolyi Bibliát”. Nevét onnan kapta, hogy Károli Gáspárnak egy Hernád-menti kicsiny faluban, Vizsolyban működő nyomdájában nyomtatták ki 1590-ben azt, Rákóczi Zsigmond és mások támogatásával.

Károli Gáspár bibliafordítása. Az olvasóknak (1590) – részlet:

„Bizonyal tudom, és semmit nem kételkedem abban, hogy ez mi munkánknak, minekutána emberek közé az kimégyen, sok irigye és sok rágalmazója léssen. Mert miképpen az testet követi az árnyék, azonképpen az rítust, azaz a jóságos cselekedetet követi az irigység. És az kik a rágalmazásra születtek, mivel hogy az más ember munkájához vagy cselekedeteihez hasonlót nem cselekedhetnek, ha különben annak nem árthatnak, rágalmazzák azt: Mindazáltal senkinek sem irigységével, sem rágalmazásával nem gondolok. Mert az Isten és az én jó lelkiismeretem nékem bizonyosságom, hogy nem egyebet, hanem az nagy Istennek tisztességére, az ő házának épülésére néztem ez dologban. Más, az hogy szabad mindennek Isten házához ajándékot vinni. Egyebek vigyenek aranyat, ezüstöt, drágaköveket. En azt viszem, az mit vihetek, tudniillik magyar nyelven az egész Bibliát, melyet eleitől fogva sokan

⁹ Szkhárosi András és Sztárai Mihály lelkészek, ének- és drámaszerzők mellett meg kell említeni a korai reformáció történetéből Dévai Bíró Mátyást (a „magyar Luthert”), Stöckel Lénárd iskolaigazgatót, Batizi Andrást és az ő históriás énekeit. Továbbá Heltai Gáspárt (aki maga nyomdával is rendelkezett), Honterus Jánost, a szászok reformátorát, Huszár Gált, Dávid Ferencet, Bornemissza Pétert (a hazai evangélikus egyházunk XVI. század második felének legnagyobb emberét, aki nem csak kiváló prédikátor volt, de a magyar irodalomnak is fontos alakja, valamint Balassi Bálint nevelője).

¹⁰ 1532-ben Krakkóban jelentek meg magyar nyelven Komjáti Benedek fordításában Szent Pál levelei. Ez a legelső, amely teljes szövegében magyar nyelvű nyomtatvány. Az új testamentum-kiadások közül időrendben az első, és nyelvi szépség tekintetében is a legszebb a tudós humanista Pesti Gábor négy evangélium-fordítása, amelyet 1536-ban adtak ki Bécsben magyar nyelven. 1536-ban adták ki Krakkóban Gálszécsi István magyar nyelvű evangélikus énekeskönyvét, 1538-ban „A keresztyéni tudománnyal való könyvecske” című munkáját. 1538-ban jelent meg Székely István „A keresztyénségnek fundamentumáról való tanulság” című műve. 1541-ben honi földön, Sárvár mellett adták ki Nádasdy Tamás támogatásával Sylvester Jánosnak a teljes Újtestamentum magyar nyelvű fordítását (a köztudatban ezt az Újtestamentumot szokás emlegetni, mivel Magyarországon készült, annak ellenére, hogy nehezkesebben érthető). Kitűnő továbbá Sylvester Jánosnak a magyar nyelvtana, és az általa írt magyar nyelvtan tankönyve, amelyet szintén Sárvár mellett nyomtattak. Ebben az időben jelent meg Pesti Gábor szótára és egy mesegyűjteménye. Ez olyan kiváló magyar nyelven íródott szépprózai mű, amely ma is élvezetes olvasmány.

igyekeztek offerálni, de véghez nem vihették. Annak okáért minden keresztyén olvasókat kérek, hogy az én munkámért engem ne rágalmazzanak, és meg ne keserítsenek, hanem nagy isteni félelemmel és háládatossággal vegyék és olvassák ez magyar nyelvre fordítatott bibliát..” (Bibliafordítás ajánlása az Olvasóknak.)

A reformáció szellemét szolgálták azok a híres magyar protestáns iskolák, sőt főiskolák, amelyek a XVI. században jöttek létre és számuk rohamosan nőtt. Ilyenek voltak: Sárospatak, Debrecen, Pápa, Sopron, Eperjes, Kolozsvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Gyulafehérvár és a többiek, amelyek működésével a magyar művelődés szintje ugrásszerűen megemelkedett.

Az új hitre áttért főurak hozták létre a protestáns iskolákat, és azok tankönyveinek nyomtatására nyomdákat létesítettek. A sárospataki főiskolát Perényi Péter alapította 1531-ben.¹¹

Rövid áttekintés a kezdetekről:

„A Sáros-pataki Református Oskola fundáltatott az 1531-dik esztendőben Prinyi Péter által, egy ideig Erdélynek vajdája. Belső mivoltának formálója voltak Kárpáti István és Sztárai Mihály híres Reformátorok.” (Szombathy János)

Melanchthon Fülöp, a wittenbergi egyetem neves reformátor professzorának levele Nádasdy Tamáshoz, amely így szól:

„Úgy értesülök, hogy te nagy költséggel iskolát alapítasz és felszólítod az érdeklődést a tudományok művelése iránt, amely dolog ámbár önmagában is nagy dicséretre érdemes, mégis különösen mostanában, amikor a háború csapásai következtében a szomszédos országokban pusztul a tudomány, sokkal nagyobb elismerésre méltó. Úgy tűnik ugyanis, hogy gondolsz az utókorra, hogy noha másutt kivesztek a tudományok, a Te buzgalmaddal megőrzött csírái mégis fennmaradtak, amelyekből ismét elterjedhet Pannóniában az élet hasznos tudománya.” (Szinyei Gerzson)

Ez a főiskola fénykorát száz évvel később, Lorántffy Zsuzsanna idején érte el. I. Rákóczi György fejedelem felesége nyomdát alapított, s meghívta Sárospatakra a kor híres pedagógusát, Johannes Amos Comeniust. A protestáns Comenius dolgozta ki elsőként a mai oktatási rendszerünk alapjait, vezette be a tanítási órát, az osztályonkénti tanítást, a szemléltető eszközök használatát.

A protestáns hit az Erdélyi Fejedelemségben terjedt el legnagyobb mértékben. A 16-17. században a magyarság sok tekintetben itt mentette át kultúráját, nyelvét, vallását, nemzeti identitását.

Az első fejedelem, János Zsigmond uralkodása alatt született meg az Európában

¹¹ A sárospataki kollégium mellett meg kell említeni még a debrecenit, a pápait, a bártfai, vagy éppen az eperjesit, selmebányait, sopronit, tolnait, szebenit, kolozsvárit, marosvásárhelyit. Ezek – másokkal együtt – mind a 16. században alapított protestáns iskolák voltak.

egyedülálló vallási türelmet megfogalmazó törvény az 1568-as tordai országgyűlésen. Ennek lényege: Erdélyben mind a négy bevett vallás (római katolikus, evangélikus, református, unitárius) szabadon gyakorolható. Halála után tehetséges hadvezérét Báthory Istvánt (1571-1586) választották erdélyi fejedelemmé, majd 1575-ben a lengyelek királyukká választották. Nagy érdeme, hogy a katolikus fejedelem figyelembe vette az 1568-as tordai országgyűlést. Erdély Bethlen Gábor és I. Rákóczi György uralkodása alatt (1613-1648) a magyar protestantizmus és kultúra fellegvárává vált.

1526-ig Magyarországon a tudomány, a közigazgatás, az irodalom nyelve szinte kizárólagosan a latin volt. A magyar nyelvűség elterjedése elszakíthatatlanul összefüggött a reformációval. A 16. század protestáns papjai szedték rendszerbe a magyar nyelvtant, alkották meg és formálták, finomították a magyar helyesírást, és bizonyították be fordításaikkal, hogy a magyar nyelv kifejezőképessége nem marad el más nyugat-európai nyelvek mögött. Kalendáriumokat és világtörténeti könyveket jelentettek meg magyarul. Legmonumentálisabb alkotásuk az 1565-ben Németi Ferenc tokaji kapitány támogatásával Debrecenben megjelent első magyar nyelvű törvénykönyv kiadása, a „Magyar decretum” volt.

A protestáns iskolákban a neves tudós nagyhírű prédikátorok, tanárok magas színvonalú oktatást biztosítottak. Különösen nagy gondot fordítottak az elemi iskolákban az értő olvasás megtanítására.

Magyarországon a reformáció hatására virágzó evangélikus és református gyülekezetek és népszerű iskolák működtek.

Összefoglalás

A reformáció Németországból indult és csaknem egész Európában elterjedt. Társadalmi, politikai, „ideológiai” mozgalommá szélesedett ki. Ma is érezteti erejét, ma is formája életünket.

A reformáció előzménye a kereszténység hosszú válsága, kiváltó oka az egyház elvilágosodása, a búcsúcédulák árusítása volt.

A reformáció kezdetét 1517-től számítjuk, amikor Luther Márton egyetemi tanár, a teológia professzora Wittenbergben nyilvánosságra hozta 95 pontból álló „tiltakozó” iratát. Luther tanait nyilvános egyetemi vitákon tárgyalták meg.

Mivel nem volt hajlandó a 95 tételét visszavonni, ezért V. Károly császár birodalmi átokkal sújtotta, X. Leó pápa pedig kiközösítette az egyházból.

A viták hevében érlelődtek meg egyházszervezeti, vallási, hatalmi és a hatalom gyakorlásával kapcsolatos reformjai.

A lutheri reformáció alap gondolatai a következők voltak. A keresztyén élet középpontja Jézus Krisztus megváltó cselekedete, a bűnt egyedül Isten bocsáthatja meg, egyedül hit által üdvözülni az ember. A hit alapja a Biblia, amelyet mindenkinek anyanyelvén kell olvasnia. Ezért fordította le német nyelvre a Szentírást.

Luther Márton az oktatás terén is merész elveket vallott. „Tanuljon a nép minden fia”. Az új szellemű iskoláknak papokat, tanítókat kell képezni. Az iskolák

gondozása, fenntartása a világi hatóságok feladata.

A lutheri irányzat mellett az 1540-es évektől bontakozott ki Svájcban a reformáció kálvini irányzata, amely a polgárság legaktívabb rétegének a vallása lett. Kálvin János prédikátor munkásságából a legfontosabbak egyike, hogy ő a predestináció elvét hirdette. Későbbi követői szerint a földi vállalkozásokban elért sikerek a kiválasztottság jelei.

Kálvin egyháza a református egyház, amely puritán, olcsó egyház volt. „Köztársasági” alapelvekre épült és elutasított mindenféle hierarchiát. Az istentiszteletek imából, éneklésből és prédikációból álltak. Kálvin a hitet feltétlen engedelmességnek tekintette, amelyet a mindennapi élet valamennyi területére kiterjesztett.

A reformáció Magyarországon nemcsak a társadalmi életben, de a szellemi életben is gyökeres változásokat hozott. A gomba módra szaporodó új szellemű alsó, közép és főiskolák, az ún. „kollégiumok” fénykorukat élték. Különösen Erdélyben, amely a reformáció hatására a kultúra és műveltség fellegvára lett.

A reformáció korszakalkotó jelentőségű volt. Eredménye a Szentíráshoz való visszatalálás lett. A reformáció hatására a középkor embere nagy lelki nyomás alól szabadult fel: a kegyelemből való üdvösség ereje óriási energiákat szabadított fel. A hívők rájöttek arra is, hogy közösségeiken keresztül maguk alakíthatják, irányíthatják sorsukat. Az új szellem utat nyitott a mérlegelő, kritikusabb magatartásnak is, az ész merész követelésének, a világi műveltség kibontakozásának.

Irodalomjegyzék

- BAJKÓ, Mátyás: Luther és a protestáns iskolakultúra. Pedagógiai Szemle. 1983. 12. szám
- CSERBIK, János – TONHAIZER, Tibor: A Biblia évszázada. BIK Könyvkiadó. Budapest. 2008.
- FINÁNCZY, Ernő: A renaissanckori nevelés története. Budapest. 1919.
- CHADWICK, Owen: A reformáció. Osiris Kiadó. Budapest. 2003.
- DOUMERGUE, Emil: Kálvin jelleme. A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség Kiadóvállalata. Budapest. 1922.
- FRIEDENTHAL, Richard: Luther élete és kora. Gondolat Kiadó. Budapest. 1983.
- HUSZÁR, Pál: Kálvin János élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága. Kálvin Kiadó. Budapest. 2009.
- KÁLVIN, János: A genfi egyház kátéja. Pápa. 1907.
- KÁLVIN, János: A keresztyén vallás rendszere. Ref. Főiskolai Nyomda. Pápa. 1910.
- KUYPER, Abraham: A kálvinizmus lényege. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai RVT. Budapest. 1922.
- KÁLVIN, János: A keresztyén vallás rendszere. Ref. Főiskola Nyomdája. Pápa. 1909.
- JOS, Colijn: Egyetemes egyháztörténet. Iránytű Alapítvány. Budapest. 2001.
- LUTHER, Márton: 95 tétel
- LUTHER, Márton: Asztali Beszélgetések. Helikon. Budapest. 1983.
- LUTHER, Márton: A német nemzet keresztyén nemességéhez a keresztyénség állapotának megjavítása ügyében. In: LUTHER, Márton: A római pápaságról. Aeternitas Kiadó. 63-151 oldalak.

LUTHER, Márton: A világi felsőségről, hogy meddig tartozik neki az ember engedelmességgel. In: MASZNYIK, Endre: D. Luther Márton egyházreformáló iratai. II. kötet. Pozsony. Wigand F. K. Kiadó. 1906.

LUTHER, Márton: Intés a kedves németekhez. In: D. Luther Márton egyházszerző iratai. Pozsony. 180-182 oldalak.

LUTHER, Márton: Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is? In: MASZNYIK, Endre: D. Luther Márton egyházszerző iratai. V. kötet. Wigand F. K. Kiadó. Pozsony. 1910.

MARCZALI, Henrik: A reformáció kora. Budapest. 1901.

McGRATH, Alistér E.: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása. Osiris Kiadó. Budapest. 1996.

OSTERHAVEN, Eugene: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szemszögből. Kálvin János Kiadó. Budapest. 1995.

POÓR, János: Egyetemes történet kislexikon. MECENAS kiadó. Budapest. 1996.

PRŐHLE, Károly: Az ágostai hitvallás. Harangszó. Győr. 1943.

RÉVÉSZ, Imre: A magyar református egyháztörténet. Budapest. 1938.

RÉVÉSZ, Imre: A magyarországi protestantizmus történelme. Budapest. 1925.

RUBOVSKY, Péter: Történelem II. Vázlatok a középkor és a korai újkor történetéhez. Budapest. 1996.

SEBESTYÉN, Jenő: Református etika. 1941

SEGESVÁRY, Lajos: Az egyháztörténelem alapvonalai. Városi Nyomda. Debrecen. 1936.

SZOMBATHY, János: A Sáros-Pataki Ref. Kollégiumnak rövid Históriaja. Sárospatak. 1809.

SZINYEI, Gerzson: A sárospataki ev. ref. főiskola története 1531-1661. Sárospataki Lapok. 1902.

A kálvini egyházszervezet modelljének hatása Nyugat-Európára

Előszó

A reformációnak köszönhetően a XV. század végén, a XVI. század elején megjelentek az első olyan politikai művek, melyek a teológiától különálltak. A politikai ideológiák küzdelme még hosszú időn át a különböző egyházi tanítások egymással folytatott harcában fejeződik ki. Ez meg is magyarázza, hogy az első polgári forradalmak is a reformáció során már kialakult vallásban, a kálvinizmusban találták meg a maguk teológiáját. A reformáció politikai ideológiáját Luther alapozta meg, az egyház és az állam elválasztásának tanával.

A reformáció másodgenerációs nagy alakját, Kálvint, a kálvini jogot és annak hatását nemcsak az általános alapelvek, illetve azok érvényesülésének szintjén vizsgáltam, hanem azt is elemeztem, hogy ténylegesen közvetlenül és közvetve hogyan hatott a nyugat-európai országokra. Azt kutattam továbbá, hogy Kálvin által megalkotott egyházi fegyelem, jogi gondolkodásmód miként tudott megvalósulni és fennmaradni. Kálvin és követőinek köszönhetően, később a kálvinizmus segítségével, miként változott meg az államok szervezete, az államnak az egyházhoz fűződő viszonyrendszere és a politikai álláspontok. Utóbbi milyen mozgalmakat, forradalmakat indított el és hogyan rendezte át a politikai berendezkedést, az akkori jogrendszereket, az egyházi jogot és az alkotmányjogot.

Tanulmányom két nagy részből tevődik össze, az első részben ismertetem Kálvin János életútját és a témához kapcsolódó kiemelkedő jelentőségű tanait, amelyeket a legjobban egybefoglaló fő műve által, az *Institutio Religionis Christianae*-ből (Továbbiakban: *Institutio*) lehet összegezni. Erre tekintettel ismertetem az *Institutio* kialakulásának történetét, szerkezetét, tartalmát és az üzenetét. Bemutatom mind a Római levél magyarázatában, mind az *Institutio*-ban található jogi és politikai gondolkodásmódot, eszmerendszert és átfogó rendszertant.

A második részben az egyes nyugat-európai országokban érvényesülő közvetlen és közvetett hatásokat vizsgáltam. A közvetlen hatás alatt értendő Kálvin által (még életében) formált és vezetett reformáció, amivel személyesen befolyásolta az adott ország politikai és vallási rendszerét, állam és egyház viszonyát. A közvetetten értendő az, hogy Kálvin barátai, tanítványai révén, illetve a kálvinizmus által, miként tudott az eszmerendszer egy adott országban örökérvényűen fennmaradni.

Kálvin a lutheri tan továbbfejlesztését, az államhatalom konkrét szervezeti formáira, illetve a hatásköri megosztások összes szervezeti konzekvenciáira is levonta. Ezek hatottak ki a politikai eszmerendszerre, a politikai és jogi intézmények fejlődésére vagy annak kialakulására.¹²

¹² Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai műben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

Szűcs Ferenc elemzéseinek középpontjában a kálvini teológia áll. „Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra”¹³ című tanulmányában két hatást említ meg: a közvetett és a közvetlen hatást. Szerinte a közvetett hatás a legfontosabb, amely legfőként a nyugat-európai polgári demokráciák kialakulásában hatalmas szerepet játszott. Jól működő polgári demokrácia ott létezik, ahol a kálvinista felfogást követték.

1. Kálvin János élete és munkássága¹⁴

Baja Mihály: Ki volt Kálvin János? (vers részlet)

„Ki volt Kálvin János? / Hogy ki volt tenéked, / Kálvinista népem, / Te tudom, megérted.”¹⁵

Kálvin János, a keresztyén tudós és jogász 1509. július 10-én született Franciaországban. A világra, a való életre nyitott gondolkodó volt, ez tette sajátossá teológiáját és gondolkodását, amely több mint öt évszázada fenn tudott maradni és meg tudott szilárdulni Nyugat-Európában.

1528-1531 közt járt jogi egyetemre.¹⁶ Jogi tudásanyagát pedig legfőképpen a genfi Polgári Törvénykönyv kidolgozásában bontakoztatta ki. Diplomájának megszerzését követően így vélekedett: „Így történt, hogy elszólítva a filozófiai tanulmányoktól, a jogtudomány felé fordultam, melyben mintegy az atyai akaratsnak engedelmességgel igyekeztem hűséggel helytállni. Isten mégis gondviselésének titokzatos zablájával végül más útra vezérelt. És azonnal, amikor a pápaság babonáival már makacsabban beleragadtam, mintsem hogy ily mély mocsárból egykönnyen kimenekedhettem volna, lelkemet, amely életkora miatt már felettébb megkeményedett, Isten egy hirtelen megtéréssel az engedelmségre kényszerítette. Így azután mintegy az igaz kegyesség ízetől átítatva olyannyira elfogott az előrehaladás vágya, hogy hátralévő tanulmányaimat, bár nem vettem el teljesen, mégis közönyösebben folytattam. Még egy év sem telt bele, és a tisztább tanítás iránti vágyakozás miatt annak máris novíciusává és buzgó tanulójjá lettem.”¹⁷

¹³ Forrás: A KDNP PM füzetek III.

¹⁴ Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszerzői munkássága, 1509-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. Kálvin János életútja – dátumok alapján lett felvázolva az önéletrajza

¹⁵ uo. 175.o.

¹⁶ uo. 213.o.

¹⁷ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003, 25.o. (Eredeti nyelven: „Ita factum est, ut revocatus a philosophiae studio, ad leges discendas traherer, quibus tametsi út patris voluntati obsequerem fidelem operam impendere conatus sum, Deus tamen arcano providentiae suae fraeno cursum meum alio tandem reflexit. Ac primo quidem, quum superstitionibus

1532-ben adta ki első munkáját, Seneca: De clementia c. művéhez írott kommentárját, amelynek kiadását ekkor még saját maga finanszírozta. Első műve, amelyet humanista szellemiségben írt.

1534-ben Kálvin reformációhoz való kötődése miatt kénytelen volt Franciaországból elmenekülni.

1535-ben Bázelen talált ideiglenesen menedéket.

1536-ban menekültként átutazóban volt Genfben, amikor is Farel maradásra bírta. (Első genfi tartózkodása).

Az *Institutio*, fő műve megjelent első kiadásban, ezzel egyidőben Bázelen pedig nyomtatásban is. Ez a mű a keresztény vallás rendszerét alakította ki, amely a protestáns teológia egyik legjobb könyve. Tömör hitvallás és apológia¹⁸ az igaz keresztyén hit mellett.¹⁹

A francia Ferenc királynak is elküldött egy példányt a protestáns tanok igazolásaképp, s levelében „hatalmasnak és dicsőségesnek, sőt a legkeresztényibb” királynak nevezte.

1537-ben Genfben teológia tanár és prédikátor lett. Ekkor kidolgozta a 21 Cikkelyből álló hitvallást, amelyre minden genfi polgárnak fel kellett esküdni, amennyiben nem tette meg, el kellett hagyniuk a várost.

Barátságot kötött Melanchthonnal.²⁰ (Ebben az évben átdolgozta, s kibővítette az Institutio-t is).

1538-ban Genfben a februári választásokon az ellenpárt került ki győztesen, Kálvin barátait felfüggesztették a Tanácsból, ami ellen Farellel együtt tiltakozást nyújtottak be. Ennek okán írt levelet Bullingernek a genfi helyzetről: „Nem is lesz nekünk tartós egyházunk, ha áll vissza a maga teljességében amaz ősi, vagyis apostoli rend, mely közöttünk sok tekintetben kívánatos.”²¹

Kálvin újabb hitújító javaslatait miután a polgárok ellenállását követően a genfi városvezetés is elvetette, száműzték Genfből és Strasbourgba ment, Bucer Martin meghívásának eleget téve.

1539-ben második kiadásában megjelent az *Institutio* és a Római levél kommentárja is.

1541-ben Strasbourgban házasságot kötött az özvegy Idelette de Bure-el.

papatus magis pertinaciter addictus essem, quam út facile esset e tam profundo luto me extrahi, animum meum, qui pro aetate nimis abduruerat, subita conversione ad dicilitatem subegit. Itaque aliquo verae pietatis gustu imbutus tanto proficiendi studio exarsi, út reliqau studia, qaumvis non abiicerem, frigidius tamen sectarer. Necdum elapsus erat annus quum omnis purioris doctrinae cupidi ad me novitium adhuc et tironem discendi causa ventitabant.”)

¹⁸ A vallás igazságait védő írás

¹⁹ György Antal: Kálvin mindenkinek, nem publikált tanulmány

²⁰ Melanchthon Philipp: (1497-1560) német evangélikus teológus.

²¹ Magyar Tudomány 2010/2. Buzogány Dezső: Kálvin állam és társadalomszemlélete

Az *Institutio francia* nyelven jelent meg.

Novemberében létre hozta az egyén elgondolásán alapuló egyházi rendet. Az egyházi közösség szervezeti rendjét kialakította, melyet az *Ordonnances Ecclésiastiques* című művébe foglalt össze.²²

Ugyanekkor lett Genf első lelkésze is egyben. (Második genfi működése).

1542-ben Idelette de Bure-től fia megszületett, aki nem sokkal később el is hunyt.

1543-ban Genfben a Tanács és a Népgyűlés által elfogadták a Kálvin által kidolgozott Polgári Törvénykönyvet és az új polgári eljárást.

1549-ben megözvegyült és a fogadott két gyermek nevelése reá maradt, így egy időre ki is szorult a közéletből.

1549-ben kiadták a Zürichi Egyezményt, amelyben Kálvin és Bullinger egységesítik a berni és zürichi úrvacsora jelentését és tartalmát.

1555-ben Genfben a magisztrátus is elfogadta a Kálvin által kidolgozott Polgári Törvénykönyvet, amelyben különösképpen szabályozta az állam és egyház kapcsolatát is.

1559-ben Kálvin életét meghatározó események:

Első követőit elküldte Franciaországba.

Genfi Teológiai Akadémiát megalapította, amelynek Theodore Béza-t (1519-1605) tette meg rektorának, aki a genfi egyház vezetésében később utóda is lett egyben.²³

A genfi Biblia megjelent latin fordításban.

Kálvin genfi állampolgárságot kapott, több évtizedes lelkipásztori és reformatori munkássága alapján.

Az *Institutio* (utolsó változata) végleges formája – amelyet száműzetése alatt írt meg – megjelent. A mű többszöri átdolgozásának és megjelentetésnek okát a legteljesebb végleges formájához fűzött szavaiból tudhatjuk meg, mely szerint:²⁴

„...bízom abban, hogy oly könyvet adok, amely közös megegyezések jónak fog találni. Hogy mily buzgalommal iparkodtam művemet Isten egyháza hasznára elkészíteni, annak nyilvánvaló bizonyosságául hadd említsem fel, hogy a múlt télen, mikor azt gondoltam, hogy a negyed napos láz halálomat jelenti, mennél jobban kínozott betegségem, annál kevésbé kíméltem magamat, hogy olyan művet hagyjak magam után, mely a kegyes lelkek oly jóindulatú várakozásának némileg megfelelt. Szerettem volna gyorsabban bevégezni munkámat, de elég gyorsan van ez így is, ha elég jó. Azt pedig, hogy alkalmas időben bocsátottam útjára, akkor hiszem, ha

²² Karl Heussi: *Az egyháztörténet kézikönyve*, Osiris kézikönyvek, Budapest, 2001. 324.o.

²³ Theodore Béza a magyar reformátusság számára francia nyelvű genfi reformátor, helvét hitvallású teológus, aki személyesen is ismerte Kálvint, a genfi lelkészségben utóda lett. Béza írta meg Kálvinról az első önéletrajzi összefoglalást. (In: Dr. Huszár Pál: *Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009.)

²⁴ Dr. Huszár Pál: *Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszervezői munkássága, 1509-1564*, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 130.o.

tapasztalom, hogy Isten egyházának bővebb gyümölcsöt hoz, mint azelőtt. Ez rám nézve egyedül döntő... Munkám végzésében volt továbbá célom, hogy a szent vallástudomány jelöltjeit az isteni ige olvasására úgy készítsem és megtanítsam, hogy az rájuk nézve könnyen hozzáférhető legyen, s minden fönnakadás nélkül haladhassanak abban. Mert azt hiszem, hogy a vallás teljes egészét felölelem itt, minden részeivel egyetemben, s oly sorrendben adom elő, hogyha valaki jól megtanulja, nem lesz nehéz számára annak megállapítása, hogy mit kell keresnie a Szentírásban, s annak tartalmát mily célra kell fordítani. Tehát mintegy megegyengetvén az utat, ha ezután a Szentíráshoz magyarázatokat adok ki, mivel nem lesz szükségem arra, hogy a hitcikkeket felől hosszú előadást tartsak, s a bizonyító helyekre is kitérjek, mindig röviden végzek azokkal. Így a kegyes olvasó nagy nehézségektől s unalomtól menekül meg, amennyiben a könyv ismeretével, mintegy szükséges eszközzel felszerelve fog e munkához.

De mivel ilyen eljárásom indítóoka számos magyarázatomban, mintegy tükörben, nyilvánvalóan kitűnik, inkább azt akarom, hogy maga a dolog mutasson rá eljárásomra, mintsem azt szavakkal hirdetgessem. Éljen boldogul, kegyes Olvasó, s ha munkámnak valami gyümölcsét veszed, segíts viszont rajtam könyörgéssel a mi Atyánknál, Istenünkénél.

Genf, 1559. év augusztus hó 1n napján.²⁵

1561-ben Kálvin által formált és kialakított utolsó egyházi fegyelmet (Ordonnances Ecclesiastiques) bevezették.

1562-ben megalkotta a genfi Zsoltároskönyvet (közismert néven Hugonotta Zsoltárkönyvnek is hívják).

1564. április 25-én kicsiny vagyonát felosztotta testvérei közt. Chenelat Péter genfi jegyző foglalta írásba Kálvin János érvényes végrendeletét.²⁶

1564. április 28-án Kálvin utolsó előadása a genfi Akadémián, ahol a következő búcsúbeszédet mondta el: „...Amikor először jöttem ebbe az egyházba, úgy szólván semmi sem volt belőle. Prédikáltak ugyan, de ez volt minden. Összeszedték a bálványokat és elégették őket, de nem volt reformációs semmiféle formában. Teljes volt a zűrzavar. Itt volt ugyan a derék Guillaume mester (Farel), és később a vak Coraud, aki Bázelen vesztette el szeme világát. Antoine Saunier mester is itt volt, meg az ékesen szóló Froment, aki levette köténytét és úgy ment föl a szószékre, majd visszatért boltjába pletykálkodni, így tartva a kettős szentbeszédet.

Csodálatos küzdelmek közepette éltem itt. Előfordult, hogy megcsúfolásomra este ötven-hatvan puska lövést adtak le házam előtt. Gondoljátok el, mennyire elképeszthetett ez egy olyan bátortalan, könyvekbe temetkező embert, mint amilyen – megvallom – mindig is voltam, és most is vagyok. Nem sokkal ezután száműztek e városból, amikor is Strasbourgba mentem, ahonnan egy idő múlva visszahívtak, de tisztelt ellátása nem kevesebb gyötrellemmel járt, mint annak előtte. Fogd meg, fogd meg kiáltással uszították rám a kutyákat, s azok ruhámat és lábamat marcangolták.

²⁵ Forrás: Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere, 1559.

²⁶ Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=58 (2009.10.16., 15:06)

Egyszer elmentem a Kétszázak Tanácsába, amikor egymásra támadtak, visszatartván másokat, akik ugyanoda igyekeztek, de akik nem akartak harcba bocsátkozni. Amikor beléptem ezt mondták nekem: [Uram távozzék, önnel nincs elszámolni valónk]. Én így feleltem: [Nem megyek el, rajta gonoszok, öljetek meg, a vérem fog szólni ellenetek, és még e padok is vádolni fognak benneteket]. Ily küzdelmekben vettem részt, s Tirátok talán még súlyosabbak várnak. Mert gonosz és hitvány nép között éltek, noha akadnak közöttük derék emberek, maga a nép gonosz és elvetemült, és lesz gondotok velem, amikor az Úr már engem elszólított. Mert bár én semmi és senki vagyok, mégis tudom, hogy megakadályoztam háromezer zavargást is, amely Genfben kitört volna. Legyetek tehát bátrak és erősek, mert az Isten fölhasználja és fönntartja ezt az egyházat, és mondom néktek, hogy Isten megőrzi.

Sok gyarlóságomat kellett elhordoznotok, s amit csináltam, mit sem ér.

A gonoszok kapnak majd e szavakon, de még egyszer kijelentem, hogy amit csináltam, mit sem ér, s én egy nyomorult teremtmény vagyok. Csak azt mondhatom, hogy mindig a jót akartam, hogy mindig szenvedtem fogyatékoságaim miatt, és az istenfélelmem szívem mélyén gyökerezett...

Ami a tanokat illeti, hűségesen hirdettem, és Isten kegyelméből le is írhattam a tőlem telhető legnagyobb hűséggel, és tudommal a Szentírásnak egyetlenegy pontját sem ferdítettem el vagy magyaráztam félre. Ha akartam volna, adhattam volna bonyolult, tudományos magyarázatokat, de én az efféle tudományoskodást semmibe sem vettem, és mindig az egyszerűségekre törekedtem. Soha nem írtam semmit valaki iránti gyűlöletből, hanem mindig hűségesen tártam elő azt, amiről úgy véltem, hogy Isten dicsőségét szolgálja.

Strasbourgból visszatérve nagy sietve írtam meg a kátét, mert szolgálatomat nem fogadta el másként, csak ha esküt tesznek e kettőre: a kátéra és a fegyelemre. Miközben írtam, a tenyérszerű lapokat folyamatosan vitték a nyomdába. Noha Pierre Viret mester a városban tartózkodott, a nagy sietségben még neki sem mutathattam meg. Sokszor gondoltam rá, hogy átdolgoznom, ha lenne rá időm, de nem jutott rá sor...

Ami a vasárnapi könyörgéseket illeti, a strasbourgi szövegeket vettem alapul, s legnagyobb részben átvettem őket. Egyes részeit – nem lévén szó róluk a strasbourgiaknál – magam írtam, mindig a Szentírás alapján.²⁷

1564-ben május 27-én nyolc órakor²⁸ súlyos betegsége (köszvény, tüdőtuberkulózis, trombozisos aranyér és bélparazita) miatt Genfben halt meg. Saját kérésére jeltelen, egyszerű sírba temették.

Kálvin halálát követően jelent még meg ugyanebben az évben Józsué könyvéhez írt magyarázata, amelynek előszavát Theodor Béza írta Kálvin életéről. Ez lett a reformátor első életrajza.²⁹

²⁷ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 165-167.o.

²⁸ Alisten E. McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 209.o.

²⁹ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 161.o.

2. Kálvin és a jog

2.1. Törvény, norma és a református etika

Az emberek túlnyomó részének Kálvinról az a reformátor jut eszébe, aki az eleve elrendelés (predestinációt) vagy az úrvacsora tanát dolgozta ki. De nem sokan tudják, hogy fő művében az Institutio-ban, - hatodik fejezetében értekeznek a keresztyén szabadságról, egyházi hatalomról és az állami kormányzatról³⁰ -, megfogalmazottak, az egyházi fegyelem mintáját felhasználva az általa kidolgozott jogi eszmerendszer, református etika és gondolkodásmód, a mai modern polgári demokratikus államok kialakítására mennyire erős hatást gyakorolt. Kálvin az állam és egyház kapcsolatát, az ideális államformákat, a társadalmi rétegeket, a nép jogait és kötelezettségeit, a polgári kormányzat és az egyházi hatalom közti viszonyrendszert vizsgálta és ennek szabályozását dolgozta ki. Kálvin tanai nem csak a Nyugat-Európa társadalmi berendezkedéseire, hanem a kultúrára, a gazdasági és politikai életre is kihatottak.

A keresztyén állam megvalósulását tartotta szem előtt. A Christina politia című művében fejtette ki ennek jelentőségét. Legfőbb elemei: a jog, annak tisztelete és fontossága.

Az egyház és az állam összefonódása ellentétes a Bibliával. Ugyan azt gondolja, hogy mindkettő más területen működik, de egy a célja: a bűnözők elleni küzdelem és a rend fenntartása. Mindemellett kidolgozta az egyház és állam, avagy a „két birodalom” elméletét.³¹

Az egyházi hatalom forrása a gyülekezet akarata. Az egyházi tisztségeket választás útján kell betölteni. A gyülekezet tagjai egymással egyenlők. A gyülekezeti rend lényegi eleme a Szentírásban tükröződött. A keresztyén ember csakis Istenben lelheti örömét. Szigorú erkölcsi fegyelmet követelt meg.

A törvény lényege a református etikában: a legfőbb törvényadó Isten, a törvényt csak Istentől jöhet, s az igazi erkölcsi törvény, amit Isten ad, a törvényt pedig a Kijelentésekből meríti.³² A törvényt lélekben is el kell fogadni, azaz a szívben és a lelkiismeretben is el kell ismerni. Akkor válik mindez normává, ha ez irányítja az emberi cselekedetet is, vagyis a keresztyén lélek által elfogadott meggyőzéssel elfogadja és a törvény tisztességes betartására törekszik (az ember).³³

A törvények egyrésztől egyfajta tükörként is szolgálnak, erre vonatkozik az apostol mondása, hogy a bűn ismerete a törvény által van.³⁴ A törvény másrészt zablá, amely

³⁰ Forrás: György Antal: Kálvinról mindenkinek, nem publikált tanulmány

³¹ Luther két-birodalom elmélete nagy hatással volt Kálvinra. Meglátásom szerint ezt fejlesztette tovább, és nemcsak a kálvinizmus terméke, hanem Kálvinnál – antropológiai megközelítésből - is beszélhetünk a két-birodalom tanának elméletéről. A kálvinizmus és politika c. fejezetemben elemzem részletesebben.

³² Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 763.o.

³³ Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 172.o.

³⁴ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 218-219.o (Forrás: Róm 3,20; Ins. II. 7.,6-7)

a törvénysértőket és az engedetleneket tanítja a jóra, preventíven figyelmeztet, hogy a rosszat kerüljék, ha nem sikerülne, milyen szankciókkal számolhatnak.³⁵ Harmadrésről a legjobb eszköz, amely által megismerhetjük mi Isten akarata.³⁶ Ebből következik, hogy Isten az egyedüli törvényhozó is, mert az Ő akarata mindenkire nézve igazságos, és amit Ő alkot az tökéletes. Mivel így egyedül neki van hatalma lelkünk felett,³⁷ s a helyes életre való törekvést biztosítani tudja.

Kálvin erkölcsstanára (etika) jellemző a törvény eligazító vagy vezérfonal-szerepének kidolgozása azoknak az életében, akik tudják, hogy Isten a teremtés és a megváltás jogán feltétlen (abszolút) és teljes (totális) igényt tart az életünkre. Az akarat buzgóságát a törvény, a helyes irányba igazítja.³⁸ Mivel a természeti törvények nagyon homályosak (lex naturalis), így szükséges rendelni hozzájuk egy írott törvényt – lex scripta³⁹ – mert azt határozottabban és tisztábban meg lehet érteni és be lehet tartani, tartatni.

Itt fontos megemlítenem Kálvin kegyelemtanát, ami rávilágít arra, hogy levezessék belőle az egyház és az állam egymástól való elválasztásához szükséges polgári indoklást. Az egyetemes vagy általános kegyelem tana dogmatikai, teológiai-elméleti kiindulópont ahhoz, hogy a kálvinizmus gyakorlatilag is rendezhesse viszonyát a világhoz: a politikai, gazdasági, tudományos, kulturális és művészeti élethez.

Az abszolút szuverén Isten fogalmára épített kegyelemtanában – legyen az egyetemes vagy különös – az evilági cselekvést felszabadította a feudális megkötöttségek alól.⁴⁰

A mi hitünk válasza: Isten akkor is Isten marad. Ahogyan Kálvin számára le kell ereszkednünk a világ theatrum gloriae Dei – Isten dicsőségének színterére, mert a teológia fókusz: „Egyedül Istené a dicsőség – Soli Deo Gloria!”⁴¹

Kálvin a társadalmi és gazdasági elveit nem nemzedékek tapasztalataiból, ezzel foglalkozó tudósoktól vette át, hanem Isten Igéjének⁴² engedelmessé alakította ki. A kálvini norma alapja maga a Szentírás⁴³ volt. Ezért is hívják exegétának,⁴⁴ mivel úgy vélte, hogy Isten Igéje az alapja a világi, társadalmi és gazdasági szektornak. Természetesen a mai világban nem minden megoldása lenne megfelelő, de ettől függetlenül minden történelmi helyzetben érvényes és a keresztyén egyházban követendő példa.⁴⁵ Karl Barth⁴⁶ a következő gondolatokat írja következőképpen:

³⁵ uo. 218-219.o (Forrás: Ins. II. 7., 10.)

³⁶ uo. 218-219.o(Forrás: Ins. II. 7., 10.)

³⁷ Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559, ford. dr. Békési Andor, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1991. 247.o.

³⁸ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 223.o.

³⁹ Kálvin János: Tanítása a keresztyén vallásra 1559., Dr. Békési Andor ford., MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 80.o.

⁴⁰ Forrás: Király László: Kálvin, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

⁴¹ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 173.o.

⁴² Benke György: Kálvin társadalom etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986. 11.o.

⁴³ uo. 11.o.

⁴⁴ írásmagyarázó, uo. 10.o

⁴⁵ uo. 13.o.

„Kálvin igaz tanítványa egy utat követhet: engedelmeskedni, nem Kálvinnak magának, hanem annak, Aki Kálvinnak is mestere volt”.⁴⁷

Rendkívül módon hatottak tanításai a kultúrára és a tudományok fejlődésére is.⁴⁸

2.2. Törvény és evangélium

A törvény a polgári rendet testesíti meg, az evangélium Krisztus lelki országát,⁴⁹ amelyek távol eső dolgok, ámde egymás mellett, egymást kiegészítve nem állhatnak az egyén szabadságának útjába. A kettő közti (lelki és világi törvények) viszonyrendszerre, illetve annak alkalmazására különféle felfogásmódok léteznek.

Az Ó- és Újtestamentum helyes viszonyát a törvény és evangélium egymáshoz való viszonya szabja meg. A református felfogás a teljes Szentírást organikus egységnek vallja, amely Isten Igéjét közli. Isten Igéjében nincs értékkülönbség, mintahogyan a Kijelentésekben sem. A Szentírás az Ige irodalmi teste és minden porcikájában a testté lett Igétől függ; azaz róla tesz bizonyosságot s viszont: az Ige minden árnyalatának magyarázója Krisztus, vagy, ahogy a Római levél magyarázata kimondja: a hit szabálya.

Az Ige Istennek az a maga közlése, amellyel a szövetséget létrehozza és táplálja. Ez a szövetség szeretetközösség, amely két tényezőből áll, Isten ad és vár benne; ajándékozik és igényel. Adja önmagát és kéri cserébe az embert. Isten minden Igéje, amelyben ad: az evangélium, és mindazon Igéje, amelyben követel, igényel, parancsol: a törvény. Amabban kegyelme jelenik meg, emebben szentsége és igazsága. Az Ige, a Kijelentés mindig törvény és evangélium is.⁵⁰

A szövetség elve alapján Krisztus – népe és a többség – alattvaló közt párhuzam vonható, mivel az „organikus egység analógiájára elképzelt állami berendezkedés nem támaszkodhat az egyén szubjektív megítélésre, kivéve, ha szükségesség azt követeli meg.”⁵¹

⁴⁶ 1886-1968, református teológus

⁴⁷ Benke György: Kálvin társadalom etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986. 13.o.,

⁴⁸ Érdekesképpen szeretném megemlíteni, hogy mekkora hatást gyakorolt Kálvin a kultúra és tudományok fejlődésére. Ennek okai, hogy a világot nem csak a bűn és a kegyelem uralma alatt szemlélte, hanem ezen túllépve, a kegyelem jelét látta mindabban, hogy Isten a bűn ellenére is kormányozza a népet. Nem a teológia ellenségének látta a tudományok fejlődését. Nyitott volt a természettudomány fejlődésére is. A művelődés fejlesztése érdekében iskolarendszert alakított ki. Fontos megemlíteni, hogy későbbiek során sokan művelődés-ellenesnek ítélték Kálvint. Ugyanis bevezette a templomokban, hogy a falakról levegyék a képeket, illusztrációkat. Célja csupán az volt, hogy jobban ösztönözze a népet az olvasás és írás tudományának elsajátítására. Arany János életrajzában is megemlékezik arról, hogy a betűvetést a nagyszalontai kálvinista családban az öreg Biblián és a kalendáriumon keresztül sajátította el. A festészet helyébe pedig később polgári otthonokat is díszítő művészet lépett (a kálvinizmus örökségéről szóló kiállítás a Budai Várban is megtekinthető volt).

⁴⁹ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 247.o.

⁵⁰ Ravasz László: Kis dogmatika, Reform. Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1990. 60-61.o.

⁵¹ Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája, 133.o.

2.3. Államforma és kormányzás

A fenti elvek gyakorlati megvalósulására az államformák adnak keretet.

Milyen is egy jó államforma? Mióta világ a világ az államformák váltakozása örök körforgásban lesz, van mikor napok, hónapok kérdése, de lehet, hogy évszázadoké. Sokan keresik a tökéletes megoldást.

Az Istentől származtatott szuverenitás a politika területén az maga az állam. A szuverenitás megjelenhet az államban, a társadalomban és az egyházban. (Csak a szabad államban lehet szuverén az egyház). Az államforma és kormányforma kérdésében Kálvin sem ragaszkodott egyféle formához. A tekintély és a szabadság helyes viszonya szempontját tartotta szem előtt. Isten a nép bűneiért állított felsőbbiséget, de egy embernek sincs joga hatalmaskodni más felett. Így az abszolutizmust erősen elítélte, míg a monarchiát és a demokráciát életképes államformának tekintette.⁵² Kálvin szerint a királyságot mindenképpen korlátozni kell, mintahogyan ezt tették a történelem során a római konzult a néptribunus, az athéni szenátust a demarkhoszok. Modern korokban a királyok hatalmát az országgyűlés korlátozza. Kálvin ebben a témában jogászként gondolkodott, de teológusként vélekedett: „A királyságból könnyű a zsarnokságba átsiklani, de nem sokkal nehezebb az előkelők uralmából a kevesek párturalmába, s még ennél is könnyebb a népuralomból a lázongásba jutni.”

Az államforma is Istentől adatott, mint ahogyan a polgári kormányzat. Az egyik legnagyobb kálvinista, Kuyper szerint meghatározott kormányformát Isten Igéje nem ír elő.

Szathmáry Béla kihangsúlyozta egyik tanulmányában,⁵³ hogy Kálvin államelméleti elgondolásai később a felvilágosodáshoz vezettek, ahol az államgondolat egy demokratikusabb elképzeléssel létrejöhetett. Ehhez egy teljesen új városállami modellt szeretett volna kialakítani, „látható” egyház kialakításával, főként a gyülekezetek jogainak megerősítésével.

Az Institutio-nak erre vonatkozó fejezetében, amelyekben különböző államformákról ír, a demokratikus köztársaságot helyezte előnybe, amit a szabadság-fogalommal alapozott meg: „A kormányzatnak nincs szerencsésebb formája, mint az, ahol a szabadság megfelelő önfegyelemmel társul és bölcs módon állandó tartósságra rendezkedik be. Magam is azokat tartom a legboldogabbaknak, akiknek megadatott, hogy ezt az állapotot élvezzék... Igen, a felsőbbiségnek arra kell törekednie a legnagyobb erőfeszítéssel, hogy a legkisebb mértékben sem engedjék meg, hogy csökkentsék vagy megsértsék azt a szabadságot, aminek megvédésére őket iktatták be. Amennyiben ebben a vonatkozásban hanyagok vagy túlságosan kevés gonddal látják

⁵² Forrás: Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001.

⁵³ Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?

el feladatukat, akkor hűtlenek hivatalukban és szülőföldjük árulóivá lesznek” (Ins. IV.,20,8).⁵⁴

Kálvin szerint a polgári kormányzatra nem volna szükség, ha a bűn nem rontotta volna meg az eredeti rendet.⁵⁵ A kormányzat szükséges a rendetlenség megfékezésére. A kormányzat funkciója „semmit sem kisebb, mint a kenyéré, a vize, a napfényé és a levegőé; valóban, tisztességének helye még ezeknél is jóval magasabban áll”.⁵⁶

2.3.1. Kálvin elve a polgári kormányzásról az Institutio alapján

Az egyén hite és vallásos meggyőződése a XV. században nem magánügynek számított, mivel a társadalmat az egyéntől és az egyháztól nem lehetett elválasztani. Az egyház alakította és formálta egyaránt a világi és a polgári közösséget, megszabta a társadalom fejlődési irányait. Ebből következett, hogy a világi és az egyházi élet egymástól függött, már szinte egybeolvadt. Kálvin, amikor a polgári életbe való beleszólási jogát érvényesítette, azt a kor elismert gyakorlata alapján tette.⁵⁷ Ezek ismerete szükséges, hogy megértsük Kálvin társadalomelméletét és államtani felfogását, amit az Institutio-ban fejtett ki részletesen.

Kálvin az Institutio-jában külön ír az állami kormányzásról, ezzel annak a bizonyosságát adja, hogy igen nagyfokú valóságérzettel rendelkezett. Az Institutio VI. kötetének 20. fejezetében foglalkozik a polgári kormányzattal.⁵⁸ A polgári kormány gondoskodik arról, hogy a vallás nyilvános kifejezésére jusson a keresztyének társaságában, és hogy az emberiség fennmaradjon az emberek közt.⁵⁹ Kálvin több célkitűzést is lát a kormányzat előtt. Arra szolgál, hogy előmozdítsa a vallást és fenntartsa a társadalom rendjét.⁶⁰

Kálvin tanításaiból kitűnik az a meggyőződése, hogy megkülönböztetni lehet csak, de szétválasztani nem lehet a keresztyén ember lelki-egyéni és a társadalmi életét (szociáletikájából).⁶¹ A reformátor a jogtudományban való kiemelkedő jártasságáról és közéleti tapasztalatáról tesz tanúságot.

Az állami közkormányzatból három tényezőt emelt ki: 1. a felsőbbiséget, 2. a törvényeket és 3. a népet.⁶²

⁵⁴Forrás: Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009. (In. Institutio 4. könyv, XX. fejezet, 8. pontja)

⁵⁵ M. Eugene Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szempontból. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 221.o.

⁵⁶ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. Dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 746.o.

⁵⁷ Magyar Tudomány 2010/2., Buzogány Dezső: Kálvin állam-és társadalomszemlélete

⁵⁸ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.746.o.

⁵⁹ uo.

⁶⁰ M. Eugene Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szempontból. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 222.o.

⁶¹ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 246.o.

⁶² Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp oost Europa, Budapest, 1995. 5. fejezet

A felsőbbség, csakis Istenhez való viszonya alapján értékelhető, megbízatása Istentől származik. Akiknek hivatásuk, hogy jóakarattal és igazságosan járnak el a néppel szemben, vagyis az anarchiát akadályozza meg. Célja, a törvények, a szabadság és a rend érvényre juttatása és fenntartása.⁶³ „Ennélfogva semmit találóbban nem lehetne mondani, mint hogy a törvény néma felsőbbség, a felsőbbség pedig élő törvény”.⁶⁴

A polgári kormányzat⁶⁵ Istentől rendelt és szükséges. A hatalom Isten adománya (felülről származó abszolút szuverenitás, melyeket az erkölcsi törvények szabályoznak. Nem más, mint a legkézzelfoghatóbb törvény a Tízparancsolat), és szükségszerű, melyet erősen kihangsúlyozott. A hatalom pedig Istentől származik, amelynek ereje szükséges a társadalmi rend fenntartásához a béke érdekében. Chadwick szavaival élve: „minden ékesen és jó renddel” valósulhasson meg.⁶⁶ (A törvényeket és a nép jogait és kötelezettségeit már az előző fejezetekben fejtettem ki.)

Rendkívül fontosnak tartotta Kálvin, hogy az állami és az egyházi kormányzatot külön kell választani. Ebből következik, hogy az ember kétféle kormányzatnak van alávetve. A két kormányzás nem ellentétes. Mivel hiába vannak törvények, azokat e földön mégis voltak és lesznek is, akik azokat megszegik, így szükséges egy világi (külső erkölcsre vonatkozó) ellensúly, akik megbüntetik a szabályszegőket és egy olyan szervezet, amely a rendet betartatja a néppel. Vagyis a nép életét az emberi társadalomhoz illő magatartásra vezeti, társas viszonyulásait a polgári igazságosságnak megfelelően szabályozza, illetve előmozdítja az egyetemes békét.⁶⁷ Persze ez magával vonzza, hogy szükség van polgári törvényekre is, mivel a felsőbbséget szolgálják az állami életben, ezek a legerősebb kötelékei, ahogyan Cicero is mondta – amelyek nélkül nem állhat fent a felsőbbség, amint viszont azok sem a felsőbbség nélkül.⁶⁸ Azaz, ha Istenen kívül – a felsőbbség – törvénykezik, az jogos.

2.3.2. Kálvin a polgári kormányzásról a Rómabeliekhez írt levelek alapján⁶⁹

Az Institutio 1536. évi kiadását követően, 1539-ben Strasbourgban, majd 1551-ben Genfben adta ki a Pál apostol Rómabeliekhez írt levelének magyarázatát.

Kálvin jogi és államjogi tanulmányaiból megtudhatjuk, hogy szerinte különböző államformák és átmeneti formák is léteznek. A Rómabeliekhez írt levelek kommentárjában részletesen kifejti, hogy Platón államtana szerint három államformatípust különböztethetünk meg, melyekből kitűnik, milyen formának mi

⁶³ Forrás: Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.

⁶⁴ uo.

⁶⁵ Dr. Birkás Antal: Phd értekezés 2008. 1624-es magyar nyelvű fordításban szerepel, „világi gubernálás”, illetve „községi igazgatás” (mindez Kálvin Institutio-jának a Szenci Molnár Albert által 1624-ben Hanoviában megjelent magyar nyelvű változatában olvasható ekként, annak 1505. oldalán).

⁶⁶ Chadwick Owen: A reformáció, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 77.o.

⁶⁷ Kálvin János: Tanítása a keresztyén vallásra 1559., ford. dr. Békési Andor, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 286.o.

⁶⁸ uo. 296.o.

⁶⁹ Márkus Mihály: Kálvin a polgári kormányzásról, nem publikált tanulmány

lehet a veszélye: a monarchiának a zsarnokság; az előkelők uralmának a pártharcok; a népuralomnak a lázongás (anarchia). Ebből következik, hogy erős hasonlóságot vehetünk észre Kálvin és Platón látásmódjában. Kálvin szerint is korlátozni kell valamilyen eszközzel az uralkodó felsőbbtségét. A legfőbb felsőbbség Isten, mindenki más felsőbbség hatalma csak tőle származhat.⁷⁰ Isten igazságának ismeretét a törvények útján nyerhetjük el.⁷¹

A 3. rész 20-21. versében, amelyben Pál apostol az „Isten igazságát, amelyről tanúbizonyosságot tesznek a törvény és próféták” részét magyarázza meg, rávilágít, hogy Istentől származnak a törvények és az ember azt egyedül fogadja és ismeri el. Akik pedig kiforgatják a törvényt, azok bünt követnek el. A hit igazságának nem kell segítenie a törvényt, mert azt annak tanúbizonyossága erősíti meg.⁷²

2.3.3. Kálvinizmus a polgári kormányzatról

Kálvinnak a polgári kormányzatról alkotott tanait követői, a kálvinizmus jeles képviselői elfogadták, elismerték és azok kiindulópontul szolgáltak számukra.

Kuyper (kálvinista) álláspontja a következő: „A kálvinizmus, ugyanis mint világnézet, a maga eredetére nézve természetesen teljes mértékben teológiai megalapozású, de éppen olyan határozottan politikai jellegű is egyszersmind. A református ember sohasem elégedett meg a csendes, építő, de világkerülő kegyesség szellemével, hanem a maga keresztyénységét mindig élet- és világfelfogássá akarta kiépítve látni; tehát teológiailag és politikailag szeretett gondolkodni egyszerre, mert a kettőt egy magasabb egységben tudta látni az Isten szuverenitásának tükrében.”⁷³

Kuyper három szinten képzei el a kormányzást. A legfelsőbb szint magisztrátus, a törvények sáfárja és őre. A középső szint a törvények, ahol a felsőbbség gyakorolja a hatalmat. Végül a harmadik szint a nép, akik a törvények alatt élnek és a felsőbbségnek engedelmeskednek.

Theodore Beza (1519-1605) Kálvin egyik leghűségesebb tanítványa, a XVI. században egyedülállóan így vélekedett: „a népek régebbiek, mint hivatalnokaik, következésképpen egyetlen nép sem a magisztrátusért van, hanem a magisztrátus van a népért!”

Egy jól működő államban a hit, erkölcs, szabad vallásgyakorlás, kultúra és a politikumnak összehangoltan kell működnie; és ahol az isteni törvény nem szennyezhető be.⁷⁴

⁷⁰ Kálvin János: A római levél magyarázat, Kálvin Kiadó, Budapest, 1992. XIII. rész

⁷¹ uo. 86.o.

⁷² uo. 65.o.

⁷³ Forrás: Sebestyén Jenő: Református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 1996.

⁷⁴ A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III: Szászfalvi László, tanulmány

A kálvinizmus is érvényesítette Kálvin korrupcióval kapcsolatos elméletét, miszerint a kormányzáson múlik a korrupció visszaszorítása, az uzorások felszámolása, és a szolidáris társadalom létrehozása. A szegénységet és a nyomort túrhetetlennek tartotta, a luxust egoizmusnak tekintette. Szerinte a megoldás az önmegtágadás, ami aktív és segítőkész önzést jelentett a gazdagok önzésével szemben.⁷⁵ Így tud kialakulni a szolidáris társadalom.

2.3.3.1. Kálvin korrupció ellen formált elképzeléseinek kihatása a későbbi korrupció ellenes harcokra

A korrupció, az ószövetségi sahat fogalmából ered, mely pusztítást jelent. Latin megfelelője a corruptio. Az őskeresztény teológia megromlásnak definiálja, amely Ádám és Éva drámai bűnbeesésével jött létre.

Bibliai esetek a korrupció előfordulása a történelem során:

A korrupció 3700 évvel ezelőtt lelte fel mivoltát. Az Ószövetségben találkozhatunk vele, mikor Ézsau fáradságát és éhségét kihasználva Jákób egy tál lencselevesért cserébe így szólt: „Add el nekem azonnal a te elsőszülöttségedet!” (1Móz 25,29-31)⁷⁶

Ézsau története után közel ezer év eltelt, mikor Ámosz a következőképpen perelt: „Mert tudom, hogy vétkeitek milyen számosak, bűneitek milyen súlyosak: ellenségei vagytok az igaznak, elfogadjátok a megvesztegetést, és a kapuban elnyomjátok az igazat” (Ám 5.12kk)⁷⁷

Jézus eljövetele előtt 700 évvel Mikeás is kiállt a korrupció ellen: „Kezük ügyes tenni a rosszat, a főember követelőzik, a bíró ajándék fejében osztja az igazságot, a vezető kénye-kedve szerint beszél; köztük a legjobb is olyan, mint a tövis, a legigazabb, mint a szúrós sövény. Ma északról megérkezett próbatételük, bekövetkezik megszégyenülésük.” (Mik 7, 3-4)⁷⁸

Az Újszövetségben az első vallási korrupciót, Júdas árulásával követte el. A Biblia nemcsak szembesít, hanem élesen küzd ellene.

Kálvin Institutio-ban három fejezetet is szentelt a korrupcióra. Eredeti okként a péche originelle-t (eredendő bűn) jelöli meg, mely a dépravation originelle-hez vezetett (kezdeti bukás). „Az ősbűn természetünk örökletes korrupcióját és perverzítésát, elferdülését idézte elő”(Ins., II. könyv I. fejezet,8.)

A korrupció megjelenési formái különbözőek lehetnek: Kis: szegényekkel való visszaélés. Nagy: politikai hatalommal való visszaélés. Felhasználói: szolgáltatásokkal való visszaélés. Szürke: tisztességtelenül előnyben részesítés.⁷⁹

⁷⁵ Eberhard Busch: A szegénység botrány – A luxus önzés, tanulmány (forrás http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=13)

⁷⁶ Biblia – Ószövetség, Mózes 1. könyve, 25,29-31.

⁷⁷ Biblia – Ószövetség, Ámosz 5. könyve 12.

⁷⁸ Biblia – Ószövetség, Mikeás 7. könyve 3-4.

⁷⁹ Dr. Phd Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupcióról, nem publikált tanulmány

A múltban és napjainkban is a korrupciónak nem csak gazdasági és társadalmi következményei vannak, hanem a társadalmi, emberi értékeket is aláássa. A modern polgári demokráciákban négy legveszélyeztetettebb zóna létezik: bíróságok, iskolák, média és a vallási közösségek.

Korrupció elleni lépések napjainkban:

A Református Világszövetség (RVSZ) 2004 augusztusában tartott XXIV. Világgyűlésén egy új programot fogadtak el. A programjának neve: „Az egyházban és a társadalomban pusztító korrupció leküzdésére létrehozott program”

Az RVSZ-hez hasonlóan, az EVT (= Egyházak Világi Tanácsa) is folyamatos munkát végez: a korrupció változó formáinak nyomon követése; hatékony és gyors információ csere; korrupcióellenes zónák, intézmények létrehozása; nemzetközi keresztyén integráció és hatékony együttműködés az izoláció elkerülésére; vallási közösségekben, egyházakban nyílt kritika megfogalmazása és közzététele. Korrupciós indexvezetés: Magyarország évről évre lejjebb csúszik a listán. 2001-ben még a 31., 2003-ban 40., 2007-ben pedig már a 47., 2009-ben a 46. helyen állt.⁸⁰

2.4. A kálvinizmus és a politika

A kálvinizmus a kálvini tanok továbbéltetője, és az eszmerendszer térhódításának megvalósítója, tehát nem szabad Kálvint az ún. kálvinizmussal összekevernünk. A kálvinizmus fogalma nem igazán a teológiához kapcsolódik, hanem inkább egy általános kultúrtörténethez és a szociológiához,⁸¹ amely a lutheri irányzathoz vált ki. Ugyan maga Kálvin még életében tiltakozott az ellen, hogy tanait és követőit kálvinizmusnak nevezzék el, amelyet Jeremiás könyvéhez írt kommentárjában meg is fogalmazott.⁸²

A kálvinizmus vallásos mozzanata a politikai társadalom számára is alapvető eszmével szolgált. Terjedése függött attól is, hogy az uralkodók a politikai rendszer kialakításánál, reformációs vagy az elleni koncepciókat követték. Attól függött, hogy éppen melyik uralkodónak játszott jobban a kezére a vallásügyi kérdés. A kálvinizmus eszméjéből három ismert országban tudott a politikai szabadság kibontakozni: Hollandiában, Angliában és Amerikában. Groen van Prinsterer így vélekedett: „A kálvinizmusban lelhetjük föl alkotmányos jogaink eredetét és biztosítékát”.⁸³

Max Weber (1864-1920) és Ernst Troeltsch⁸⁴ (1865-1923) a kálvinizmus által próbálták az európai modernség kialakulását megfejtetni. Kálvin teológiája szinte közvetlenül megy át politikába úgy, hogy közben szabadon hagyta a politika

⁸⁰http://www.regi.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=24097&catid=146:fokuszban&Itemid=572

⁸¹ Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, (Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15)

⁸² Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 141.o.

⁸³ Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001. 78.o.

⁸⁴ Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15

mozgásait – vélekedett Troeltsch.⁸⁵ Egy Kálvin fordító Otto Weber szerint: „Ami a kálvinizmus képviselőit mozgatta, az a kiválasztás bizonyosságából fakadó erőteljes ösztönzés volt, hogy Isten dicsőségére kell fellépni a történelemben és az egyházban is, és Isten iránti hálánkat kell így megmutatni, ami egyedül őt illeti. Így tehát a világformálás, az átalakítás lenne a leginkább szakszerű kifejezés arra, ami a kálvinizmusból fakad.... Az ilyen igénnyel fellépő mozgalom nem maradhatott meg a teológia keretein belül”⁸⁶

Kálvin tanai nemcsak a teológia területén, hanem a politikai és gazdasági viszonyok megreformálásának megindításában is nagy szerepet játszottak. A presbiteri-zsinati egyházalkotmány pedig joggal tekinthető a nyugat-európai demokrácia keletkezési gyökerének.⁸⁷ A kálvini tanításnak történelmileg a leghatékonyabb formája és tanainak megvalósulása a puritanizmus volt, mint például Skóciában vagy hazánkban, Magyarországon.⁸⁸ Amiből az következik, hogy a történelem folyamán más és más formában jelent meg a kálvinizmus, ahol kisebb nagyobb változtatásokkal hozták létre a református egyházat, illetve dolgozták ki az egyházalkotmányt (Hitvallást). Ámde a különbségek ellenére is fenn tudott maradni, hogy kifejthesse hatását a történelem során.

A kálvinista időszakban három nagyobb jelentőséggel bíró forradalom is lezajlott, amik nem csorbították Isten dicsőségét, hanem az Ő elismeréséből indultak ki.⁸⁹ A történelem továbbá azt is bizonyítja, hogy az alkotmányos közjog a kálvinista népek körében terjedt el és honosodott meg előbb.

A kálvinizmus a lutheranizmustól abban is jelentősen különbözik, hogy Kálvin szerint a Szentírásban tükröződő gyülekezeti rend az egyház életének lényegi eleme. Míg a lutheranizmus az egyház szervezetének felépítésével kapcsolatosan közömbös.⁹⁰

Tévhitként terjedt el, miszerint a kálvinisták úgy gondolják, hogy a politika igaz hű keresztyénnek nem méltó foglalkozás. A politika által a keresztyén népek, államok és egyházak kiszolgáltatják magukat a világi elemeknek. Ezzel teljesen ellentétesen azt vallja, hogy a vallásosság és a politika nem hogy összeférhetetlen vagy kizárná egymást, hanem kiegészítik egymást. Minden vallásban van politikai erő. A vallás mindennemű cselekedeteinket szabályozza, így jelen van bennünk ugyanúgy a politikai és szociális erő is.

⁸⁵ Tőkész László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára, nem publikált tanulmány

⁸⁶ Dr. Christian Link: A kálvinizmus szelleme, (Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15)

⁸⁷ Max Weber: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása.

⁸⁸ Eredetileg a pietizmus szóból ered, amely egy keresztyén (evangélikus) vallási megújító mozgalom volt. Owen Chadwick: A reformáció, a puritán szót az 1560-as években kezdte el gúnynévként használni. Kezdetben rendmániás vagy pedáns szinonimájaként alkalmazták, majd a szigorú és a pontosságot jelentette. A reformáció során a szó jelentése azt a célt szolgálta, hogy az egyház és a társadalom erkölceit helyreállítsák. A puritanizmus a XVI. és XVII. században a kálvinizmus megvalósításáért küzdő politikai és vallási mozgalom volt. Angliából és Amerikából kiindulva áterjedt Európába is.

⁸⁹ Forrás: Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001. 87.o.

⁹⁰ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 327.o.

A történelem során a kálvinizmus és a római katolicizmus tudott csak határozott és különálló módon politikai jelentőségűvé válni. A kálvinizmus teológiai eredetű, de kezdettől fogva határozottan a keresztyénség politizáló formája volt. Ennek tükrében mondta Kuyper,⁹¹ hogy a vallás és a politika elválaszthatatlanok. A kálvinizmus szerint a politikával foglalkoznunk nemcsak jogunk, hanem kötelességünk is.

A kései Kálvin számára a politikum lelkiisége három pontot érintett: 1. két-birodalom tana,⁹² 2. felismerés és a 3. kötelezettség.

A két-birodalom tana szerint két törvény létezik: lelki és polgári vagy világinak is szokták nevezni. Kálvin nem az egyes emberre, hanem csak az emberre helyezi a hangsúlyt. Ez azt jelenti, hogy a két világ az emberen belül tud érvényesülni. Az evangélium és a törvények kikényszerítő ereje egyszerre van jelen az emberben, így történhet meg, hogy olyat cselekszik, amiről tudja, hogy helytelen, de mégis megteszi.⁹³ Így hat ki az evangélium a politikára is.

A törvény és a kötelesség szorosan összekapcsolódnak. A törvény objektíve és a kötelesség szubjektíve van jelen, azaz a kötelesség akkor válik kötelezettséggé, amikor azt a lelkiismeret annak elismeri. Ugyan a lelkiismeret nem írhat elő köteletséget, mert azt csak Isten teheti meg, viszont objektíve rávilágíthat és elismerheti, így objektív jogot feltételez, amit teljesíteni kell. Kötelességünk Istennel, felebarátinkkal és önmagunkkal szemben van. Minden kötelességünk összessége Isten iránt való szeretetben áll, mert Ő a törvények summája.⁹⁴

Az 1536-os *Institutio*-ban a polgári kormányzatról szóló rész kilencedik pontjában két alapvető kötelezettséget említ meg: igazságtétel és ítélettevés.⁹⁵ Az 1559-es értekezésében még egy kötelezettséget említ, a hit védelmezését. Ez utóbbi a magisztrátusok feladata és kötelezettsége is volt.

A politikai területén a szövetség gondolata vált eredményessé. A kormány és a nép, illetve Isten és választott népe közt párhuzamot állított fel. Kölcsönös elkötelezettség (=mutua obligatio) van a felek között, a hatalomnak vagy a kormányzásnak a közjót kell előtérbe helyezni (=bien commun); és a szabadságért és biztonságért kell fellépnie. Ezt a magisztrátus számon kérhető kötelezettségévé tette. Kálvinnál és követőinél a néphez való fellebbezés (=crie au peuple) pedig minden nehéz kérdésben ultima ratio, amellyel akkoriban rendszeresen éltek.

⁹¹ Abraham Kuyper (1837-1920): A történelmi kálvinizmus mozgalom ösatyja, Hollandia miniszterelnöke, teológus. Jelentős különbséget tesz az állam és az egyház, illetve a kultúra közt. Mindhármat Isten uralma alatt tekinti. Írása többnyire a kálvinizmusról szólnak és nem Kálvinnról.

⁹² A 3.1 fejezetben már utaltam rá, hogy Luther kettős birodalmi tanát, az *Institutio* által, Kálvinnál is levezethetőnek gondolom.

⁹³ Forrás: Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993.

⁹⁴ Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 177.o.

⁹⁵ Dr. Birkás Antal: Phd értekezés. 2008. 147. o.

Mutua Obligatio: Ez a „jogállam”, lényegének magvaként tartalmazza a „kölsönös kötelességeket”, a természetjogi alapelveket és a teremtés rendjének megfelelő alá- és fölérendeltségi viszonyokból fakadó társadalmi alapszerződést, amelyet a felsőbbség és az alattvalók kölsönös kötelességei és jogai határolnak körül és szabályoznak. Egyáltalán nem számol önálló jogokkal és kötelességekkel, hanem az egyének a közösség iránti elkötelezettségével, amely mindkettőjük az Isten előtti felelősségéből következik.⁹⁶ Az alattvalóknak pedig kötelességük a felsőbbségnek engedelmessé válni, törvényeiket betartani. Az igazságtalanul és zsarnokoskodó felsőbbség, pedig Isten büntetése a nép vétkeiért. A zsarnokoknak nem kell engedelmessé válniük, ellenük felléphetnek (ellenállási joggal rendelkezhetnek).

Törvények nélkül nem lehet vezetni politikai közösséget. A törvényeket funkciókra osztotta fel a következők alapján: társadalmi; védelmi; figyelmeztető és beteljesítő.

2.5. A kálvinizmus és hatása

Froude szerint a kálvinizmus volt az utóbbi három század politikai haladásának legfőbb forrása.⁹⁷

A kálvinizmus a kereszténységben belüli irányzat, amely egyfajta hatás, amely Kálvin tanainak fenntartására, illetve ezen eszmék és tanok továbbgondolásának céljával alakult ki. Ezen kálvinista mozgalomnak köszönhetően indultak el Nyugat-Európában a polgári forradalmak.

Hiszen Kálvin egyik fő tana, az ellenállási jog a zsarnok uralom ellen. Meglátásom szerint már Kálvin is tudatosan vélekedett eme jogkőről, amit kiterjesztően mind a királyoknak és mind a népnek megengedett, azokkal szemben akik „annak dühöngését fékezik meg, aki mind külön az egyesek nyugalma, mind az egésznek közbékességét megzavarja, aki lázongva zavarog és aki erőszakos támadásokat és méltatlan gonosztetteket visz véghez”. „Azok a háborúk, amelyeket így kezdenek el, törvényesek”.⁹⁸ A kálvinisták, Kálvin tanaiból levezethető ellenállási jogot, csak a hatalmával visszaélő uralkodóval szemben gondolták érvényesíteni. Később az ellenállási jogot a kálvinisták többféleképpen és egyre modernebb formában, gondolkodásmódban fejlesztették tovább.

Kálvinisták. A XVI. század végén került be a köztudatba ez a kifejezés. Legelőször ezt a terminus technikust a német lutheránus Joachim Westphal használta, aki Kálvin teológiai nézetit értette ezalatt. Később Kálvin ellenfelei használták, követőinek megnevezéseként. Napjainkban Kálvin követőit értik ezen fogalom alatt, akik az ő szellemi örökségét alkalmazzák, folytatják, illetve továbbgondolják.

Ez azonban nem teljesen igaz, hiszen a kálvinisták más szerzők írásaira is hagyatkoznak.⁹⁹ De kétség kívül Kálvin a legnagyobb szellemi atyja¹⁰⁰ a reformáció

⁹⁶Forrás: Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009.

⁹⁷ Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 197.o.

⁹⁸ In. Kálvin János: A keresztény vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 759.o.

⁹⁹ Alister E. McGrath: Bevezetés a keresztény teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 223.o.

nemzetközi térhódításának és ezeket a kor szelleméhez és aktualitásához igazodva formálták át követői. Még a dortrehti zsinatot követően sem pontos a meghatározása a kálvinizmus fogalmának.

A kálvinista tanrendszer lényegét, a dortrehti zsinaton (1618-19) foglalták össze „a kálvinizmus öt pontjaként”, Kálvin nézeteinek védelmében.

Az „öt pontos kálvinizmus” jellemzői: 1. bűnös emberi természet: Isten jónak teremtette az embert, de Ádám és Éva engedetlensége miatt a természetünk megromlott; 2. feltétel nélküli kiválasztás; 3. korlátozott kiengesztelés; 4. ellenállhatatlan kegyelem; 5. szentek állhatatossága.¹⁰¹

A kálvinizmus Nyugat-Európában és Észak-Amerikában jelentősen áthatotta a társadalmat, a kultúrát, és az erkölcsi, vallási rendszert. Richard Baxter¹⁰² és John Bunyan¹⁰³ írásain keresztül jutottak el a reformok Amerikába.

A kálvinizmus által megfogalmazott célok közül néhány legfontosabbat sorolok fel a következőkben: a törvényes uralomnak a közjót kell szolgálnia, modern gazdasági formák felépítése, világformálás feladata, politikum lelkisége, harc az uzsorások ellen, testvériség, szolidáris társadalom, irgalom-etika, kegyelemetika, gazdaság és banketika, kamatetika, tulajdon és közjó viszonya, tudomány és technika fejlődés előtérbe helyezése, munkaetika, szociális állam kialakítása, koldulás tilalma... stb.

A kálvinizmus az egyház és az állam elkülönítésén kívül hangsúlyozza, hogy megkülönbözteti a magánembert a politikai hatalomban résztvevő, illetve a közhatalom megbízatását teljesítő embertől. A kálvinizmus új alapokra helyezi az egyén és a hatalom viszonyát azzal, hogy visszavezeti az egyházat az evangéliumi tanításra. Az ember és Isten, az emberek egymás közti viszonyát újra értelmezi (a keresztyén szabadságot). Az emberek közötti teljes jogegyenlőség eszméje, az ember természetes jogainak elismerése, a demokratikus (alkotmányos) állam fogalmának a létrehozását jelentette. Amely később a kálvinizmus révén a népszuverenitás elvéhez vezetett. Részesé lett a keresztyén ember a mindennapi életnek, s annak meghatározó erkölcsi alapjait fektette le.¹⁰⁴

2.6. Melanchthon és Kálvin

Melanchthonról és Kálvinra gyakorolt hatásáról a későbbi fejezetekben is említést fogok tenni, emiatt fontosnak tartom, hogy dolgozatomban kitérjek Melanchthon életére, munkásságára és Kálvinnal való barátságára.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Forrás: Alister E. McGrath: Bevezetés a keresztyén teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

¹⁰² Angol puritán lelkész; Max Weber, A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme című művében külön foglalkozik Baxterrel.

¹⁰³ John Bunyan 1678-ban megírta A Zarándok útja című könyvét, amely a Biblia után a legelterjedtebb és legolvasottabb angol könyv lett a világon.

¹⁰⁴ Forrás: Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?, nem publikált tanulmány

Philipp Melanchthon a késő középkorban, 1497. február 16-án született a Pfalzhoz tartozó Brettenben. A reformátorok első nemzedékéhez tartozott.¹⁰⁵ 1509 októberében Heidelbergbe ment tanulni, ahol a humanizmus nagy hatással volt rá. Első könyve 1516-ban jelent meg, Terentius római költő komédiáit gyűjtötte össze.¹⁰⁶ Amikor 1517 őszén a görög tankönyvén dolgozott, ez időben Wittenbergben Luther kifüggesztette a 95 pontos tételeit, amelyeket számos helyen kinyomtattak és nagy visszhangot keltett a humanisták közt.¹⁰⁷

A választófejedelem akaratának eleget téve Melanchthont meghívták Wittenbergbe, hogy az egyetemen tanítson, ahol mindössze húsz évesen professzor lett egy olyan humanista reformegyetemen, ami majd később a reformáció központi egyetemévé vált. Olyan humanista oktatási programot dolgozott ki, hogy még Luther érdeklődését is felkeltette.

Melanchthon nemcsak a régi nyelveket akarta beépíteni az oktatásba, hanem a történelmet és a matematikát is. Luther bejárta a görögórákra, Melanchthon pedig Luthertől tanult teológiát. „Tőle tanultam meg az evangéliumot” – későbbiekben így vélekedett (1539).

Viszonyuk nem volt mindig vitamentes, de Luther halála után egy dologban kitartott, az a reformáció, amelyben 1518-tól kezdve aktívan részt vett.

Melanchthon sokáig élt, 1560-ban halt meg (63 évesen), így a reformáció egész kezdeti történetének átélője és alakítója volt.¹⁰⁸

Kálvin sem Luthert, sem Zwinglit nem ismerte személyesen, Melanchthonnal ellentétben, akivel 1539-ben Frankfurt am Mainban találkozott először, ahol megvitatták az egyházi helyzetet, az úrvacsora tanát és az egyházi rendet.¹⁰⁹

Éveken át aktív levelezést folytattak egymás közt a teológiai és egyházi kérdésekben egyaránt, illetve legfőképpen az úrvacsora tanával kapcsolatban. Kálvin Luthernek szánt levelét először Melanchthonnak küldte el véleményezésre, aki úgy döntött inkább nem továbbítja. Mindketten személyesen és teológiai felfogás szintjén is közel álltak egymáshoz. A Melanchthon-féle úrvacsora tanát – amely nem sokkal különbözött Kálvinétól –, halála után követték a tanítványai, amely előkészítette, hogy a kálvinizmus elterjedhessen Németországban.¹¹⁰

2.7. A hierarchikus egyházalkotmány

A kálvini gondolatok újszerűsége érzékeltetésének érdekében szükségszerű a történelmi előzmények bemutatása az egyházalkotmány-tan vonatkozásában.

¹⁰⁵ Martin H. Jung: Melanchthon és kora, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012. 9.o.

¹⁰⁶ uo. 13.o.

¹⁰⁷ uo. 15.o.

¹⁰⁸ uo. 17.o.

¹⁰⁹ Martin H. Jung: Melanchthon és kora, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012. 67.o.

¹¹⁰ uo. 70.o.

Az őskeresztény egyházi hierarchikus alkotmány az alá-fölérendeltségen alapszik, ami igazán fontos jelentőségű, hiszen az őskeresztény egyházban nem voltak a gyülekezetnek hivatalnokai, hanem előljáróiknak a „Lélek embereit” tekintették. Majd az idő előrehaladtával a gyülekezetek száma egyre csak nőtt és a „Lélek emberei” már kevésnek bizonyultak. Így egyre szükségesebbé vált egy összpontosítottabb vezetés.

A II. században ekkor a püspök kezében összpontosult a gyülekezeti élet irányítása. A püspök alárendelt segédei voltak a presbiterek és a diakónusok. Ezen hivatali rend lassan korlátlan egyházi hatalommá vált. Mivel a püspököket az apostolok utódjának, a hagyomány őreinek és Krisztus képviselőinek tekintették, így magasan elkülönültek a hívőktől. Alattuk alakultak ki a klérus, a papság. Kezdetben csak a felszenteléshez voltak kötve, később megkövetelték, hogy szegény körülmények közt kell élniük, majd ezután a házasságkötést sem engedélyezték. Így alakult ki az ókatolicizmusban a papi alá-fölérendeltségi, hierarchikus rend. Ilyen hatalmi rendszernek alapfeltétele a parancs, így hamar megfélekeztek az egyház Urának parancsszaváról és a papság parancsolt a népnek. A városi püspökség pedig a vidéki keresztyén gyülekezetek felett uralkodott, a politikai életbe is belefolytak, rendszerint zsinatokat (gyűléseket) tartottak. Az elfogadott határozatok a Szentlélek különös ihletése alatt jöttek létre. Elnökük rendszerint az érsek volt, aki több püspök felett gyakorolta a hatalmat. Több érsek felett a főérsek állt, keleten a patriarcha (Konstantinápoly, Alexandria).¹¹¹

A pápai hatalom csúcspontját III. Ince alatt érte el.¹¹² 1309-1378-ig a pápaság a francia királyok befolyása alá került, majd 1415-ig a nyugati egyház két részre is szakadt.

Később reformzsinatok jöttek létre, hogy az egyház állapotát békés úton, egyetemek tudományos körein belül minél előbb helyre tudják állítani. Ekkor már a humanizmus hajnalán – mely előnyére vált a reformációnak –, amikor a szellemi élettől, az erőtől duzzadó és a szépségtől sugárzó antik embereszményben dúskál Európa,¹¹³ ekkor szólal fel először Luther Márton, aki őszinte híve az evangéliumnak és a humanizmus tudományosságán keresztül beszélt a néphez. Nem hiába lett a humanizmus a reformáció első generációjának a legerősebb fegyvere. Így kijelenthetjük, hogy a várva várt békés úton történő megoldást Luther hozta meg, aki az eredeti keresztyén szellemiséget, tanokat és eszméket hirdette.

2.8. Institutio – A keresztény vallás rendszere

A római püspökök és papok által meghatározott, és gyakorolt hierarchikus egyházszervezet helyébe lépett,¹¹⁴ a kálvinizmus legalapvetőbb forrása, az Institutio, amelyet Kálvin fő műveként tartanak számon. Dolgozatomban számos helyen térek ki a benne foglalt tartalmakra és azok elemzésére. Ebben a fejezetben célozom az Institutio

¹¹¹ Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993. 19-21.o.

¹¹² uo. 38.o.

¹¹³ uo. 52.o.

¹¹⁴ Barbara Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden, ford. és szerk. dr. Békefy Lajos, Budapest, 2009.

megírása körülményeinek feltárása, kiadás-történetének, szerkezetének és hatásának általános ismertetése.

Az Institutio keletkezése¹¹⁵

Az Institutio elsődleges üzenete, hogy ez Kálvin „egyetlen hiteles foglalata”,¹¹⁶ amely összefoglalja szellemi és eszmei rendszerét a hitről, vallásról, népről, szentségekről, keresztények szabadságáról, imádságról és a törvényekről.

Eme fő műve Kálvin teljes lelki képe, egyéniségének, főként érzelmvilágának népszerű gazdag volta, stílusának csodálatos hangszerelése, amely hiánytalanul tartalmazza a mondanivalóját. Ez, amiért küldetett és amire az életét feltette. Ez a mondanivaló pedig nem más, mint az Igéről való bizonyágtétel, a teljes Szentírásban kijelentett Igazság kifejtése, igazolása, védelme.

Az Institutio-t a benne híven, tisztán, alázatosan és rettenthetetlen bátorsággal tolmácsolt Ige tette naggyá és erővé. Ez a történetfölötti örök hatalom ajándékozott neki történetet és történeti hatást. Az Institutio-nak tehát hatalmas története van. Ennek első szakasza a legelső alakjában való megszületéséig, a második végleges irodalmi formájának kikristályosulásáig tart, a harmadik az Institutio élő nyelveken való irodalmi megsokszorozódását egyre jobban lombosodó és teológiai hatásait foglalja magába.

Azt hogy mikor és hol fogott hozzá legelőször Kálvin nem tudni, de végső befejezése: Bázelen 1535. augusztus 23-án, a bázeli 7-8 hónapos ott tartózkodása alatt (Kálvin ekkor 25 éves).

Kiadások és hatások

A francia reformáció idején épp akkoriban hágott tetőfokára az eszmék zűrzavara. A régebbi bibliás-humanista álláspontok ekkor kezdtek már keveredni a lutheri és Zwingli-féle eszmékkel. Mintahogyan a királyi előszó legelső soraiból is kiderül, hogy könyve megírásával eredeti célja a franciaországi hívő gyülekezet szolgálata volt: elemi kalauzt akart adni az igaz vallásban azoknak a vágyakozó lelkeknek, akik szerették volna megismerni Krisztust, de kellőképpen nem rendelkeztek helyes ismertekkel. A legtöbb reformátorral ellentétben pozitívumokkal kezdi a művet.

Kálvin, akinél hálásabban senki sem becsülte meg az előtte járt úttörők szent fáradozását és útmutatásaikat: többet vagy kevesebbet elődeitől tanult, vett át és gondolt tovább. Legkevesebb hatással volt rá Zwingli, de annál nagyobb Melanchthon és kettejük tanítója Luther.

Első kiadásának mintájául a lutheri Kis Káté (1529) szolgált, de számos kérdést sokkal részletesebben vizsgált Kálvin, mint Luther, amelyet 1536-ban, Bázelen adtak ki latin nyelven. Strasbourgi száműzetése alatt került másodsorra, 1539-ben kiadásra, ami hat fejezet helyett már tizenkét fejezetből állt. Ekkor vált Kálvin vallásos eszmerendszerének elsődleges forrásává, és a többi írása másodlagossá.¹¹⁷

¹¹⁵ Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp Oost Europa, Budapest, 1995. 1. fejezet

¹¹⁶ Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp Oost Europa, Budapest, 1995. 1. fejezet 158.o.

¹¹⁷ Alisten E. McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 152.o.

Majd 1541-ben Genfben kiadják harmadjára, de már francia fordításban, ami hatalmas áttörést jelentett, hiszen minden francia ajkú számára elérhetővé váltak Kálvin tanai. A végleges nem pusztán a szakadatlan gyülekezeti, tanítói, pásztorkodó, irodalmi munka, hanem egyúttal a legkeményebb harcok korszaka is volt: harcoké, amelyek bár nem a test fegyvereivel folytak, mégis, nagyon sokszor még az élete sem volt biztonságban.¹¹⁸ Brunetiere Ferdinand az alábbiakat vallotta a végleges műről: „Az Institutio a francia próza egyik legnagyobb alkotása, mégpedig időrendben a legelső olyan, amelyikről el lehet mondani, hogy arányaiban, elrendezésében, fölépítésében csakugyan van valami monumentális.”¹¹⁹

Kálvin halálát követően több fordításban is megjelent, köztük 1557-ben Genfben olaszul, 1560-ban hollandul, 1561-ben Londonban angolul, 1572-ben Heidelbergben németül és 1597-ben Londonban spanyol fordításban is kiadták.¹²⁰

Szerkezete

Az 1559-es kiadás már a humanista felfogásból is merít, így kimondható, hogy világos, megfontolt, jól kidolgozott, átgondolt és átfogó rendszert alkot a keresztény hittal kapcsolatos kérdésekben. Kálvinnak nincs központi tana, mint a felvilágosodás kori műveknél, hanem inkább központi jelentőségű témái vannak.¹²¹ Vallásos gondolatainak és elveinek legfőbb forrása a Biblia, amely legfőképp írásmagyarázatokban formálódott ki. Mindemellett a reformáció első generációs alakjainak is sokat köszönhet, mely legtöbb művében – nyomokban vagy egészben – hatást gyakoroltak rá. A következő személyekről ez mindenféleképpen elmondható: Luther, Martin Bucer¹²² (strasbourgi barátja és kollégája), Bullinger, Farel és Melanchthon.

Kálvin tanait legjobban egybefoglaló, fő művének, az Institutio fennmaradásának köszönhetően, az évszázadokon át fennálló problémák megoldására válaszokat vagy javaslatokat adott a kálvini gondolkodásmód, eszme- és intézményrendszer kidolgozása.

¹¹⁸ Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp Oost Europa, Budapest, 1995. 2. fejezet

¹¹⁹ uo.

¹²⁰ uo. 2. fejezet 150-151. o. 7.1. táblázat alapján

¹²¹ ou. 161.o.

¹²² Martin Bucer (1491-1551) strasbourgi reformátor és hittudós, Kálvin barátja és tanítója volt. Heidelbergi egyetemen tanult, e tájt ismerte meg Luthert. Számos vitában vett részt, de fontosnak tartotta a hit megreformálást, egységesítését, de ellenezte az anabaptizmust. V. Károly 1549 áprilisában száműzte Strasbourgból, ahogy érkezett, úgy távozott, menekültként. Canterbury érsek meghívására Angliába ment, így terjedhetett el ott is a reformáció. (Forrás: Martin Greschat: Martin Bucer, Egy reformátor és a kor, amelyben élt, Kálvin Kiadó, Budapest, 2011.)

Előszava¹²³

Kálvin az előszót I. Ferenc királynak ajánlotta: Ferencnek, a hatalmas és dicsőséges uralkodónak, a franciák legkeresztyénebb királyának, mint fejedelmének, Kálvin János békét és üdvösséget kíván.¹²⁴ Eredetileg nem a Dicsőséges Királynak szeretete volna ajánlani – de az ország politikai helyzetére és protestáns üldözésekre tekintettel mégis a királynak ajánlotta. Természetesen kihangsúlyozta, hogy nem személyes okok miatt írja neki az előszót, tehát nem a hazatérése érdekében. Habár kijelentette, hogy ha lehetősége nyílik rá, élne a hazatérés jogával. Ettől függetlenül ő mégis a közös ügyért küzd, félretéve a saját érdekeit. Egyébiránt ismerteti a királlyal és beleegyezését – „a Te beleegyezéssel” – kéri, hogy vessen véget az öldökléseknek és száműzetéseknek, a „farizeusokkal” szemben. A Kegyes Királyt a jogos védelemre szólítja fel. Másrészt rávilágít, hogy, ha elolvasta a király a Hitvallásukat, akkor ennek függvényében bölcsen, „részhajlatlansággal” döntsön és rá fog jönni, hogy amit az egyházukról híresztelnek – s emiatt vérfürdőket, kínvallatásokat rendeznek – mind „szemszedett szemérmertlenség”. Pál apostolra hivatkozik, mikor azt tanítja, hogy minden prófécia a hit mintájára készült, és ez a legjobb irányelv az írásmagyarázat megítéléshez.

Hatása – Kálvinista értelmezése

Az *Institutio* a kálvini életműnek egy sűrítőménye és összefoglalása, a reformáció teológia-elméleti teljesítménye betetőzik, logikus dogmatikai rendszerre válik, és egyben lezárul. A lezárás nem más, mint a feltörekvő korai polgárság kimondta végső szavát, amit még vallási formában meg tudott fogalmazni. A polgárság maga forradalmaiban eleinte a kálvini eszméket használta fel forradalmi ideológiaként majd fokozatosan áttért érdekeinek politikai formában való kifejezésére. A XIX. században tértek vissza Kálvin eredeti értelmezéséhez, ezt nevezték „Kálvin reneszánsznak”. A polgárság forradalmi filozófiája az ember képességeit, értelmi erejét állította a társadalom átalakulásáért vívott harcban reménysége középpontjába. A forradalmi polgárság az emberre mondott igent, s eszményeinek (szabadság, egyenlőség, testvériség) megvalósíthatóságát az embertől remélte.

3. Kálvin hatása

Kálvin halálát követően erősödött meg hatása a világban, hiszen a kálvinizmus már a XVI. század végére nemzetközi mozgalommá és vallássá vált. Az 1530-as és 1540-es évek Európájában nem utalt rá semmi, hogy a század végére és az ezt követő időszakban Kálvin gondolatai és reformjai olyannyira meghatározóak lesznek, mint ahogyan azt a történelem mutatja.

Luther halálát követően a reformáció első hulláma „kifulladt”, így kellett jönnie egy második generációnak. Ekkor kezdett Kálvin felemelkedni és hamarosan a reformáció élére törni. Kálvin fő műve, melyet az előző fejezetekben már kifejtettem, az *Institutio*,

¹²³ Forrás: Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1909. Előszó

¹²⁴ uo. 7.o.

világos, érthető, egyedülálló, átlátható, rendszerezett és maradandó műnek számított a másodgeneráció és a későbbi kálvinisták számára is.

A nyugat-európai országokban, ahol a reformáció központi szerepet töltött be a népszéles rétegekben, azon ország gazdasági és szociális életét radikálisan átalakította¹²⁵ és mozgalmakat, forradalmakat vagy akár háborúkat is indított el, vagyis történelmet írt. Hisz Kálvin, ha nem is tudatosan, de Európa nagyobb országainak jelentős részében egyfajta forradalom elindító „löketet” adott.

Célja volt, hogy az egyház és az állam elkülönüljön, de együttműködő maradjon, a közéleti gondolkodást átformálja,¹²⁶ belpolitika megerősítse és dinamikusabb szemléletmód kialakítása a társadalmi viszonyok modernizálása miatt, mindezt a keresztyén hit szellemében.

A nemzetközi térhódítást az 1559-ben Kálvin által Genfben alapított akadémiának is köszönhető, mivel így az európai egyetemek is előnyben részesítették a református hit oktatását is. Ezt követően a heidelbergi Egyetem lett a kálvinizmus fellegetője. A nantes-i ediktumot (1598)¹²⁷ követően, sok kálvinista egyetemet és kollégiumot is alapítottak (Harvard Kollégium 1636-ban).

A francia felvilágosodás egyik nagy alakja Rousseau, akire szintén nagy hatást gyakorolt műveivel és gondolkodásmódjával a francia forradalomra, a következőképpen vélekedik Kálvinról: „Azok, akik Kálvint csak teológusnak tekintik, nem ismerik föl az ő géniuszának egész szélességét. Bölcs törvényeinek kiadása, amiben neki nagy része volt, nem kevesebb tiszteletet szerzett neki, mint Institutiója. Bármilyen forradalmat is hoz az idő vallásunkban, mindaddig, amíg a haza és a szabadság szeretete ki nem alszik közöttünk, ennek a nagy embernek az emléke tiszteletben fog tartatni.”¹²⁸

Hitvallásával és szervezetével a genfi egyház további református egyházak példaképe lett. Hosszú távú hatást gyakorolt a kálvinizmus Hollandiában és Angliában is. A XVII. században Kálvin követői és a franciaországi hugenották által a kálvinizmus térhódított Észak-Amerikában, amelynek elemzésére a jelen dolgozatomban nem terjed ki.

3.1. Kálvin és a protestantizmus hatása az alkotmányeszmé megvalósulásához

A XV. század végén, a XVI. század elején megjelentek az első olyan politikai művek, melyek a teológiától különálltak. A politikai ideológiák küzdelme még hosszú időn át a különböző egyházi tanítások egymással folytatott harcában fejeződik ki. Ez meg is

¹²⁵ Benke György: Kálvin társadalmi etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1986. 9.o.

¹²⁶ Közlését javítása céljából szociális intézkedéseket vezettek be Genfben Kálvin hatására. (Forrás: Benke György: Kálvin társadalmi etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1986. 169.o.)

¹²⁷ Révész Imre: Egyháztörténelem, II. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993. 3.o. (A nantesi ediktumot 1685-ben XIV. Lajos visszavonta, mellyel több, mint egymillió polgárát fosztotta meg vallási és polgári jogától)

¹²⁸ uo. 3.o.

magyarázza, hogy az első polgári forradalmak is a reformáció során már kialakult vallásban, a kálvinizmusban találták meg a maguk teológiáját.

A reformáció politikai ideológiáját Luther alapozta meg, az egyház és az állam elválasztásának tanával. Kálvin e tant továbbfejlesztve, az államhatalom konkrét szervezett formáira, illetve a hatásköri megosztások összes szervezeti konzekvenciáit is levonta. Ezek hatottak ki a politikai gondolkodásra, politikai és jogi intézmények fejlődésére vagy kialakulására.¹²⁹

Vitatott kérdés, hogy vajon elősegítette-e Kálvin a politikai szabadság kibontakozását? Emil Doumergue¹³⁰ nagy gondot fordított annak kimutatására, hogy Kálvin politikai alapelvei már a „szabadság, egyenlőség, testvériség” címszavaival értelmezhetők és magyarázhatók. Az egyenlőség olyan érték, amely a demokrácia és a közösségi döntéshozatal szempontjából nélkülözhetetlen.¹³¹ Mindemellett kifejtette, hogy a világi kormányzatra miért szükséges: „Teljesen ugyanaz a logika, amelynek az erejével a kálvinista ember a maga dogmájából kényszerűen le kellett, hogy vezesse az egyház alkotmányát, teljesen ugyanaz a logika kényszeríti őt arra, hogy egyházából viszont vezesse le a polgári kormányzatnak alkotmányát, az államnak a formáját.”¹³²

Mint fentebb említettem (Doumergue-nál) Kálvin szerint a közösségi döntéshozatal teológiai okokra vezethető vissza. Az ember bűnös és korlátozott volta miatt szükséges a kölcsönös kiigazítás, különösen a döntéshozatal, a kormányzás terén. A kölcsönös kiigazítás pedig a legjobban a közösségi döntéshozatalban érhető tetten. A különböző lelkészi testületek tagjai egy-egy adott ülés alkalmával kölcsönösen mutattak rá egymás hibáira. Nem csak a kölcsönös kiigazítás és ellenőrzés miatt volt erre szükség, hanem a döntéshozatal fontossága által megkövetelt bölcsesség miatt is, illetve a különböző vélemények és nézőpontok fontosak egy adott döntés meghozatalánál. Ennek következtében ezeket az elveket nem volt nehéz átültetni a világi politika színterére.¹³³

Az alkotmányeszmé megvalósulását két tényező segítette elő. Az egyik, a törvények fontosságáról alkotott véleménye, azon belül is a hatalmat korlátozó funkciójának kialakítása. Az állam egyik legfontosabb feladatává avanszálja.

A másik tényező, az egyházalkotmány megalkotása, más néven egyházi rendtartás vagy egyházi fegyelem, amelyben Kálvin „demokratizálta” az egyházi tisztségeket, illetve hivatalokat és megerősítette a világiak szerepét az egyházban.¹³⁴ A világi hatalomnak semmilyen beleszólása nem lehetett az egyház hitvallásának kialakításban és az egyház közösségi rendjére. A világi kormányzatnak teljesítenie kellett a kötelességét: „Istennek külső tiszteletét ápolja és védelmezzé, a kegyességnek igazi tudományát és az egyháznak állapotát oltalmazza, életünket az emberi társasághoz

¹²⁹ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

¹³⁰ Emil Doumergue: Kálvin-kutató és életrajzíró.

¹³¹ Birkás Antal: Reformáció, államhatalom és politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011. 147.o.

¹³² Emil Doumergue: Kálvin jelleme, Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség Kiadóvállalata, Budapest, 1922., 98.o.

¹³³ Forrás: Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011.

¹³⁴ Barbara Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden, ford. és szerk. dr. Békefy Lajos, Budapest, 2009.

szabja, erkölcsünket a polgári jó rendhez idomítsa, minket egymás között megbékéltessen, a közös békét és a nyugalmat őrizze.”¹³⁵

Magyarországon is e néven honosodott meg. A rendtartást hivatalosan is 1542-ben a genfi polgárok szavazással is elfogadták, amely Európa szerte mintául szolgált a kálvinista egyházközösségnek, ezzel együtt példája lett a közvetlen demokratikus úton, a nép által közvetlenül elfogadott olyan állami törvényeknek is, mely a többi állami törvény felett állt.¹³⁶

Kálvin a demokrácia előfutára lenne?

„Nem tagadom, az arisztokrácia, vagy az általa és a polgári közrend által kormányzott állam a többi valamennyit felülmúlja. Az embereknek bűne és hibája idézi elő azt, hogy biztosabb és tűrhetőbb, ha kormányzatot többen tartják kezükben, hogy egy a másiknak kölcsönös támogatója legyen, hogy egymást tanítsák és intsék, s ha valamelyik a kelleténél tovább megy, többen legyenek bírák és mesterek a szenvedélynek a megfékezésére” – vélekedett Kálvin.¹³⁷

Az alkotmánygondolat kezdete, az államszerződéses felfogásából kiindulva egyidejűleg a királyi abszolutizmus kialakulásával alakult ki a joggyakorlatban, hogy a királyi hatalmat korlátozni szükségeltetik,¹³⁸ az önkény megakadályozásának érdekében.

Kálvin hajlott a demokrácia felé, de eme gondolatsor „gyöngyszemeit nem fűzte tovább”, amelyet az utána következő nemzedékeknek kellett megtenniük. Bár a kálvinizmus a XVI. századi formájában nem éppen nevezhető demokratikusnak a szó mai értelmében, de a protestantizmus által megfogalmazott elvek és gyakorlatok alapján mégis felfogható egyfajta demokráciaként.¹³⁹

Úgy gondolom, hogy a protestantizmus és Kálvin is hozzájárult az alkotmányeszmé megszületéséhez. Párhuzam figyelhető meg a kálvinista dogma és az alkotmányeszmé közt.¹⁴⁰

1. Dogma jellege: A dogma tudomány, ami azt jelenti, hogy van egy „kijelentett, revelált” jellege a dogmának. Vagyis az alapigazságok nem megváltoztathatók. Hasonlóan az alkotmányeszmé esetében is fellelhető a párhuzam. Az alkotmány is elvben örök és megváltoztathatatlan (annak ellenére, hogy emberek alkotják).

2. Imperatív elv: Fontos elem a református dogmatikában a parancsoló tekintély momentuma. A dogmatika (jogi és teológiai) mindig írott szöveget vesz maga elé. Ezen szövegek szinte kivétel nélkül nagy tekintélynek örvendenek (pl.: Szentírás). Ahogyan a dogma, úgy az alkotmány is tartalmaz olyan igazságokat, amelyeknek alapja a tekintély, és amelynél a tekintély és igazság megdönthetetlenek. („mindenek felettsége”)

¹³⁵ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 748.o.

¹³⁶ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

¹³⁷ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 754.o.

¹³⁸ Kálvin János: Tanítása a keresztyén vallásra 1559., ford. dr. Békési Andor, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 303.o.

¹³⁹ Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011. 148.o.

¹⁴⁰ Forrás: Jura 2005/1. Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé

3. Konszenzus eredménye: A dogmában sincs teljes igazság (objektív igazság), csak részigazságok, mivel a dogmák esetében is van egy „hozó-alkotó” testület, amely nagy hatást gyakorolt a későbbi alkotmányeszmé kialakulására. Az alkotmányt is egy adott testület hozza létre, embernek egy adott csoportja, és a benne foglalt eszmék ellenére elmondható, hogy tökéletes alkotmány nincs. Továbbá fontos megemlíteni, hogy konszenzus által jön létre, vagyis egy adott megállapodási folyamat eredményét (alkotmányozó testület, alkotmányozó ülés, zsinat ...stb.) képezi.

4. Rendszertan hiánya: Mint ahogyan az alkotmányt jogrendszer nélkül nem lehet elképzelni, úgy a dogmát sem keresztyénség nélkül. A dogma nélküli keresztyénség nem valósítható meg, ennek több oka (valláspszichológia) is van, amit nem részletezek.

5. Alapnorma: Szentírásnak, a dogmatikában betöltött szerepe és az alkotmány közt vonható párhuzam. A Szentírásnak, mint „alapnormának” a jellege hathatott az alkotmányeszmére, mely szintén mint alapnorma, a „törvények törvénye” erővel rendelkezik egy adott jogrendszert tekintve.

6. Normatív jelleg: A dogmatikában és az alkotmányban is jelen vannak a normák és normatív tételek. A tételek a gyakorlatot segítik, konkrét érvként szolgálhatnak konkrét döntésekhez.

7. Didaktikai funkció: Nem feltétlen teológiai eredetű hatásként jött létre. A dogma és az alkotmány esetében is megfigyelhető a didaktikai funkció, ami nem az erkölcsös életre nevel, hanem a tudatos polgárrá.

„Ahogy az égben a szentek rangsorát, úgy tüntette el Kálvin egyházán belül a hierarchiát. A kálvini hittételekben az egyház ezáltal elválk a világi hatalomtól, és belső demokratizmusra tesz szert. Az egyházon belüli egyenlőség eszméje és gyakorlata pedig az egyetemes egyenlőség és szabadság első lépése” – vélekedik Pap Gábor.¹⁴¹

E gondolatokból született meg a nyugat-európai alkotmányos szabadság, demokrácia és a népek-nemzetek politikai nagykorúsága. Kálvin ellene volt a fejedelmi abszolútizmusnak. Az ún. vegyes demokráciának volt a híve, mivel az arisztokratikus jelleget is magába foglalta, de elvetette a „princeps legibus solutus” elvet, azaz nincs a törvények alól felmentett fejedelem.¹⁴²

Ernst Troeltsch úgy vélte, hogy Genfben az egyházközségnek az állami köztársasággal való összefonódottsága hatott a népuralmi gondolatokra. Walther Köhler úgy fogalmazott, hogy a kálvinizmus a köztársaság előhírnöke volt.¹⁴³

Takács Imre alkotmányjogász szerint, az e szavazással elfogadott „kálvini alkotmány” szolgált például, a felvilágosodás filozófusának, Rousseau-nak, hogy népszavazás által lehessen az alkotmányt elfogadtatni.

Ez a rendtartás tartalmilag túlment a mai értelemben vett egyházi kereteken, ugyanis az egyházi ügyintézését összhangban kell működtetni az állami törvényhozással és a közigazgatással egyaránt. A szabad egyházközségek társulására felépülő demokratikus egyházalkotmány szinte önként idézte elő az állam létrejöttének és felépítésének

¹⁴¹ Pap Gábornak idézett tanulmánya, In.: <http://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm>

¹⁴² Jura 2005/1. Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé

¹⁴³ Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009.

koncepcióját. Ezzel magyarázható, hogy a kálvinizmus elterjedésével együtt mindenütt teret nyert az államszerződéses felfogás. Ez az elmélet nemcsak az államhatalom gyakorlásának módját, hanem az állam intézményének létrejöttét is egyenlő jogú, így kölcsönös megállapodásra képes szerződő felek akaratára és megegyezésére vezette vissza. A szerződéses felfogás általánossá válása a XVI. és XVII. század folyamán forradalmat jelentett az állam megítélésében.¹⁴⁴

3.2. A kálvinizmus közvetett hatása a nyugat-európai államokban

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik. Amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

Az egyházi fegyelem több szempontból is mintául szolgált a későbbi demokratikus állami szervezet kialakításában is. Így hatott ez a későbbi alkotmányfejlődésre, s azok intézményesülésére.¹⁴⁵

1. A kálvinizmus tanítása szerint minden ember egyenlő.¹⁴⁶
2. Emiatt a feudális előjogokkal ellentétben minden tisztséget választás útján kell betölteni, ahogyan Kálvin egyházában is választással nyerte el a tisztségét a lelkipásztor.
3. A kálvini egyházszervezetben nincs hierarchikus viszony.
4. Az egyházközségek önálló, egymással egyenlő jogúak. Ez szolgált mintául az állam szerződéses elméletének.
5. A kialakuló országos szervezetek az egyházközségek papjaiból és választott világi képviselőiből álló, alulról építkező testületek, ahol nincs helye előjogoknak. Ez mutat a képviseleti demokrácia, a parlamentarizmus irányába.
6. A korábban papi feladatot jelentő presbiteri bíraskodás a hatalmi ágak megosztása elvének lehetett az alapja.
7. Azzal pedig, hogy Kálvin a polgári kormányzat egyik alappilléreként említi a törvényeket, mi több a felsőség és a nép viszonylatában a hatalom korlátozott voltára mutat rá, az alkotmányos jogállam előképének tekintendő.

Szűcs Ferenc elemzéseinek középpontjában, az Institutio és a kálvini teológia áll. „Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra” című tanulmányában két hatást említ meg: közvetett és a közvetlen hatást. Kálvin teológiájából közvetlenül nem vezethető le a modern képviseleti demokratikus rendszer.¹⁴⁷ Emiatt szerinte a közvetett hatás a legfontosabb, amely legfőként a nyugat európai polgári demokráciák kialakulásában

¹⁴⁴ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

¹⁴⁵ Forrás: Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?, nem publikált tanulmány

¹⁴⁶ Mt 23. 8-11.

¹⁴⁷ Jogtörténeti Szemle 4/(2007) 1-7., Szűcs Ferenc: Kálvin felfogása a hatalomról és az államról

hatalmas szerepet játszott. Jól működő polgári demokrácia ott létezik, ahol a kálvinista felfogást követték.

Az egyház egy körülhatárolható közösség, amely az isteni igehirdetésre és a szentségek kiszolgáltatására köteles, ami csak egy konkrét helyi gyülekezetben valósulhat meg. Minden gyülekezet egy teljes egyház. Leírtak alapján egy politológus azt mondaná, hogy a szubszidiaritás elve érvényesül. Az Amerikai Egyesült Államokban ezt szövetségi elvnek vagy kálvini szövetségi modellnek nevezik. Minden autonóm módon működik (például nincs minden államban halálbüntetés).

Ennél direkter hatását láthatjuk a hatalomról való tanításába. Az *Institutio IV.* fejezetében a hatalom egy kézbe összpontosítása helyett annak megosztását kívánta megvalósítani. Emellett gondolt a hatalmi ágak szétválasztására is, amely az ún. ellenérdekeltség, a nyilvánosság, és az ellenőrizhetőség elvén alapszik. A nyilvánosság és az ellenőrizhetőség elve a korrupciót is jobban korlátozhatná. Továbbá foglalkozik Kálvin egyházszervezési gyakorlatával is, óva intve attól, hogy rendszerét egészében a modernkori demokrácia közvetlen előzményének tekintsük – ám a hatalommegosztás elve kétségtelven Kálvin hatása nyomán vált a demokráciák egyik alapelvé.¹⁴⁸

Végezetül Szűcs Ferenc tanulmányában összegzi, hogy le tudta-e győzni a humanizmus emberközpontú világlátását, mert már nem az embert helyezi a világszemlélet-tengely központjába, hanem az egyént. A kérdésfeltevés valójában értelmetlen. A mi hitünk válasza: Isten akkor is Isten marad. Ahogyan Kálvin számára le kell ereszkednünk a világ *theatrum gloriae Dei* - Isten dicsőségének színterére, mert a teológia fókusza: „Egyedül Istené a dicsőség- Soli Deo Gloria!”

4. Kálvini hagyomány továbbélése

Kálvin közvetlen és közvetett hatását a következő országokra nézve elemeztem: Franciaország és Svájc. Továbbá ezen országokban vizsgáltam azt is, hogy a kálvinizmusnak milyen egyház- és államtörténeti hatásai voltak, s maga a kálvinizmus miként tudott teret hódítani magának.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Kálvin szociáletikája, 104-139.o.

¹⁴⁹ Ezen rész elemzésével az volt a célo, hogy a kálvinizmus további egyház- és államtörténeti hatásait feltárjam. Szerettem volna látni, hogy a protestantizmus a kálvinizmus révén miként fejlődött tovább, hogyan formálta át a történelmet. Katolikusként, katolikus szemléletemnél fogva rendkívül érdekesnek tartottam, hogy a református dogma és etika milyen politikai és egyháztörténelmi „forradalmon” ment át az általam vizsgált országokban. Egyébiránt a kálvinizmus által hogyan fejlődtek ki a különböző államtani megközelítések, államformák, kormányzatok, és nem utolsósorban az alkotmányeszmé gondolata. Rendkívül érdekesnek tartom azon elképzeléseket, hogy Nyugat-Európában milyen párhuzamokat vontak le a kálvinista dogma és az alkotmányeszmé közt, hogyan értékelték a közjog szerepét, az egyház és állam viszonyrendszerét, az egyházon belül a gyülekezet és a laikusok szerepét. Meglátásom szerint Kálvinnak és a kálvinizmusnak volt, van és lesz is mondanivalója.

4.1. Franciaország

A francia reformáció a legtöbbet Kálvinnak köszönhet, mivel nélküle egy kezdetleges, állandóan belső viszályokra alapozott, politikai hatalommal nem bíró és gyorsan feldarabolódó közösség maradt volna.

I. Ferenc király Melanchthont, teológiai tanácsadójának¹⁵⁰ hívta meg Párizsba, hogy a német protestánsok rokonszenvét megnyerje.¹⁵¹ Ezzel egy időben pedig szintén a francia fővárosban a protestánsokat üldözték is, így ez a stratégiai fogás hiteltelenné vált.

Az 1500-as évek elején megnőtt azon eretnekek száma, akiket – főként a protestánsokat – az egyházi bíróságok elé állítottak, majd az általuk hozott ítéletnek a végrehajtását a világi hatóságokra bízta. Rendszerint máglyahalált jelentett az ítélet.

A reneszánsz hajnalán maga a király is hajlott a humanizmusra, a fejlődésre. Erre a vallásos humanista oldalára próbált hatni Kálvin is, mikor az *Institutio* előszavában hivatkozik, hogy e szellemiségben a reformációt ért vádak hamisak és alaptalanok. A francia vallásos humanizmus¹⁵² teljesen más ütemben fejlődött, mint bármely más korabeli mozgalom. Kálvin kezdetben követte a vallási humanizmust, majd 1534-ben eltávolodott tőle, szakított Rómával és megtért. Ekkor úgy döntött, hogy elhagyja Franciaországot (1533. november második felében)¹⁵³ és önkéntes száműzetésbe ment.

4.1.1. Első genfi száműzetés után ismét Franciaország 1541-ig

Amikor Genfből Farelel együtt Kálvint száműzték, akkor 1538-1541-ig Strasbourgban élt, ahol úgy gondolta, hogy folytathatja lelkészi és írói hivatását. Európában akkoriban Strasbourg a legnagyobb étellel teli, nyüzsgő központ volt, Genffel ellentétben. Itt lelkipásztori és politikai tapasztalatokkal lett gazdagabb. E tájt a város reformátora Martin Bucer volt, aki által az egyházi- nemzetközi diplomáciát is megismerhette. Emellett az irodalmi munkássága szárnyalt, a legtöbb könyvét itt adta ki, többek közt az *Institutio*-t (1539), ami 1541-ben francia fordításban is megjelent, illetve ami még kiemelkedő, Pál rómaiakhoz írt levelének kommentárja. Ezen időszak alatt az eszméi itt párosultak a gyakorlati étellel.

Az 1539-es *Institutio*-ban már több óegyházi hivatkozások találhatóak, amelyeknek indoklást is ad, illetve a teológiájának megvédésével (apologetikai hangvétele) kapcsolatos eszmekifejtés hangvétele is megváltozott. Előszava jobban kimunkált,

¹⁵⁰ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin János Kiadója, Budapest, 2003. 14.o.

¹⁵¹ uo. 14.o

¹⁵² Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 16.o..

¹⁵³ Alisten E. McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 81.o.

újabb témák kifejtése miatt a fejezetek száma is nőtt. A XIII-XV. fejezetben tárgyalja a keresztény szabadságot, az egyházi és a vallási kormányzás kérdéseit.¹⁵⁴

Még 1540 júliusában strasbourgi polgárjogot szerzett és Bucer hatására elvette az özvegy Idelette de Bure-t. Mindemellett jelentős szellemi és társadalmi elismerésre is szert tett.

Fordulópontot, a francia nyelven kiadott 1541-es Institutio hozta meg az országban, amikor már saját anyanyelven mindenki számára elérhetővé váltak a kálvini reformok, alátámasztott érvekkel. Ekkor a párizsi parlament 1542 júliusában azt rendelte el, hogy három napon belül minden heterodox¹⁵⁵ írást, különös tekintettel az Institutio-ra, be kell szolgáltatni a hatóságok részére. Majd a parlament 1545 júniusában kiadott egy tiltott művekről szóló jegyzéket (a Genfben nyomtatott könyvek nagy részére is kiterjedt, mivel úgy vélte a parlament, hogy ellenmozgalmat indított ellenük a genfi reformáció), ami ellen a könyvkereskedők erélyesen fellázadtak, hiszen akkor tönkrementek volna (a könyvek jelentős hányadát Genfben nyomtatták akkoriban). De ettől függetlenül a genfi könyvek tovább áramoltak az országba. Így tudott felvirágozni a könyvcsempészet az országban. (Ugyan ez a titkos kereskedelmi módszer az 1565-ben kezdődő vallásháború miatt már akadályozva lett, de ekkorra már Kálvin nem élt és hosszú éveken át húzódó vallási háborúk vették kezdetüket).

Minden jól alakult, amikor aztán októberben Genfből érkeztek farelisták (Farel követői), hogy szeretnék, ha Kálvin visszatérne Svájcba. Hosszas győzködés után végül elment, de ugyan tervezte, hogy miután rendet tesznek Bucerrel, visszatér, de ez nem így alakult...

4.1.2. Kálvin hatása – halála után Franciaországban

A kálvinizmusi ideológián alapuló vallásháborúk megosztották Franciaországot politikailag, társadalmilag és területileg. A reformáció főként a dél-franciaországi nagyobb városokban terjedt el (Lyon, Orléans, Párizs, Rouen). Kálvin halálakor a francia reformátusok, a hugenották, már nagy szellemi és társadalmi súllyal bírtak az országban. Egyházi életük a genfiével vetekedő tisztasággal fénylett s az állam ellenséges indulata csak önállóságát növelte.

A kálvini jog hatásának kialakulásában jelentős szerepet töltöttek be a francia hugenották.

A kálvini jog hatása legelőször Franciaországban bontakozott ki, így ezen keresztül mutatnám be, hogyan alakultak át az evangéliumi mozgalmak öntudatos szervezkedéssé,¹⁵⁶ melyeket a kegyetlen állami és egyházi hatóságok próbáltak megsemmisíteni.

¹⁵⁴ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 58.o.

¹⁵⁵ Jelentése: eretnek, téves hitű

¹⁵⁶ Révész Imre: Egyháztörténelem, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993.

4.1.3. Kálvinizmus Franciaországban

A mozgalmak, szervezkedések és végül háborúk kitörésében az országban élő hugenották – akik Kálvin halálakor nem csak szellemi, hanem társadalmi súllyal is bírtak már az országban – szerepvállalásával valósult meg. De valójában kik is a hugenották? Ezt a kifejezést használjuk a Franciaországban élt Kálvin követőire (réformés), valamint 1545 és 1787¹⁵⁷ közti vallási menekültekre (francois réfugiés) egyaránt. A XIX. századi Németországban szilárdult meg a reformált franciákat összefoglaló hugenotta névhasználat. A hugenotta kifejezést 1561-ben az állam betiltotta, majd az 1560 és 1629 közti időszakban a reformáltak politikai mozgalmára is kibővítették, amely az államhatalomba való beavatkozás jogáért küzdött. A hugenotta háború közel harminc éven át tartott, amely több szakaszos vallásháborúba vezetett.

A központi kormányzat meggyengülését követően 1562 januárjában kibocsátották a saint-germain-en-laye-i ediktumot, mely szerint nagyon szigorú feltételek mellett a kálvinisták nyilvános istentiszteletet gyakorolhattak.¹⁵⁸ Ez volt Európában az első olyan ediktum, amely két felekezet egymás melletti működését is eltűrte. Franciaország déli részein ez ellen fellázadtak és kezdetét vette a polgárháború, ahol a politika és a vallás összefonódott.

Az első vallásháború 1563-ban az amboise-i ediktummal zárult, amiben elismerték minden ember korlátlan lelkiismereti szabadságát.

A béke nem tartott sokáig az országban. A Nimes-ben történt katolikus vérfürdő visszavágásaként, Szent Bertalan-éjjelén vérengzésbe torkollott egy párizsi menyegző (1572). Ezen az éjszakán a hugenották közül mintegy 2000 embert öltek meg. A tömeges gyilkosság nem hozta meg a várt eredményt, és a háború kiújult, ami az egész országra kiterjedt.¹⁵⁹

A déli tartományokban a hugenották katonai és politikai szervezeteket állítottak fel, mivel a Szent Bertalan-éji vérengzés és az azt követő harcok mind „hidegen hagyták” az uralkodót. IX. Károly halálát követően III. Henrik került hatalomra, aki 1576 májusában megkötötte a hugenották számára rendkívül előnyös beaulieu-i békét. Biztosították számukra a szabad vallásgyakorlást Párizson kívül mindenhol az országban, minden vallási okból hozott bírósági ítéletet hatályon kívül helyeztek, a Szent Bertalan éjszakájának áldozatait rehabilitálták és elismerték a lelkipásztorok által köttetett házasságokat is.

Majd a hatalomváltást követően, ami IV. Henrik kezében összpontosult, kiadta a nantes-i türelmi rendeletet, amellyel véget vetett a 36 éves polgárháborúnak. Vallásszabadságukat ténylegesen csak a nagy francia forradalom után nyerték el.

¹⁵⁷ Eberhard Gresch: A hugenották története, hite és hatása, Kálvin János Kiadó, Budapest, 2008.

¹⁵⁸ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 205.o.

¹⁵⁹ Herber-Martos-Moss-Tisza: Történelem 1500-tól 1789-ig, Reáltanoda Alapítvány, 1995. 58.o.

4.2. Svájc

A XVI. század elején alig 800 000 fő az egész svájci lakosság (ennek több mint negyede Zürichben és Bernben élt).¹⁶⁰ Három területcsoportból állt, tizenhárom kantonból és csatlakozott területekből. Egyetlen céljuk, hogy mindenki független maradjon, szövetségesként, melyhez szükséges volt, hogy a döntéshozás egyforma maradjon. A reformáció jelentős érdekütközésekhez és emiatt konfliktusokhoz vezetett, hiszen más és más volt a felfogás, hogy mi szolgálja az államszövetség javát. A kantonok szabadon dönthettek a vallási kérdésekben, kivéve az alávetett területek.

Kálvin megtérését követően 1535-be Bázélbe ment, innen figyelte csendesen az európai eseményeket, a reformáció fejlődését, alakulását, így ennek hatására fogalmazódott meg benne az Institutio megírása, melyre ekkor elegendő ideje is volt. Ezt követően (az 1535-ös coucy-i ediktum szerint a vallási száműzöttek visszatérhettek Franciaországba, ha és amennyiben hat hónapon belül nyilvánosan visszavonják tanaikat) Kálvin hazautazott családi ügyeket elintézni, majd Strasbourg felé vette az irányt. A császár és a király közti frontvonal miatt kénytelen volt kerülőutat tenni, így az egyik városban egy éjszakára megszállt.¹⁶¹ „Így érkezett Genfbe, ahol semmi különösebb terve nem volt, de nemsokára nyilvánvalóvá lett, hogy egyenesen a Lélek vezérelte őt e városba”.¹⁶²

Egy évvel később, 1536-ben Genfbe ment.

Genf Kálvin előtt egy hanyatló püspöki város volt, amelyet a XIII. századtól a Savoyai hercegség irányított.¹⁶³ A több éven át tartó függetlenségi mozgalmat Zwingli zürichi reformációja törte meg 1519-ben. Alapelveit a városi tanács elfogadta, szavazás útján el is fogadták azt. Néhány szó Ulrich Zwingli (1484-1531) svájci reformátorról. Maria-Einsiedeln-be nevezték ki papnak, amely egy jelentős búcsújáróhely volt. Teljes mértékben felháborodott, hogy az egyház tana nincs egyetértésben a Szentírással, illetve a búcsújáróhelyen elterjedt babonák miatt imádják a szent képeket. Ez ellen felemelte a hangját, így erre felhívást kapott egy zürichi templomba, hogy mondjon beszédet és fejtse ki a véleményét, ahol 1519-ben meg is kezdte munkásságát. Mind vallásilag, mind politikailag sok értelmiségit megmozgatott szónoklataival. Évekkel később megjelent a nagybőjt elleni irata is. De a legfőbb nézeteltéréseket okozó, a reformáció követői és a kantonok közti felfogás különbséget az úrvacsoráról való álláspont váltotta ki.

Később 1549-ben Kálvinnak és Bullingernek¹⁶⁴ sikerült a zürichi és a berni úrvacsora fogalmat egyesítenie az ún. Zürichi Egyezményben.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Ulrich Gäber: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008. 11.o.

¹⁶¹ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 92.o.

¹⁶² Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 46.o.

¹⁶³ uo. 100.o.

¹⁶⁴ Henrich Bullinger: (1504-1575), a XVI. században az egyik legnagyobb befolyással bíró svájci református lelkésze volt. Az ú.n. „Második Helvét Hitvallást” (1566) is nevéhez fűződik: ez a legszebb emléke a francia és a német svájci reformáció szellemi egyesülésének Kálvin hatása alatt, s egyúttal a

Újabb vitasorozatok robbantak ki, amellyel a genfi polgárokat és az egyházat alapjaiban megváltoztatta. Farellel együtt 1536 végén kidolgozta Kálvin a Cikkelyeket,¹⁶⁶ latinul a Confessio Fidei-t, amely a városi polgároknak készült, a helyi egyház kormányzásának a cikkelyei,¹⁶⁷ a hitvallási alapelveket is magába foglalta, emellett itt került megfogalmazásra, hogy a gyülekezetnek egyházfegyelemre van szüksége, és fontos lenne a gyülekezeti éneklés és a hitoktatás is. Az egyházi rend azt jelentette, hogy az egyes városrészekben megbízott emberekkel lehet ellenőrizni az adott ott élő polgárok életét és hitbéli életvitelét, illetve, ha valaki letérne a helyes útról, akkor tájékoztatni kell az érintett lelkészt, ha a szóbeli intés nem vezetett eredményre. Ha ennek ellenére sem mutatna a vétkes semmilyen megbánást, akkor ki kell zárni a gyülekezetből.¹⁶⁸

Már korábban is írt Cikkelyeket („21 cikkely”) Kálvin, ami azt tartalmazta, hogy a genfi lakosok esküt tegyenek a református tanításra.¹⁶⁹ Mindkét Cikkelyt elfogadta a városi tanács. Ennek ellenére is Genf lakosai közt megosztott volt a tanak elfogadása. A Kétszázak Tanácsa 1538 januárjában kimondta, hogy szabadon gyakorolható az úrvacsora. Habár ebben az időben nem volt tisztázott, hogy ki jogosult vallási kérdésekben döntést hozni és azokat ki hajthatja végre. A magisztrátus semmiképpen nem szerette volna ezt a hatalmi jogkör gyakorlását csak az egyházra bízni.¹⁷⁰

Még ezen évben a februári választások során az ellenzék nyert, így olyan polgármestereket választottak meg, akik nem hagyták a reformátusokat érvényesülni. Kálvin és Farel népszerűtlen intézkedéseit követően a közhangulat is ellenük fordult. 1538. április 21-én száműzték őket Genfből. Kálvin egy ideig még Bázelen élt, míg el nem fogadta Bucer meghívását.

Bucer meghívásának eleget téve, Strasbourgban telepedett le Kálvin, ahol mind szakmailag, mind társadalmilag elismert és sikeres volt. Ez idő alatt Genfben nem csitulak a kedélyek és folytatódott a harc a függetlenségért. Ám a pártok közt egyre növekedett az ellentét, 1539-ben pedig a pápa felszólította a genfi polgárokat és a tanácsot, hogy hagyományaikat megőrizvén, térjenek vissza a római katolikus hitre. Kálvin ekkor kifejtette a Római levelekhez írt kommentárjában, hogy „az egyház egysége az egyházfegyelemben, a tanításon, és a sákramentumok kiszolgáltatásán alapszik.”¹⁷¹

A genfiiek számára pedig világossá vált, hogy Kálvinnak még mindig nagyon fontos a gyülekezetük, hiába telepedett le Strasbourgban és próbál közömbös maradni a genfi politikától. Ezután kérték fel Farelt, hogy próbálja visszahívni Genfbe, aki a következő

református protestantizmusnak máig az egyik legtöbbször becsült hitvallási irata külföldön s hazánkban is.

¹⁶⁵ Ulrich Gäbler: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008. 144.o.

¹⁶⁶ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 47.o.

¹⁶⁷ Török József: Egyetemes egyháztörténelem II., Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, Budapest, 1999. 156.o.

¹⁶⁸ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 47.o..

¹⁶⁹ uo. 47.o.

¹⁷⁰ uo. 49.o.

¹⁷¹ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 63.o.

ékesszólással bírta rá: „Hát én a Mindenható Isten nevében mondom neked, aki tanulmányozási szándékkal hozakodol elő, hogy ha velünk együtt nem akarsz munkálkodni az Úrnak ezen dolgaiban, az Isten átka nehezedik reád, mert a magad hasznát keresed, és nem a Krisztus ügyét veszed figyelembe”.¹⁷²

Kezdetben nem volt hajlandó Kálvin visszatérni, majd 1541 februárjában Farelnek sikerült meggyőznie. Az eredeti terve az volt, hogy Bucerrel utazik el Genfbe, s miután rendet tettek, vissza megy Strasbourgba, de a strasbourgi tanács nem engedte el Bucert.¹⁷³

Kálvin második genfi tartózkodása alatt már tapasztalt szervező; jelentős, megfontolt tapasztalatokkal bíró képzett emberként jelentősen megváltoztatta a hatalmi viszonyokat, annak egyensúlyát.

A Kistanács és a Nagytanács elé tárta az egyházfegyelemről és az Egyháztanács kialakításáról szóló tervezetét, amelyet az egyházalkotmányba foglalt, és amit még Bucer hatására dolgozott ki.

4.2.1. Kálvin Egyházalkotmánya

Kálvin az Institutio-ban az alábbi hasonlatot írta az egyházi fegyelemről: „Amint a Krisztus üdvözítő tudománya az egyház lelke, úgy benne a fegyelem az idegek szerepét tölti be. Így történik meg, hogy a test tagjai, mindegyik a maga helyén, egymással összefügg.”¹⁷⁴

Négy tisztséget alakított ki a gyülekezet vezetésére: a pásztor, a doktor, a presbiter és a diakónus.

A presbiter feladatköre az ige hirdetése, a sákramentumok kiszolgáltatása, a gyülekezetbe új tagok toborzása, illetve a gyülekezet tagjainak, életvitelének figyelése. Pásztor pedig az lehet, aki életvitelében, hitének meggyőződése mellett a gyülekezetek híveiből álló tanács azt megszavazza, majd esküt kell tennie. Ha véleménykülönbségek miatt nem tudnának döntésre jutni, akkor a presbitereket is be kellett vonni. Amennyiben ez sem vezetne eredményre, akkor kell (az állami hatóságot) a magisztrátust bevonni. A pásztorok az evangéliumot hirdetik, és a szentségeket kiszolgáltatják. A tanítás módja nemcsak nyilvános prédikációkban fejeződik ki, hanem magán-intelmekre is kiterjed.¹⁷⁵ A doktorok alá voltak vetve az egyházfegyelemnek, feladatuk tiszta tanok tanítása, a pásztorok felett őrködnek, hogy megfelelő képzésük folyamatosan biztosítva legyen, mivel úgy gondolta Kálvin, hogy a megfelelő polgári kormányzat a megfelelő oktatástól függ.

¹⁷² Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága, 1509-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 49.o

¹⁷³ uo. 63.o.

¹⁷⁴ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 510-511.o.

¹⁷⁵ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 151.o.

A szegények és betegek gondozásával, valamint az adományok begyűjtésével és elosztásával, a diakónust bízták meg.¹⁷⁶ Feladatukat részletesen a Rómaiakhoz írt levél kommentárjában fejtette ki Kálvin.

Kálvin számára hatalmas jelentőséggel bírt, hogy a lelkészek semmilyen világi hatalommal nem rendelkezhettek, mivel számára fontos, hogy az egyházi és a világi hatalom elváljon egymástól, de ettől függetlenül együttműködjenek egymással. Kivételes esetekben bevonják a világi hatalmat, ha és amennyiben erőszak kikényszerítésére vagy büntetésre lenne szükség valamely gyülekezeti taggal szemben, azaz, akkor a világi tanácsra bízzák az ügyet.

Genfben ez mégis örökös vita szüleménye volt, mivel a magisztrátus úgy vélte, hogy az Egyháztanács nem önálló egyházon belüli szerv, hanem a világi hatalom részét képezi, és ez csorbíthatja az ő tekintélyét. Kálvin maga sem értette hozzáállásukat, hiszen nem hogy nem értették meg őt, de rúdul is bántak vele. A viták során mégis higgadt tudott maradni, s diplomatikusan annyit jelentett ki: „Most hát van egyháztanácsunk (presbyterorum iudicium) és egyfajta egyházfegyelem (disciplina), ahogy azt a mai gyengeségünk szerint el tudjuk hordozni”. Metaforikusan Mózesre vagy Dávidra hivatkozott még érvelésében: „Istenfélő királyokhoz hasonlóan, az elismert rendet óvták tekintélyükkel, kötelességük szerint. Az egyháznak azonban meghagyták az önrendelkezést, ahogy a papoknak is azokat a feladatokat, amiket az Úr rájuk bízott.” Továbbá szerinte az egyházalkotmánya körül folyó viták leginkább az egyház és a világi hatalom viszonyának megítélésének elfogadásán múlt. Végül sok vitát követően 1541-ben a Tanács és a Népgyűlés is elfogadta, majd 1555-ben a kálvini értelmezés szerinti egyházi kormányzatot a magisztrátus is érvényes határozatában elismerte és kihirdette.

Ezt követően felkérték Kálvint, hogy az újonnan elfogadott egyházi rendtartása után, a Tanács egy megbízottjával, kezdjen hozzá a Polgári Törvénykönyv módosításához, amihez nagy segítséget nyújtott jogi végzettsége.

Az új törvényben megfogalmazták az egyes hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát, szabályozták a lakosság és a kormányzati testület demokratikus viszonyrendszerét. A polgári peres eljárások menetét egyszerűsítették. A genfi szokásjogot és a római jogot próbálta harmonizálni az új polgári joggal. Úgy gondolta, hogy amint az egyház rendjében megfogalmazott célokat át tudja formálni a világi hatalomba, amelyben a magisztrátusnak meghatározott, körülhatárolható hatásköre van, úgy az megfelelően el tud különülni az egyházi kormányzattól. Az Általános Tanács 1543. január 28-án fogadta el, hálájuk jelképekül egy hordó bort adtak Kálvinnak. Így jött létre Genfben az első demokratikus gyökerű Polgári Törvénykönyv, amelyben lefektették, hogy az állam és az egyházi hatalom két külön, de egymással egyetértve működő hatalom. Az egyháznak pedig saját egyházi rendtartással, kormányzattal bíró szervezettel van, amely meghatározott feladatkörökkel és hatáskörökkel van ellátva.

¹⁷⁶uo. 150.o.

Ezzel egy időben kidolgozta a katekizmusát, liturgiáját és a zsoltáros könyveket is. Így valósult meg az az elképzelés, amit 1537-ben Farellel megalkottak. Mivel a tan tisztasága a doctrina (tanítás) és a disciplina (fegyelem) együttese. Ezekkel együtt lehet gyakorolni az egyházi fegyelmet.

Azonban, bár sikerült a két nagy hatalmat elválasztania, úgy gondolta, hogy mindkettő az Úrnak van alárendelve. (Ez a két-birodalom elmélete, amelyről már korábban írtam).

Majd 1545-49 közt magánéleti problémái keletkeztek, felsége súlyos betegség következtében meghalt és így rá maradt a két nevelt félárva gondozása. Ennek következtében 1555-ig a városi döntéshozatalból ki is szorult.

4.2.2. Kálvin hatása később

Az 1700-as évek végén Franciaország teljesen elfoglalta, majd 1803-ban Napóleon állította vissza a kantoni szuverenitást és az államszövetséget. Létrehozták saját alkotmányukat a Mediáció alkotmányt (Mediationsakte).

Az 1815-ös szövetségi szerződés, egyfajta kálvini szövetségi forma megvalósulását tette lehetővé, mely az államberendezkedés szempontjából Svájcot visszavezette a francia forradalom előtti időkbe. A szerződés garantálta a 22 kanton korlátozás nélküli szuverenitását, amelyek szövetségi szinten a Szövetségi Gyűlésbe küldött képviselőik útján képviselték érdekeiket.¹⁷⁷

Zárszó

A középkor végén Nyugat-Európát szinte teljes egészében a keresztény hit határozta meg. A római katolikus egyház hatásos ideológiával védelmezte az éppen fennálló politikai rendet; készséges kiszolgálója volt a hűbéri függést, a rendi hierarchiát, az abszolút monarchiát kiépítő feudális államhatalomnak. Az egyház egyszerre eszköze és alakítója a világi hatalomnak. A hit és a hatalom összefonódása miatt az új társadalmi eszmék és mozgalmak is vallásos formában jelentek meg.

Egyház és állam szétválasztására, az egyén renden kívüli autonómiájának meghirdetésére a reformáció kálvini irányzata vállalkozott. Kálvin fő művében, az először 1536-ban megjelent *Institutio*-ban fejt ki politikai gondolkodásmódját és államtanát. A kálvini hittételekben az egyház elválik a világi hatalomtól, ami által belső demokratizmusra tesz szert. Az egyházon belüli egyenlőség eszméje és gyakorlata a későbbi egyetemes egyenlőség és szabadság előfutára lett. Az egyház, az állam és az ember autonómiája a szuverenitás tanában bontakozott ki. A szuverenitás tanában elkülönülő autonómiák nem pusztán az állami és az egyházi hatalom és szervezet szétválasztását jelentik, hanem minden hatalom felsőbbiségét is, a tekintély

¹⁷⁷ Vitári Zsolt: Svájc a 19. században:

http://nemettortenelem.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/Publ/Vitari%20publ/Sv%C3%A1jc.pdf

uralmát. A tekintély kálvini felfogása a függőségi viszonyokból a feudális személyi jelleget aknázza ki.¹⁷⁸

Kálvin szerint a nép az államnak és az állami törvényeknek van alárendelve, ennek okán a többségnek engedelmisséggel tartozik. Azonban kivételt tesz a tekintély merevsége alól, az ellenállási joggal.

Szinte minden évszázadban előforduló örökérvényű és időszerű a kálvini gondolkodás például a szociáletikája révén. A gyülekezet egésze, azaz minden egyes tagja áll ama feladat előtt, hogy minden munkájában és tevékenységében – legyen az gazdasági, tudományos vagy politikai jellegű – a hitbeli engedelmisség útját járja. A keresztyén ember minden cselekedete tulajdonképpen olyan emberi magatartás, amelyre Isten parancsolata érvényes. Minden munka egyszerre világi és lelki, imádság és reménység által kísért tevékenység.¹⁷⁹ Kálvin ugyan teológiájából vezette le szociáletikáját, de a konkrét cselekvésben az adott társadalmi viszonyokra is figyelt. Kálvin szerint a szociálpolitika alapja a keresztyéni méltányosság, a felebaráti szeretet.

Kálvin tanaiból azt vezettem le, hogy az embereknek csak passzív ellenálláshoz van joguk, ha az általuk választott vezetőik visszaélnék hatalmukkal. Kivételes helyzetben egy-egy már létező legfelső vezető csoport, intézmény lehet jogosult az ellenállásra.¹⁸⁰

A később kibontakozó szerződéses államelméletre hatást gyakorolt a genfi „egyházalkotmány”, ami valójában a város és Kálvin közötti szerződés eredménye, amelyet egy további szerződés, a gyülekezetben tartott szavazás erősített meg. Kálvint nem csak az egyházalkotmány elkészítésére, hanem a genfi Polgári Törvénykönyv megreformálására is felkérték. Az egyházi fegyelem és a benne foglalt szervezeti struktúrája később mintául szolgált több gyülekezetnek és az állami szervezet kialakításában is. Így a későbbi alkotmányfejlődésre is erős hatást gyakorolt.¹⁸¹

Amikor Kálvin időszerűségéről gondolkodunk, akkor nem azt kérdezzük, milyen hatása van napjainkban, hanem azt, hogy az általa megfogalmazott gondolatok ma is érvényesnek minősülnek.

Az európai gondolattörténeti múltban nem egyszer volt látható, hogy a hatás és érvényesség különállóan is létezhet. Kálvin munkássága nem pusztán járulékos elemei voltak az európai történelemnek, hanem éppen általuk vált a nyugati kultúra önmagává. Ilyen értelemben a közvetett hatás nyilván kitörölhetetlen.

¹⁷⁸Pap Gábor: Az alkotmány eszme elemei a kálvini reformáció tanaiban,

In:<http://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm>

¹⁷⁹ Magyar Tudomány, Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája

¹⁸⁰ Magyar Tudomány, Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája

¹⁸¹ Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?, nem publikált tanulmány

Kálvintól éppen azt lehet mindenekelőtt megtanulni, hogy a keresztyén ember igényt tart arra, hogy létének egészét valamiként értelmezze, és ennek eredményét egységes egészben lássa. Az *Institutio* meghatározó kezdő mondatai erről szólnak: „Egész bölcsességünk,...két részből áll: Isten s önmagunk ismeretéből. Egyébként, bár egymással sok kapocs fűzi őket össze, nem könnyű eldönteni, hogy melyik előzi meg és szüli magából a másikat.”¹⁸²

A Kálvin-kutatások időszerűsége kimeríthetetlen. A dolgozatomban a teljes szellemi örökség egyre mélyebb és átfogóbb összefüggéseit próbáltam feltárni. Ezek megértése és értékelése teológiai, kortörténeti, politikai és jogi előismerteket feltételez. Az általam megismert hiteles kálvini tanokat és ezek hatását vizsgáltam a mai modern társadalmi leképződések példáin keresztül. A kálvini teológia főbb összefüggéseinek feltárásával és azok bemutatásával, a társadalmi viszonyok alakulására és a mai közéletre gyakorolt hatását kívántam bemutatni.

E tanulmányommal 2014 tavaszán a Református értékek a jogban – Kálvin nyomában c. pályázaton III. helyezést értem. Konzulenseim: Dr. Antalóczy Péter és Dr. Birkás Antal voltak.

Felhasznált irodalom

A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III: Szászfalvi László, tanulmány.

A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III: Szűcs Ferenc, tanulmány.

Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001.

Alisten E. McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Alister E. McGrath: Bevezetés a keresztyén teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Baja Mihály: Ki volt Kálvin János? (vers idézet)

Barbara Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden, ford. és szerk. dr. Békefy Lajos, Budapest, 2009.

Belga Hitvallás, szerk. Horváth Levente, Koinónia, Kolozsvár, 1998.

Benke György: Kálvin társadalom etikája, Refm. Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986.

Biblia – Ószövetség, Ámosz 5. könyve

Biblia – Ószövetség, Mikeás 7. könyve

Biblia – Ószövetség, Mózes 1. könyve

Biblia – Pál Rómaiakhoz írt levele 7. rész

¹⁸² Köntös László: Kálvin aktualitása, nem publikált tanulmány

Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011.

Csohány János: Vázlatok a reformáció és az ellenreformáció egyháztörténelméhez, Debrecen, 1994.

Dr. Békési Andor: Mi kálvinisták..., Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1990.

Dr. Birkás Antal: Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei. Phd-értekezés. 2008.

Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, tanulmány

Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009.

Dr. phd Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupcióról, tanulmány (kézirat)

Eberhard Busch: A szegénység botrány – A luxus önzés, tanulmány (kézirat)

Eberhard Gresch: A hugenották története, hite és hatása, Kálvin János Kiadó, Budapest, 2008.

Emil Doumergue: Kálvin jelleme, Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség Kiadóvállalata, Budapest, 1922.

György Antal: Kálvinról mindenkinek, nem publikált tanulmány

Herber-Martos-Moss-Tisza: Történelem 1500-tól 1789-ig, Reáltanoda Alapítvány, 1995.

Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994.

Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009.

Jogtörténeti Szemle 4/(2007) 1-7., Szűcs Ferenc: Kálvin felfogása a hatalomról és az államról

Jura 2005/1. Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé

Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp oost Europa, Budapest, 1995.

Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere I. kötet, 1559, szerk. Dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1909.

Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. Dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.

Kálvin János: A római levél magyarázat, Kálvin Kiadó, Budapest, 1992.

Kálvin János: Kommentár Pál apostol Thesszalonikabelieknek írt leveleihez, Aeternitas, 2003.

Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559, Kálvin Kiadó, Budapest, 1986.

Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris kézikönyvek, Budapest, 2001.

Király László: Kálvin, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

Köntös László: Kálvin aktualitása, nem publikált tanulmány

- Magyar gondolkodók 17. század, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Magyar Tudomány 2010/2. Buzogány Dezső: Kálvin állam- és társadalomszemlélete Magyar Tudomány, Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?
- Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája
- Márkus Mihály: Kálvin a polgári kormányzásról, nem publikált tanulmány
- Martin Greschat: Martin Bucer, Egy reformátor és a kor, amelyben élt, Kálvin Kiadó, Budapest, 2011.
- Martin H. Jung: Melanchton és kora, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012.
- Max Weber: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása, nem publikált tanulmány
- Our Church: The reformed church in Hungary, Kálvin Kiadó, Budapest, 1997.
- Owen Chadwick: A reformáció, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Rácz István: Protestáns patronátus, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997.
- Ravasz László: Kis dogmatika, Refm. Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1990.
- Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993.
- Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Debrecen, 1933.
- Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000.
- Tökéczky László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára, nem publikált tanulmány
- Török József: Egyetemes Egyháztörténelem II, Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, Budapest, 1999.
- Ulrich Gäber: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008.
- Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993.
- Vitári Zsolt: Svájc a 19. században, tanulmány
- Wilhelm Niesel: Kálvin teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.
- Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003.
- Wittman Tibor: Németalföld aranykora, Gondolat Kiadó, Budapest, 1996.

Internetes jegyzék

Vitári Zsolt tanulmánya

http://nemettortenelem.tti.btk.pte.hu/files/tiny_mce/Publ/Vitari%20publ/Sv%C3%A1jc.pdf

A kálvinizmus szellemissége- Kálvinizmus és politika
http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15

Korrupció

http://www.regi.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=24097&catid=146:fokuszban&Itemid=572

Eberhard Busch: A szegénység botrány – A luxus önzés, tanulmány

http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=13

Pap Gábor tanulmány:

<http://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm>

dr. Badacsonyi Zoltán

A hatalom korlátai

Rövid tanulmányom az „újkori klasszikus” hatalommegosztás elvét megelőző időszak világi hatalmat korlátozó főbb elveiről és azok megfogalmazóiról szól.

A kezdetek: Platón, Arisztotelész, Ciceró

A hatalommegosztás eszméjének gyökereit szokás az ókori görögöknél keresni. Platón, Arisztotelész, Polübiosz és Ciceró műveiben valóban megjelenik a hatalom bizonyos mértékű és formájú megosztása, általában az ún. vegyes államforma felvázolásával. Ezt lehet a hatalommegosztás kezdeti formájának tekinteni, és ha annak tekintjük szükséges bemutatni, hogy a nevezett gondolkodók mit is értettek ezen.

Platón munkáiban csak igen alapos kutatás után és némi fantáziával találhatjuk a hatalom bizonyos megosztási koncepcióját. Kialakította az államformák kategorizálásának azt a formáját, amelyet majd Arisztotelész munkássága nyomán ismerhetünk meg kiteljesedett formájában. Platón egy ideális állam képét vázolta fel utópiájában, amely véleménye szerint a legtökéletesebb módon biztosítani polgárai jólétét. Az államot alapvetően egységesnek tekintette, a hatalom megosztása ilyen formán nem jöhetett szóba. Ebben az ideális államban három társadalmi réteg vesz részt: a bölcsek, mint vezetők, az örök, mint végrehajtók, a közösség többi tagja pedig, mint a javak előállítói. E felosztás nyilvánvalóan nem a hatalom megosztásáról szól, sokkal inkább egy feladat-meghatározásról, különösen, ha tudjuk, hogy Platón e felosztást az emberek érzelmi és értelmi képességei révén tartotta megvalósítandónak.

Arisztotelészt tartják kétségtelenül a hatalommegosztás egyik legelső megfogalmazójának. Politika című munkájában háromféle hatalmat különböztet meg: közügyekről tanácskozó szerv, magisztrátusok, és az igazságszolgáltató testület. E háromban könnyen a klasszikus törvényhozás-végrehajtás-igazságszolgáltatás triászára ismerhetünk, még akkor is, ha ez a korai rendszer némileg másképp értette mindazt, amit kifejezett. Az antik tudós államforma tana is érdekes lehet témánk szempontjából. Meghatároz három helyes és három helytelen formát. Az elhatárolás egyik szempontja az, hogy hányan vesznek részt a hatalom gyakorlásában: „a hatalom szükség szerint lehet egy ember, néhány vagy sok személy.”¹ Ha egy ember, a közjó érdekében gyakorolja a hatalmat, királyságnak, ahol kevesen, arisztokráciának, ahol pedig sokan gyakorolják politeiának nevezi. Arisztotelész a vegyes alkotmány első megfogalmazója volt. Ő a politeiát tekintette a legjobb államformának, amelyben a középosztály uralkodik, és a két szélsőség, a korlátlan néphatalom és a türannisz, között egyensúlyt teremt. A poleteia az oligarchia és a demokrácia keveréke, azok

¹ Arisztotelész: Politika III, 7. fejezet, 1279/a, 25 (Bevezetés a filozófiába, szerk.: Steiger Kornél, Holnap Kiadó, Bp. 1992.)

pozitív oldalainak megvalósulása, amely egyensúlyt hoz létre, és így a társadalmi rétegek közötti békét garantálja.

A vegyes államforma (mikté politeia) gondolatát Marcus Tullius Ciceró ültette át a görög világból az új világbirodalom, Róma eszmerendszerébe. Megelőzte őt Polübiosz, aki Róma történetét írta le, és annak állami berendezkedését is vizsgálta. Eljutott addig a következtetésig, amit majd az Amerikai Egyesült Államok alkotmányos rendszerében a fékek és egyensúlyok (checks and balances) rendszerének nevezünk². Ciceró szerint az az állam rendelkezik a legjobb alkotmánnyal, amely a monarchikus, az arisztokratikus és a demokratikus rendből egyaránt merít, és ezek keverékeként hozza létre berendezkedését. Talán nem meglepő, hogy ezt az „ideális” államot éppen a római köztársaságban találja meg. A konzulok képviselik a monarchikus formát, a szenátus az arisztokratikust, és a népgyűlés a demokratikust.

A három „hellenisztikus” gondolkodó valójában nem a hatalommegosztás koncepcióját vázolta fel. De munkájukban egyrészt megtalálható az ősi vágy, hogy ne korlátlan hatalomnak legyünk alávetve, másrészt olyan megoldások, amelyek alkalmasak arra, hogy azokat továbbfejlesztve elérkezzünk az újkor ún. klasszikus hatalommegosztási elméleteihez.

A hatalom korlátai

Ha az ókortól indulva, időrendi sorrendben haladunk előre a történelemben, elérkezünk egy olyan korszakba, amely a hatalmat nem megosztani kívánta, sokkal inkább gyakorlójának helyes magatartását szabályozni, illetve a helytelen gyakorlás esetére szankciókat helyezett kilátásba. Ez az időszak Szent Ágoston munkásságától kezdődött, és egészen a hatalommegosztás klasszikusainak megjelenéséig számíthatjuk. Ide tartozik Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás, Machiavelli munkássága, a reformáció államelmélete, Jean Bodin szuverenitáselmélete. Ide sorolhatók még, bár csupán érintőlegesen, a szerződéselméletek is. Mindezek nem tartoznak szervesen a hatalommegosztás témakörébe, de úgy vélem, előfutárai annak, és így ismertetésük nélkülözhetetlen. Ezen elgondolások közös jellemzője, hogy céljuk szerint nem a hatalom megosztását hirdették, sokkal inkább egy egységes főhatalom korlátait kutatták, a zsarnokság elkerülése érdekében.

Az első, akit e nézetek vizsgálatánál említeni kell Szent Ágoston, vagy Aurelius Augustinus (354-430). Az egyik legnagyobb hatású egyházatya, akinek tevékenysége sokáig kizárólagos módon határozta meg az egyházi gondolkodást. Ő volt az, aki a görög gyökerű sztoikus filozófiát ötvözte a keresztény tanítással. De civitate Dei (Isten országa) című művével meglapozta a keresztény politikaelméletet. Nem először a jogi-politikai gondolkodásban, de talán legnagyobb hatással, ő fogalmazza meg a különböző törvények közötti hierarchiát. E szerint az emberek, vagyis a hatalom által alkotott törvények (lex humana) csak annyiban kötelezőek, amennyiben megfelelnek az Isten által alkotott örök törvényeknek (lex aeterna). Szent Ágoston szükséges rossznak tartja az államot, amely az emberek megromlott állapota miatt áll fenn, és

² Sári János: A hatalommegosztás Osiris Kiadó, Bp. 1995. 18. o.

benne a hatalom, amelynek alá vannak vetve, és melynek engedelmességgel tartoznak. Minden kormányzat isteni rendelkezésen alapul, célja a rend és a béke megvalósítása, amely cél érdekében mindenkinek együtt kell működnie. Augustinus pontosan látja, hogy kormányzat létezhet úgy is, hogy hatalmát nem igazságosan gyakorolja. Az ilyen kormányzat azonban szerinte nem egyéb, mint egy nagy rablóbanda, amelynek ennél fogva nem kell engedelmeskedni. Látható tehát, hogy Szent Ágoston számára a hatalom korlátja az isteni rendelkezésnek való megfelelés, a szolgálat, és minden, ami azon túl van, zsarnokság.

A következő, aki a jelentős munkásságot fejtett ki a hatalomról Aquinói Szent Tamás (1224/26-1274). Az ő gondolatai a mai napig a katolikus államtan meghatározó rendszerének tekinthetők. Arisztotelész nyomán haladva az államot természetszerű képződménynek tekintette, amelynek feladata, hogy polgárainak a lehető legnagyobb jólétet biztosítsa, vagyis tevékenységének a közjóra kell irányulnia. Ez a közjó az ő elméletében természetesen Isten volt, és a Hozzá vezető út egyik segítője az állam. Szent Tamás felveti, hogy nemcsak az állam, de az egyház is részt vesz ebben a folyamatban, vagyis megjelenik a kettő közötti feladatmegosztás, amely majd igazán a két kard elméletekben teljesebben ki. Tamás hangsúlyozta, hogy a kormányzati tevékenység alapja a jog. Az államhatalom csak addig igényelheti polgárainak engedelmisségét, ameddig jogszerűen működik. A zsarnoki hatalommal szemben bárki felléphet, sőt ez kötelessége is mindenkinek. Szent Tamás Augustinushoz hasonlóan egy hierarchikus jogforrási rendszert épít fel, azt némileg bővítve. Az emberi törvény feladata, hogy az isteni törvényben megfogalmazott elvek alapján gondoskodjon a mindennapokban előforduló egyedibb esetek megoldásáról. Ebből nyilvánvaló, hogy az uralkodó soha nem saját akaratát foglalja pozitív jogba, hanem a természeti törvényt igazítja a konkrét körülményekhez. Az uralkodó, aki jogtalan eszközökkel került hatalomra, vagy jogtalan eszközökkel uralkodik, nemcsak emberi törvényeket sért, hanem a világ egyetemes rendjét, magát az Istent. A törvények rendszere így alapozza meg a hatalom gyakorlásának korlátait. Szent Tamás megvizsgálja az állami hatalom forrásait és egyéb korlátait is. Jól látja, hogy az állam léte azt jelenti, hogy az egyik ember kényszerítő erőn alapuló hatalmat gyakorol a másik felett. Ez azonban az ember természete folytán könnyen válhat önkényessé, ezért az államhatalom csak akkor különbözik a nyers erőszaktól, ha általánosan elfogadott elvek és értékek jelölik ki célját, és törvények, intézmények korlátozzák. Tamás hatalomfelfogásában a forrás nyilvánvalóan Isten, és a helyes gyakorlás mintája is az Ő uralma a világ felett. Ha azonban minden hatalom Istentől származik, hogyan lehetséges a jogtalanul megszerzett vagy gyakorolt hatalom, amelyre nyilvánvalóan rengeteg példa akad. Ehhez kapcsolódik az alattvalók engedelmisségének problémája is. Tamás azzal oldotta fel ezt a konfliktust, hogy megkülönböztette a hatalom lényegét, amiről azt állította, hogy jó, illetve konkrét megvalósulásának módját, amelyben az ember, mint szabad akaratú lény, hibázhat. Az engedelmisséggel kapcsolatban Tamás többféle esetet vizsgált, és ezekben különféle megoldásokat tart elfogadhatónak, de mindvégig hangsúlyozza, hogy az isteni törvények ellen való emberi törvények soha nem kötelezőek.

Jelentős előrelépés Szent Tamásnál, hogy ő már a hatalom korlátai között említ értékeket, elveket és jogot, szemben Szent Ágostonnal, aki csupán a nehezebben megfogható isteni törvényekkel való korlátozást említette. Felismerhető, hogy a modern kor alkotmányban meghatározott hatalommegosztási alapelveinek egyik korai megjelenésével találkozunk itt.

A következő nagy alakja a hatalom korlátairól szóló történeti vizsgálódásnak Niccoló Machiavelli. Személyének és művének, a Fejedelemnek a megítélése évszázadokon át viták kereszttüzében állt, és sokféle kritika érte. Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy egy olyan gondolati sémát hozott be az államelmélete, amely addig nem volt jelen, és megjelenésével jelentős változások következtek be. Mi is volt tehát ez a nagy változás? Machiavelli a modern állam születésének korában élt, és korának jelenségeit a maguk prózai és naturális módján mutatta be. Megjelenik az abszolút monarchia, amely általában erős nemzetállamként jogilag kifejezett főhatalmat gyakorolt egy meghatározott területen élő népesség felett. Minden korábbi gondolkodó elismerte az erkölcs szerepét a politika és az államélet világában, még akkor is, ha ez gyakran csak utópia volt. Machiavelli kijelenti, hogy a politika autonóm világ, ahol az erkölcs csupán mázként jelenhet meg, de mint a tevékenységek valós oka semmiképpen nem hasznos, vagyis a kettő egymástól elválasztható, sőt, Machiavelli szerint, elválasztandó. A hatalom nem köteles megtartóztatni magát még az erőszak alkalmazásától sem, ha így érheti el a szükséges eredményt. Mindezek után felmerül a kérdés, hogy vajon e műben hol van a hatalom korlátja, hiszen úgy tűnik, ilyen korlát nem létezik? És mégis! „A bölcs uralkodó tehát ne legyen szótartó, ha ez a magatartás kárára válik, s ha az okok, melyek miatt ígéretet tett, megszűntek.” „Nemcsak a jót kell szem előtt tartania, hanem a rosszat is meg kell tennie, ha a szükség úgy kívánja.” „Az emberek cselekedeteiben, de különösen a fejedelmében, akivel szemben nincs helye a jogos számonkérésnek, a végcélt kell tekinteni. Győzzön tehát a fejedelem, és tartsa fenn hatalmát, s eszközeit tiszteltre méltónak fogják ítélni, és mindenki csak dicsérni fogja; mert a tömeg csak a látszat és az eredmények után megy.”³ Az idézetekből jól látható, hogy Machiavelli az erkölcs, a vallás, illetve a jog korlátait ledönthetőnek tartja. Egyetlen olyan dolog létezik szerinte, amely a hatalom gyakorlásának korlátja lehet, ez pedig a hasznosság, az eredményesség. Be kell látnunk, hogy ez nem olyan korlát, amelyeket eddig megismertünk, vagy olyan, amely a jog számára elfogadható lenne. Machiavelli nagy jelentősége abban áll, hogy volt bátorsága a valóságról írni, és bemutatni a gyakorlatot. Nyilvánvaló azonban, hogy nézeteinek elterjedése rendkívül sok kárt okozhat, és viszonylagossá teheti az addig egyértelmű gátakat. De elképzelhető, hogy mivel gondolatai dús táptalajt kaptak a kor uralkodóinál, akik ezzel önmaguk zsarnokságát igazolták, utat nyitott a modern jogi megoldások felé, hiszen egyértelműen lerontotta az erkölcsi, vallási elvekből épített korlátokat, és ezért szükséges volt egy szekularizált védőrendszer, amelyet majd a felvilágosodás korában építenek fel.

A reformáció államtani gondolatainak elemzésénél alapvetően két személyt kell említenünk, Luther Márton és Kálvin Jánost. A reformáció folyamatát Luther indította el 1517-ben, amikor híres tételeit kifüggesztette Wittenbergben. Nyilván főként

³ Niccoló Macchiavelli: A fejedelem Kossuth Kiadó, Bp. 2001. 91., 93. o.

teológiai gondoltok képezték mondanivalójának lényegét, de a hatalommegosztás tekintetében is hozott újdonságot. Elméletét kettős kormányzat elméletének nevezik. Az egyházi hatalom, bár létezik, nem olyan jellegű, mint a világi, például semmiféle kényszerrel nem rendelkezhet, egyetlen feladata a lélek kormányzása. Luther azonban a másik oldalról is biztosítani kívánta az egyház helyzetét, vagyis megszabta, hogy hol húzódnak a világi hatalom korlátai az egyház tekintetében. A világi hatalom feladata nem más, mint a „külső béke megteremtése”, a „gonosz cselekedetek megakadályozása”, vagyis a külső rendezettség biztosítása. Ezzel az egyházi autonómiát védte, és megakadályozta az állami beavatkozást a hitéleti, lelki tevékenységbe. A korábbi szoros, hol ilyen, hol olyan irányú egymásrataltságot megszüntetve az állam és az egyház elválasztásának modelljét adta elénk, még akkor is, ha látszólag ezzel ellentétben áll, hogy az egyházak az állam alá rendelődtek. A másik nagyon fontos területe Luther munkásságának az ellenállási elmélet kidolgozása. Kiindulópontja, hogy „nincs hatalom mástól, mint Istentől.”⁴ Az uralkodói hatalmat tehát isteni tekintély is védelmezi, és Luther valójában egy köztes megoldást fogalmaz meg, éppen azért, hogy az isteni legitimitást elvesztő hatalom se kerüljön polgárháborús helyzetbe. Luther itt feleleveníti azt az Ágostoni gondolatot, hogy az uralkodók bűnei a népnek szánt isteni büntetések, így azoknak nem ellenállni kell, hanem elviselni.

Az ellenállás tekintetében Kálvin az, aki továbbmegy, és lehetőséget ad az ellenállásra.¹⁸³ Az engedelmeskedés ugyanis nem viheti távolabb a hívőt Istentől, vagyis nem szabad engedelmeskedni az isteni parancs ellenében. A másik kivétel az engedelmeskedés alól, amikor Isten küld valakit, aki az Ő új kiválasztottja a hatalomra, és megdönti a korábbi uralmat. Ez már egy sokkal veszélyesebb és távolabbra vivő gondolat, hiszen alkalmazható a könnyen támadó népvezérekre. További lehetőséget biztosít Kálvin azzal, hogy az ellenállás jogát megadja az alacsonyabb rangú tisztségviselőknek, akik a nép nevében jogszerűen ellenállhatnak. A későbbi követői a római jogra hivatkozva kimondják az önvédelemből elkövetett emberölés jogszerűségét. Vagyis az igazságtalan hatalom önkényével szemben az erőszak alkalmazása jogos.

Jean Bodin 1529-ben vagy 1530-ban született. A vallásháborúk, a szétagoltság kora ez Franciaországban is. Ilyen alapból táplálkozik Bodin, akinek legfőbb célja, hogy megoldja a polgárháborús helyzetet, és egy centralizált hatalmat igazoljon. Az uralkodói és az előjárói hatalom vizsgálatánál két részre osztja a hatalmat: a kisebbik rész az előjárót, a nagyobbik a fejedelmet illeti meg. Ahhoz azonban, hogy ez pontosan meghatározható legyen, meg kell jelölni az uralkodó előjogait. Vizsgálódásai során arra a következtetésre jut, hogy a szuverenitás egy és oszthatatlan, de jelzi azt is, hogy ez nem jelenti feltétlenül az uralkodó zsarnokságát. Felmerül a kérdés nála is, hogy van-e ilyen körülmények között a hatalomnak korlátja? Egyrészt azt állítja, hogy

⁴ „Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van, az az Istentől rendeltetett.” (Róm. 13,1)

¹⁸³ Bár Luther esetében is megfogalmazódik az ellenállás „Isten választottjának” gondolatában, ill. merev, az ellenállás lehetőségét maximálisan elutasító felfogása időközben sokat enyhül. Minderről lásd: Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika c. művét.

a közösség az uralkodó felett áll, ám véleményüknek jogi kötőereje nincs rá nézve. Egyetlen korlátot ismer, a természetjogot, illetve bizonyos mértékben a helyi jog alapelveit, de semmi más nem korlátozhatja a fejedelmet. A szuverenitás fogalmát úgy határozza meg, hogy az „egy állam állandó és abszolút hatalma.” Nyilvánvaló, hogy ha az uralkodó maga alkotja a törvényeket, akkor azok nem korlátozhatják őt. Bodin rámutat, hogy a hatalom feladata meghatározott, és attól eltérő célokat nem követhet. Meghatározza a szuverenitás ismertetőjegyeit is. A legfontosabb a törvényalkotás, amely az uralkodót illeti meg, amely jogának gyakorlásában őt senki nem gátolhatja. A szuverént megilleti a háborúindítás és békekötés joga, anélkül, hogy a döntésbe más bevonna. Ő nevezi ki a legfőbb hivatalnokokat, és ő a legfőbb bíró is. E feltételek rögzítésével Bodin nagymértékben hozzájárult a modern abszolutista Franciaország kialakulásához.

Thomas Hobbes (1588-1679) az egyik első modern szerződéselmélet megalkotója. Mint minden társadalmi szerzés-elmélet, ő is arra keresi a választ, hogy az emberek miért is egyesültek egy államban? Amikor pedig erre válaszol, képet kaphatunk arról, hogy milyennek tekinti az államhatalmat. Szerinte az ősi állapotban az emberek folytonos harcban álltak, míg csak rá nem jöttek, hogy valamilyen természetből fakadó törvényeket be kell tartaniuk, hogy az életük biztonságosabb legyen. Erre a célra hozták létre az államot. A szerződést mindenki köti mindenkivel, viszont a szuverén (az uralkodó) nem része a szerződésnek. A polgárok ezáltal minden jogukról lemondanak, egyet kivéve, és ez a saját életük megvédéséhez való jog. A szuverén, mivel nem szerződő fél Hobbes elméletében, abszolút hatalommal rendelkezik. Felmerül azonban, hogy ennek a szuverénnek nem feltétlenül kell egy személynek lennie, lehet egy testület (arisztokrácia), vagy az egész nép (demokrácia) is. Az ellenállás joga mindebből következően nem illeti meg a népet, csak ha életének megvédéséről van szó. Abban, hogy a szuverén az egész nép is lehet, egyértelműen megjelenik az a gondolat, amely majd Rousseau elméletében teljesebbé válik, és melyet számos alkotmány így fogalmaz meg: „minden hatalom a népé” (népszuverenitás).

Az előbbieken ismertetett korai gondolatok mind a hatalommegosztás klasszikus elméleteinek előképeként tekinthetők. Céljuk egy, hogy a hatalom önkényét kivédjék, és lehetőséget teremtsenek az ellenállásra.

Felhasznált irodalom

- Sári János: A hatalommegosztás. Osiris Kiadó, Bp. 1995
Kukorelli István: Az alkotmányozás évtizede. Korona Kiadó, Bp. 1995
Magyar alkotmánytörténet, szerk.: Mezey Barna. Osiris Kiadó, Bp. 2002.
Kilényi Géza: Összehasonlító alkotmányjog- Az államszervezet. Szent István Társulat-jegyzet, 2002.
Niccoló Machiavelli: A fejedelem. Kossuth Kiadó, Bp. 2001.
Kukorelli István: Alkotmánytan I. Osiris Kiadó, Bp. 2003.
Petrétei József: Magyar alkotmányjog II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2000.
Hörcher Ferenc-Péteri Zoltán-Takács Péter: Állam- és Jogbölcselet. Szent István Társulat, Bp. 2003.

Takács Albert: A hatalommegosztás elvének alkotmányelméleti értelmezése I. és II. Jogtudományi Közlöny, 1993. június-július

Balogh Zsolt: A hatalommegosztás dimenziói. Jogtudományi közlöny, 1990. január

Sári János: Államfői hatalom és felelősség. Társadalmi Szemle, 8-9/31.

Bibó István: Államhatalmak elválasztása egykor és most (Akadémiai székfoglaló 1947. január 13.)

Cservák Csaba: A hatalommegosztás elmélete és gyakorlati megvalósulása. Jogelméleti Szemle, 1/2002.

Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika. Luther Kiadó. Budapest. 2011.

Bevezetés a filozófiába szerk.: Steiger Kornél. Holnap Kiadó, Bp. 1996.

Kocsis István: A Szent Korona tana. Püski Kiadó, Bp. 1996.

Platón: Az állam. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2001.

Kilényi Géza: Fejezetek az alkotmányjog köréből Szent István Társulat-jegyzet, 2003.

Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra MRE. Bp. 1991.

Péteri Zoltán: Természetjog- Államtudomány. Szent István Társulat, Bp. 2002.

Gönczi-Horváth-Révész-Stipta-Zlinszky: Egyetemes jogtörténet I. és II. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1999.

Államtan szerk.: Takács Péter Szent István Társulat, Bp. 2003.

Benjamin Constant: Az alkotmányos politica tana. Franklin Kiadó, 1886.

Szoboszlai György: Az alkotmányozás dilemmái: a hatalommegosztás és a népszuverenitás az alkotmányban. Politikatudományi Szemle, 1995. 4. szám

Law Philosophy and Political Philosophy of Luther and Calvin

The impact of the two reformers is unavoidable for the people of the Modern Age. This statement, however, is not true only regarding religion and theology but also the field of politics, state and law. In my short article I am going to analyze and introduce the thoughts of the two significant reformers from the latter mentioned point of view.

There are unique connections between Christian thinking and political-public-life belief, not only in a conceptual-contextualist approach, but as the studies of Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer, Abraham Kuyper, Eivind Berggrav show, in even the dimensions of everyday public behaviour. In the case of Luther and Calvin the above mentioned statement is severely true. It is very important to explore these difficult relations as well as the introduction of the two reformers' judiciary, political and philosophical ideas since my opinion is that the activity of Luther and Calvin is not well-known even in academic, professional circles.

Analyzing the ideas of Luther and Calvin on „political ethic”, state, law, power and obedience we can state the followings.

Regarding the origin of power and the necessity of lordship, Luther and Calvin agree. The secular authority is originated from God, Lordship is necessary. There are, however, differences in the theories of the two reformers. On the one hand, Luther – as opposed to Calvin – embeds his approach in a theoretical frame creating theory of dual governing being problematic even in our days. On the other hand, Calvin – unlike Luther – applied less „middle-age” terminology at that time when having spoken about power, politics and office-holders. What is more, Calvin – though his anthropological basic position is similar to that of Luther's – when analyzing the civil government and the legislation gives punitive and commendatory functions to the secular lordship: Calvin believes in the power of following law voluntarily.

Eventually, I would say that the two reformers might not have divided but at least distinguished the secular and the spiritual power – God's two kinds of ruling dimensions. This differentiation is indeed invaluable from the point of view of the later European development (the division of state and church, basic rights).

Regarding Christians and political authority, and also Christians and „secular office-holding”, both Luther and Calvin encourage the Christians of their age to be active in the public eye while condemning the „radical” Christians of that age. The two reformers hold the view that the function of lordship gets along with the soul of Lex Christi and Christian love, moreover, as Luther defined lordship actually feeds from the latter two. Calvin himself considers the service in the civil government the most sacred profession. These questions were important and evitable in the age of Reformation.

The analysis of the ideas of Luther and Calvin on obedience and resistance constitutes a substantial part, too. It turns that the passive resistance in connection with Luther cannot be regarded as authoritative in certain cases, thus the criticisms of many – accordingly that of Weber’s, either – does not stand their ground. Luther considers the denial of orders in certain cases possible. It is an interesting lesson that Luther’s approaches are not constant. Owing to the change of the circumstances, the emphasis has always been put on different things.

As far as the relationship of politics and the gospel, we can see clearly that although the gospel has a message to politics, it cannot substitute the role and significance of the „common sense”, under which, as Luther draws, secular governing can be found. The Holy Scripture is not a judiciary or political science-like „reference book”. Considering this – since the two thinkers claim – it has message to the rules of the world. It can be seen very well that basically both of them had Christian office-holders and society in mind – which is shown well by the expression – though they cast off the possibility of a Christian state (it would be terminological and logical self-contradiction in the case of Luther, whereas Calvin emphasizes the guilt and deficiency of people).

Finally, a few sentences on the forms of state and political millenarism. Luther and Calvin had undoubtedly a moderate point of view. Both of them believe in the coming of Christ and the Final Judgement, they also acknowledge the secular authority and the order of law. When talking about the theory on the forms of state, we can see what makes the different between Luther and Calvin. Analyzing this question, Luther remains a theologian, while Calvin gives a detailed assay of it and, although he holds the view that all the forms of state are acceptable for him, he is devoted to the “aristocratic democracy” being driven “by many” and connected to elections.

Of course, many other dimensions might be analyzed here, too. Among them are the following ones: right and law, law and gospel; gospel and politics; question of neutrality, or the Christ-like ruling: the Christian ruler (let us just think of the work of Erasmus written on King Charles V, *The Education of a Christian Prince*). Here, at the end of my short article I would analyze secular authority – spiritual authority: the two empires’ relationship to each other.

Luther’s view: The two kingdoms (die beiden Reiche/Regimente Gottes in der Welt)

Luther did distinguish clearly between the two kingdoms. „The kingdom of God and the kingdom of this world. I have to keep hammering away at the distinction between these two kingdoms”, says Luther. And why? „Because Satan, the evil one, never ceases to stew and brew these two kindoms together.”

Martin Luther did not want to pervert Gospel into Law. „The temporal sword and the temporal government have never been so clearly described or so highly praised as by me.” But the kingdom of this world, and not the mixed one. In the area of dogmatics Luther’s by faith alone is the point where the decision for or against him is made; in ethics it is the problem of the two kingdoms. But what does this theologically useful

expressions mean? Two kingdoms, a theological category which has a really strong impact on the law and on our modern society, as Köstlin says. What is this all about? What is, according to Luther, the main difference between these two kingdoms?

First of all, it is not the conflict between God's kingdom and Satan's kingdom. It is rather a „difference within the mode of God's own governing activity”, as it said by C.G. Schweitzer. Sometimes God rules with „his right hand”, at other times, if it is needed with „his left hand”. Sometimes he rules directly with the Gospel, at other times indirectly with the Law; at other times he rules with love, at other times with wrath and punishment” (Julius Bodensieck). Luther says explicitly: „The Christian is a citizen of this world. He has two citizenship: he is subject to Christ in faith, to the emperor in his body.” Lutheranism places man's whole earthly life under God's dominion.

God has two modes of ruling. With his right hand he rules his children (of course it doesn't mean that they can break the law). With the left hand he rules the world inclusive of the Christian insofar as they are remain sinful children of the world. Law is the left hand. The left hand: the law with its discipline. And, of course, if it is needed, its coercion.

Left hand is the authority, the power that God has instituted. Which are these ones? Parents, masters, kings. These are God's vassal or God' larvae (Luther). But there is a distinction between office and the person. „The offices are divine and good, but those that occupy them may be of the devil”, says Luther. Through these authorities work love and law together.

Modern man may perhaps understand this doctrine more fully, if we use the word „dimension” instead of word kingdoms or regimes. As C.G Schweitzer says: „The higher dimension includes the lower one: giving Ceasar what belongs to Ceasar may, on a higher level, be giving to God what belongs to God.” The law is enclosed and fulfilled in the Gospel of Love.

Written by Antal BIRKÁS PhD
theologian, political scientist

A Protestáns Műhelyről

Immár 22 éve, 1993-ban az ún. Alapító Levéllel hozta létre néhány elkötelezett kereszténydemokrata a KDNP szellemi alkotó közösségét, a Protestáns Műhelyt. A gyökerek azonban korábbra nyúlnak vissza: még 1991 májusában Brüsszelben, az Adenauer alapítvány egyik rendezvénye alkalmával Lukáts Miklós államtitkár találkozott egy kint élő, magyar származású pappal, aki azt tanácsolta, hogy a CDU mintájára a KDNP-n belül hozzanak létre egy protestáns munkacsoportot. Különböző háttérbeszélgetések után 1992. március 25-én (a Budapesten rendezett Európai Protestáns Nagygyűlés nyitó istentiszteletének a másnapján) megalakult – ahogy akkor hívták – a KDNP Protestáns Szellemi Műhelye. Jelen volt Lukáts Miklós államtitkár mellett Inotay Ferenc és Mózs József parlamenti képviselő, Boross Gyula és Tenke Sándor református lelkész, Rózse István evangélikus lelkész. Aznap este még hátra volt egy feladat. A párt elnökségét is tájékoztatni kellett a Műhely megalakulásáról. Ilyesmiről addig nem volt szó és várható volt, hogy a katolikus elnökségi tagok idegenkedve fogadják a lépést. Surján László elnök azonban humorosan csak annyit mondott, hogy „örülök neki, de ez ne azt jelentse, hogy mindig kötekedünk.” Jelentem, jelentjük: nem kötekedünk. Szeretnénk, ha a KDNP-hez minél több protestáns hívő csatlakozna, közösen építve a kereszténydemokrata elkötelezettségű politikai tábort.

Az Alapító Levél rögzítette: „Mi protestáns keresztyének, evangéliumi hittel, nemzetünk iránti politikai felelősséggel Protestáns Műhelyt alapítunk. A KDNP Alapelveivel összhangban, annak keretében, önállóan végezzük tevékenységünket. Gazdasági és szociáletikai koncepciókkal kiegészítve a KDNP Alapelveit az új polgárság stratégiai, tervezési és cselekvési programjainak a kidolgozásában partnerként kívánunk részt venni.”

Az ökumenikus jelleget már megalakulásakor hangsúlyozta a Műhely. Az alapítók mértékadónak tartották eleink politikai vívmányait: a keresztyén szabadság és felelősség elvét, az önkormányzati szuverenitást és a pozitív közösségi erőkkkel szövetségre kész nyitottságot. **A Protestáns Műhely első elnöke Lukáts Miklós, az Antall-kormány – evangélikus teológiát is végzett – államtitkára lett.** Hamarosan egyre többen csatlakoztak a Műhelyhez, vidéken is megkezdődött a szervezés előadások tartásával, szóróanyagok kiküldésével. A KDNP-s „Hírlevélben” külön rovata volt a Protestáns Műhelynek. 1993 őszén megrendezték az első országos konferenciát: „Nemzeti önbecsülésünk forrásai” címmel. A Műhely igyekezett felvenni a kapcsolatot a protestáns egyházak országos vezetőivel és a helyi gyülekezetekkel is. 1992 júniusában jelentős nemzetközi kapcsolat indult Bonnban, a CDU központjában Birgit Heidével, a CDU Protestáns hivatalának vezetőjével. Az az évi szeptemberi CDU szövetségi gyűlésen részt vehetett hazánkban Lukáts Miklós és dr. Békefy Lajos, ahol előadást tartott Kohl szövetségi kancellár is. Dr. Békefy Lajos fordításában, a Barankovics Alapítvány támogatásával sikerült kiadni Gottfried Mehnert könyvét: „Protestánsok a kereszténydemokráciában” címmel. A könyv magyar kiadásának bemutatójára a szerző, Gottfried Mehnert is eljött és nagy sikerű előadás keretében mutatta be könyvét a KDNP székházában. A CDU következő szövetségi gyűlésén – 1993 októberében – lehetőség nyílt a KDNP Protestáns

Műhelyének bemutatkozására, amelyről beszámolt a CDU Protestáns Munkakörének lapja is.

Lukáts Miklóst 1996-ban dr. Horkay György gimnáziumi tanár, református tanügyi főtanácsos követte az elnöki székben. Számos segítőjével az országban további megyei, helyi szervezetek alakultak. 1996-ban jóváhagyták a Protestáns Műhely első szervezeti és működési szabályzatát, amelynek jelenleg is érvényes formába öntése a 2008. áprilisi közgyűlésen történt meg. Budapesten és vidéken rendezvényeket tartottak, az elnökségi üléseken rendszeresen megvitatták az aktuális feladatokat, politikai kérdéseket; egyszóval pezsgő élet folyt a műhelyben. **Amikor elhatalmasodtak az ellentétek a pártban, dr. Horkay György lemondott az elnöki tisztről és visszahúzódott a politikától. Bódor Lajos, majd Karancsi Jánosné vette át a stafétabotot.** Számos országos konferencia jelezte a Műhely élni akarását. Később, a KDNP felemelkedését, megtisztulását azonban nem követte a Protestáns Műhely újjászerveződése, megerősödése (2007-től elnök nélkül maradt a Műhely; Dr. Horkay György vállalta magára az újjászervezés kihívását). **2008-ban indult el a megújulási folyamat: négy alelnök kezdte meg a regionális szervezőmunkát az országban. Ablonczy Dánielné a Dunántúlon, dr. Horkay György a Tiszántúlon tevékenykedett, Szepesfalvyné Magassy Márta megbízatása Budapest, Bács-Kiskun, Nógrád és Pest megyére, Déry Zoltán megbízatása pedig Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyére szólt.**

Meghatározó, új lendületet adott a Protestáns Műhely munkájának a 2010. novemberi tisztújítás: Szászfalvi László államtitkár elnökké választása. Új tagként bekerült az elnökségbe dr. Birkás Antal és Szalai László. Majd 2013 tavaszán – az elnöki tisztségről időközben lemondott Szászfalvi László helyére – dr. Birkás Antalt választotta meg a közgyűlés a szervezet elnökévé (2014 novemberében szintén).

Előttünk álló feladatok:

Tudjuk, hogy csak tagtársainkon (rajtunk) múlik, hogy mivé fejlődik a Protestáns Műhely, be tudja-e tölteni hivatását, a protestáns választópolgárok megszólítását. A legfontosabb tennivalók:

1. Helyi szervezetek létrehozása (ehhez a Műhely alapszabályát is módosítani kell; jelenleg kb. 300 szimpatizánsunk van országszerte); a tavaly novemberben indult „országjárásunk” is – elnök úr támogatásával – ezt a célt szolgálja.
2. Felekezettől függetlenül várjuk minden protestáns testvérünk (reformátusok, evangélikusok, baptisták és más, kisebb felekezet tagjainak) aktív részvételét a munkában. A hagyományosan erős református és evangélikus területek mellett egyre több baptista testvér is bekapcsolódott a Műhely munkájába az elmúlt években. Az utóbbi időben katolikusok is csatlakoztak hozzánk.
3. Nemzetközi téren meg kell újítanunk a kapcsolatot a CDU Protestáns Munkakörével (az őszi, novemberi záró rendezvényünkön delegációt várunk Németországból).

4. Az új honlapunk folyamatos frissítése, tartalommal való feltöltése. Elérhető: www.kdnppm.wordpress.com

A közelmúlt munkáját – a Műhely által megjelentetett kiadványok (cikkek, tanulmányok, kötetek) mellett – az alábbi konferenciák jelzik:

Budapest, 2009. 05.: „Európa és a protestantizmus”
Békés, 2009. 07.: „Tudomány, hit, felelősség”
Budapest, 2009. 12.: „Kálvin és Luther találkozásai”
Tatabánya, 2010. 02.: „Rendezni végre közös dolgainkat...”
Tatabánya, 2011. 04.: „Ez a mi munkánk: és nem is kevés...”
Gyula, 2012. 03. „Határon átnyúló társadalmi és egyházi kapcsolatok megerősítése”
Dunavarsány, 2013. 04.: „Etikaoktatás – hitoktatás”
Debrecen, 2013.11.: „A család, a társadalom alappillére”, „Mit tesz a családokért az egyház és a politika?”
Békéscsaba, 2014. 03.: VII. Határmenti Baptista Karvezetői és Énekkari Kurzus
Nyíregyháza, 2014.11.: „KDNP PM: múlt, jelen, jövő” (tisztújító közgyűlés, amelyen a küldöttek Dr. Birkás Antalt ismételten a Műhely elnökévé választották)
Budapest, Fasori Evangélikus Gimnázium, 2014.12.: „Belülről fejlődő európai ékszerek” c. előadás
Páty, 2015.01.: A keresztyénüldözés egykori és mai formái
Budapest, Fasori Evangélikus Gimnázium, 2014.02.24.: „Magyar diáklány Brazíliából” – Iossi Szabó Sarah Sofia mesél: Hogyan őrizte meg családját a magyarságát Dél-Amerikában négy nemzedéken át?
Debrecen, 2015. március 2.: Dr. Békefy Lajos előadása (Keresztyénüldözés aktuális helyzete)
Békéscsaba, 2015. 03. 6-8.: VIII. Határmenti Baptista Karvezetői és Énekkari Kurzus (a KDNP PM aktív szervezői közreműködésével)

Várható (tervezett) rendezvények: 2015 májusa (Mosonmagyaróvár), 2015 szeptembere (Békéscsaba), 2015 októbere (Csurgó), 2015 novembere (záró alkalom, országos konferencia).

Ma is érvényesek az Alapító Levél e mondatai: „A történelmet formáló Isten iránti engedelmisséggel, az Úr Jézus Krisztusba vetett hittel, a Szentlélek által táplált evangéliumi reménységgel tekintünk hazánk jelenére és jövőjére, s közéleti elkötelezettséggel munkálkodunk az egész nemzet felemelkedésén. A Tízparancsolat és a szeretet nagy parancsolata kötelez minket az alapvető értékek – az élővilág, a személyiség, a család, az egyház, a haza – tiszteletére és védelmére mind a magánéletben, mind a közéletben.”

Bővebb információ: www.kdnppm.wordpress.com
<https://kdnppm.wordpress.com/2014/11/30/kdnp-pm-mult-jelen-jovo/>

Írta: Dr. Horkay György és Dr. Birkás Antal

A Protestáns Műhely sorozatában eddig megjelent kötetek:

Dr. Horkay György – Szászfalvi László: A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek I. A Protestáns Műhely korábbi éveiről. A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének Szervezeti és Működési Szabályzata. Csurgói Nyomda. Csurgó. 2009.

Szászfalvi László: A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek II. Kálvin társadalmi reformgondolatainak időszerűsége. Esszégyűjtemény. 2009. (Szerk. Jakab László Tibor)

Szászfalvi László: A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek III. Kálvin és Luther találkozásai. Előadások. 2010. (Szerk. Jakab László Tibor)

Dr. Birkás Antal: A Kereszténydemokrata Néppárt Protestáns Műhelyének füzetek IV. Luther és Kálvin – politika, jog, világi felsőbbség. Esszégyűjtemény. Copy-Mánia. Budapest. 2015.

A Protestáns Műhely által gondozott, ill. a Műhely közreműködésével megjelent kötetek:

Hit és politika c. füzet. Felelős kiadó: Dr. Lassányi Ferenc. Előszó: Kovács K. Zoltán, Lukács Miklós államtitkár, a PM elnökének köszöntő soraival. KDNP PM. 1993. Benne Dr. Gottfried Mehnert könyvbemutatóján elhangzott előadása „Protestáns hozzájárulás a kereszténydemokráciához” címmel, a PM alapító levelével, Békefy Lajos előadásával, ami a győri megyeházán hangzott el 1993. augusztus 21-én „Protestáns identitásunk a kereszténydemokráciában” címmel. A kötetben válogatás olvasható továbbá a PM elméleti munkáiból: gazdaságpolitikáról (Dr. Leczki Lajos), az agrárpolitikáról (Dr. Botoss Gyula), a népegészségügyről (Dr. Pólus Károly), a környezetvédelemről (Thurnay Béla), az emberközpontú társadalomról (Dr. Nyitray Réka), szociálpolitikáról (Takács József és Erdős Péter), Vékey Tamás verseivel. Ennek a füzetnek a hátsó borítója belső oldalán szintén felsorolva és ajánlással olvashatunk a legújabb könyvekről, köztük az alábbi Mehnert-féle könyvről is.

Gottfried Mehnert: Protestánsok a kereszténydemokráciában. Barankovics István Alapítvány. Budapest. 1993. Az eredeti németből magyarra fordította Békefy Lajos, a KDNP PM külügyi titkára.

Barbara Schenck – Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden. Hat levél. Budapest. 2009. Az eredeti németből magyarra fordította Dr. Békefy Lajos, a KDNP PM külügyi titkára. A füzet a Magyar Református Presbiteri Szövetség, a Barankovics István Alapítvány és a KDNP Protestáns Műhely közös kiadványaként jelent meg.

